STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05430

ABUSH VERBER

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַבֿוש ווערבער

צו דער ערשטער יאָרצייט

תל־אביב 1976

אַרויסגעגעבן דורך דער משפּחה און חברים

המדפיס — ב.־צ. אריאלי

אַבושווערבער

1975—1908

אין דער זאַמלונג, וואָס דערשײַנט צו דער ערשטער יאָרצײַט פון אַבוש ווערבער, גייען אַרײַן זײַן ביאָגראַפיע, אָפּשאַצונגען וועגן אים פון חברים און פרײַנד, און לידער — ווידמונגען.

עס ווערט צוגעגרייט אַ בוך, וואָס וועט אַרײַננעמען די שריפטלעכע אַרבעטן פון אַבוש ווערבער ז״ל, וועלכע ער האָט פאַרעפנטלעכט אין פאַרשיידענע אויסגאַבן, זײַנע בריוו צו שרײַבערס וועגן זייערע ווערק און מאַטעריאַלן וועגן אים און זײַן געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

בײַם אָפענעם קבר

אַבוש! פאַר וואָס בין איך אַזוי געשטראָפט און פאַרשאָלטן, איך זאָל דאַרפן שטיין ביי דיין קבר און דיך מספּיד זיין? ווער האָט זיך געקאָנט ריכטן אויף דעם אומגליק, וואָס איז געקומען אַזוי אומדערוואַרט? ווו נעמט מען כּוח צו טרייסטן שפרהן, משהלען, ברוריהן, די אייניקלעך — סמדר און ארדת, די קרובים דיינע און נאָענטע, וועלכע האָבן פאַרבראַכט וואָכן ביי דיין בעט אין שפּיטאָל? און אָט שטייען מיר, אַבוש, דיינע חברים, וואָס זענען געבונדן מיט דיר אין משך פון אַ לאַנגן לעבנסוועג, ביי דיין קבר, צעבראָכן און דערשיטערט, מיט צעווייטיקטע הערצער. אַבוש! ס'איז אַרויסגעריסן פון מיין לעבן נאָך איינער פון מיינע באַליבטסטע, פון מיינע טייערסטע און נאָענטסטע, מיט וועלכן יעדער צונויפטרעף און שמועס איז געווען אַ דערהייבונג, אַ קוואַל פון גייסטיקן געניוס און דערפרישונג. צו אים פלעג איך ברענגען מיין טראַכטן אויפן קול, מיינע ספקות און צוגלייך מיין גלויבן, איך האָב געוווּסט, אַז מיין יעדער געדאַנקען־אויסטויש מיט אַבושן איז אַ ברכה, און אַ דערמוטיקונג.

טרעפן זיך מיט אַבושן — און מיר האָבן זיך זייער אָפט געטראָפן — איז געווען פשוט אַ גייסטיקע באַדערפעניש פאַר אונדז ביידן. אין אָט די שמועסן האָבן מיר אַרויסגעבראַכט אַלץ, וואָס אונדז ביידן האָט געמאַטערט: די לאַגע פון דער מדינה, איר גערוּנגל, אירע פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע טעותן, די אינטערנאַציאָנאַלע סיטואַציע, די פאַרקריפּלטע און אויסטערלישע וועגן פון ראַטן־פאַרבאַנד, די יידישע פּראָבלעמאַטיק, די בלאָנדזשעניש פון דער יידישער יוגנט אין דער וועלט — צווישן אַסימילאַציע־אילוזיעס און נאַציאָנאַלן שטאָלץ. און ווייל אַבוש האָט פאַרמאָגט אינטעלעקטועלן מוט און פּאָליטישן חוש — איז אַזוי לייכט געווען מיט אים צו פּרובירן אַנאַליזירן פּראָצעסן, דערשיינונגען, בפרט, אַז אַבושן איז געווען דערווידער יעדע נטיה צו קאָנפאָרמיזם, צו שאַבלאָן און אמן־זאָגעריי. אָבער פונקט ווי זיין אינטעליגענץ און אַנאַליטישע פעיִקייט, זיין טרייַשאַפט צו די יסודות פון ציוניסטיש־סאָציאַליסטישן וועלט־באַנעם, האָבן אים אָרגאַניש אַרויסגערוקט אין דער ערשטער ריי פון פירערשאַפט אין דער באַוועגונג, אַזוי איז ער געווען געבענטשט מיט אַ זעלטענער מידה פון באַשיידנקייט. דאָס איז נישט געווען קיין עניוות, וואָס שטאַמט אָדער גרענעצט מיט שעמעוודיקייט. אַבוש האָט פאַרמאָגט אַ סך אינערלעכן שטאָלץ און זעלבסטזיכערקייט. ער איז אויך נישט געווען קיין „נחבא אל הכלים". פאַרקערט, ער

האָט ליב געהאַט דעם פּאַרקער מיט מענטשן. אָבער דער יצר פון זוכן כבוד, כיבודים, ראַנגען און טיטלען איז אים פולשטענדיק געווען פרעמד. ער האָט זיך פשוט נישט גענייטיקט אין קיין שום אויסערלעכע אַטריבוטן, כּדי צו דערווערבן זיך אָנערקענונג, אויטאָריטעט און רעספּעקט, נישט נאָר אין דער באַוועגונג, נאָר אין יעדן קרייַז, מיט וועלכן ער איז געקומען אין באַרירונג. צו אים האָבן זיך געצויגן שרייַבערס, דיכטערס און קינסטלערס, וועלכע האָבן אים געשעצט און אָפט מאָל באַוווּנדערט זייַן בקיאות און שאַרפע מבינות אין תחום פון ליטעראַטור און קונסט. אַבוש איז געווען אַ געזעלשאַפטלעכער טוער פון אַ הויכן פאַרנעם, אָבער באַזונדערס האָט ער ליב געהאַט דעם שמועס אין אַן אינטימן קרייַז, ווו דער גייַסטיקער קאָנטאַקט איז אָנגעלאָדן מיט וואַרעמקייט. די דירה פון שפרה און אַבוש האָט דערמאָנט די אַטמאָספער פון אַן אינטע־לעקטואַלן „סאַלאָן”, ווו מען האָט געקענט פרייַ דורכלופטערן אידעען און פראַגן — פּאָליטישע, געזעלשאַפטלעכע, ליטעראַרישע. איך פלעג זיך שטענדיק וווּנ־דערן: ווו נעמט אַבוש, דער פאַרנומענער מיט זייַן פּריוואַטער באַשעפטיקונג, צייַט צו באַקענען זיך מיט אַלץ, וואָס דערשייַנט אין דער וועלט־ליטעראַטור, ווער רעדט שוין אין דער יידישער וועלט? און נישט נאָר באַקענען זיך, נאָר טיף אַרייַנדרינגען אין דער קולטור־שאַפונג, אין ברייטסטן זין פונעם וואָרט.

אין דער וועלט פון חסידות איז פאַראַן אַ טיפער באַגריף פון „פנימיות”

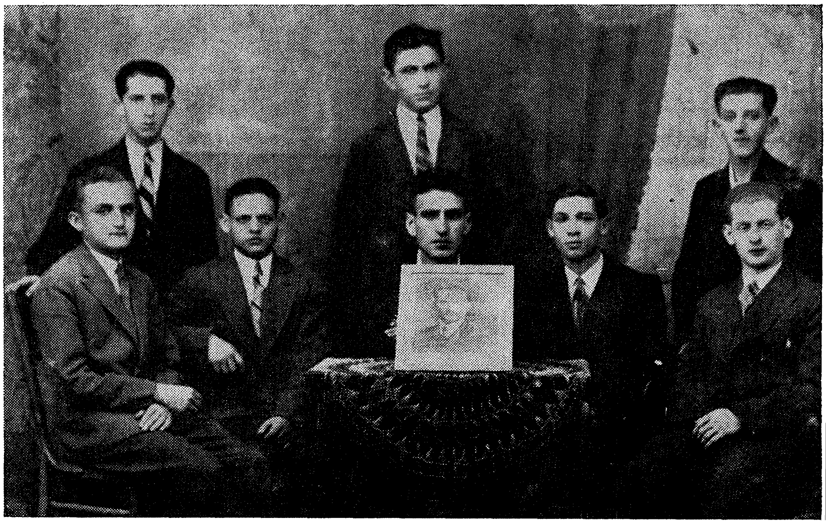

אַבוש (זיצט אין צענטער) מיט אַ גרופּע פ״צ־יוגנטלעכע — ראַדאָם 1927

אין קעגנזאַץ צו „חיצוניות״. אַבוש איז בטבע געווען אַ מענטש פון פּנימיות, אָן שום שאָלעכץ־פּאַרמיש פון חיצוניות. ס׳איז פאַרשניטן געוואָרן פון אונדזער קרײַז, אַזוי אַכזריותדיק, אַ חבר, אַ מענטש, וואָס איז פאַרוועבט און פאַרוואָרצלט אין אונדזער לעבנסגאַנג, אין אונדזערע חלומות און בענקשאַפטן, אין אונדזערע ראַנגלענישן און האָפענונגען.

ס׳האָט זיך געעפנט נאָך אַ חלל אין האַרצן. מיט טיפן טרויער און פּײַן באַגלייטן מיר דאָ אונדזער באַליבטסטן אַבוש צו זײַן אייביקער רו. זײַן אָנדענק און געשטאַלט, זײַן אײדעלער גײַסט וועלן אײַנגעקריצט ווערן אין אַלע אונדזערע מעשׂים.

משה ערעם

אַבוש, מיר, דײַנע חברים פון דער באַוועגונג, צוזאַמען מיט דײַן משפּחה און דײַנע פרײַנד, שטייען איצט צעבראָכענע און דערשיטערטע פון דעם גרויסן אומגליק, וואָס האָט אונדז אַלעמען געטראָפן.

זינט עטלעכע חדשים האָבן מיר געוווּסט, אַז דו לײַדסט פון אַ שווערער קראַנקייט, אָבער מיר האָבן געהאָפט, אַז עס וועט זיך געפינען אַ רפואה, אַז עס וועט געשען אַ נס. צו אונדזער גרויסן ווייטיק איז די האָפענונג נישט מקוים געוואָרן. דער נס איז נישט געשען — און דו ביסט אַרויסגעריסן געוואָרן אַזוי פריצײַטיק פון אונדזערע רייען. מיר האָבן שוין נישט צווישן זיך דעם מענטש מיטן האַרציקן שמייכל, מיטן קלאָרן שׂכל, מיט אַזאַ שאַרפזין און מיט וועמען עס איז אַזוי אָנגענעם צו שמועסן. אַנשטאָט דעם שטייען מיר קעגן איבער דײַן אָרון. דאָס האַרץ און דער מוח ווילן בשום אופן נישט שלום מאַכן מיט דער דאָזיקער אַכזריותדיקער ווירקלעכקייט.

און אָט איז געקומען די ביטערע מינוט, ווען מען דאַרף שוין רעדן וועגן אַבושן אין באַגריפן פון דער פאַרגאַנגענהייט. וועגן אַ מענטש, וואָס איז געווען און איז שוין מער נישטאָ. עס איז געקומען דער אַזוי פּײַנלעכער מאָמענט, ווען מען דאַרף שוין אָנהייבן רעזומירן, אָנהייבן מאַכן אַ סך־הכּל פון אַבושס שיינעם לעבן, אַ לעבן פול מיט געבענטשטער טעטיקייט אין משך פון אַ יובל יאָרן אין די רייען פון פּועלי־ציון, אַ לעבן, וואָס איז רײַך אין מעשׂים און אין גערעגל פאַר דער פאַרווירקלעכונג פון די אידעען פון ציוניסטישן סאָציאַליזם; אַ לעבן פון אַ גײַסטרײַכן מענטש, וואָס האָט זיך אײַנגעשפּאַנט אין יאָך פון אַ פאַרצווײַגטער טעטיקייט אויפן געביט פון ייִדישער קולטור. מען דאַרף שוין, לײַדער, אונטערציִען דעם לעבנס־סך־הכּל פון אַ מענטש, וואָס איז באַשאָנקען און געבענטשט געווען מיט די אייגנשאַפטן סײַ פון טיפן טראַכטן, סײַ פון גרויסע מעשׂים, אַ מענטש פון דער ציוניסטישער אידעען־וועלט און פון עקשנותדיקן קאַמף פאַר סאָציאַליזם. דער דאָזיקער ווונדערבאַרער סינטעז איז בײַ אַבושן געווען דאָס כאַראַקטעריסטישע און דאָמינירנדיקע אין זײַן רײַכער פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכער און קולטור־טעטיקייט.

דאָס איז דער ערשטער ווײ־אויסגעשריי. דער אָנהייב פון דער גרויסער דערציילונג, וואָס הייסט אַבוש ווערבער. מען וועט נאָך דערציילן און דערציילן, אין ישׂראל און אין די גלות־לענדער, וועגן זײַן פאַרצווײַגטער טעטיקייט אין די רייען פון פּועלי־ציון און אויף אַנדערע געביטן פון דער ציוניסטישער טע־טיקייט אין ראַדאָם אין פּוילן, אין בעלגיע און אין ישׂראל; מען וועט נאָך אַ סך דערציילן וועגן זײַן העלדישער אַרבעט אין דער רעזיסטאַנס אין די אומקום־יאָרן; וועגן זײַן באַדײַטנדיקן בײַשטײַער פאַר דער פאַרשטאַרקונג פון אונדזער

וועלט־באַוועגונג, און אַוודאי — וועגן זײַן גרויסער אַרבעט אין ישׂראל אויפן געביט פון ייִדישער קולטור, פון ייִדישן בוך.

אַבוש, גרויס זענען דײַנע פאַרדינסטן. איך וויל נאָר הײַנט דערמאָנען צוויי פון זיי, צוויי זכיות, וואָס קאָנען דינען ווי קרוינען צו דײַן קאָפּ אויפן לעצטן וועג:

דו האָסט זוכה געווען, אַבוש, צו זײַן דער ערשטער, דער חלוץ צווישן די ציוניסטישע פּאַרטיי־מנהיגים אין די גלות־לענדער, וואָס האָבן פאַרווירקלעכט די הויפּט־מצווה פון ציוניזם: עליה! אין נײַנצן פיר און פופציק, ווען די פּאַרטיי אין בעלגיע, בראש פון וועלכער דו ביסט געשטאַנען, איז געווען אין קולמינאַציע־פּונקט פון איר דערפּאָלגרײַכער טעטיקייט, האָסטו, אַבוש, צוזאַמען מיט דײַן משפּחה, עולה געווען קיין ישׂראל. אין דײַנע פוסטריט, אונטער דעם אײַנפלוס פון דײַן רוף, האָבן דעמאָלט, און דערנאָך, עולה געווען אַ סך פּועלי־ציון־חברים פון בעלגיע און פראַנקרײַך. מיטן כּוח פונעם דאָזיקן סטימו־לירנדיקן פאַקט, אַז עס האָט זיך געפונען עמעצער פון די מנהיגים, וועלכער האָט געהאַנדלט לויטן כּלל, אַז מען דאַרף זײַן „נאה דורש ונאה מקיים" (נישט נאָר שיין רעדן, נאָר אויך שיין פאַרווירקלעכן), מיט דעם כּוח האָסטו, אַבוש, באַ־ווירקט און באַאײַנפלוסט אַ סך חברים, אויך פון אַנדערע ציוניסטישע פּאַרטייען און אויך יוגנטלעכע, וואָס האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די ציוניסטישע חלוצישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס. דאָס איז, אַבוש, דײַן גרעסטער זכות — דער עיקר פון דעם קעמפערישן פאַרווירקלעכנדיקן ציוניזם.

דער צווייטער גרויסער זכות דײַנער, אַבוש, איז דײַן וואָגיקער אָנטייל אין דעם וווּקס און אין דער אַנטוויקלונג פונעם י. ל. פּרץ־פאַרלאַג, וועלכער איז אין אַ גרויסער מאָס, אַ דאַנק דײַן מיטאַרבעט און אָנפירונג, געוואָרן דער גרעסטער ייִדישער פאַרלאַג אין ישׂראל און אין דער גאַרער וועלט. און עס וועט נישט זײַן איבערגעטריבן צו זאָגן, אַז דער פאַרלאַג איז איצט איינער פון די גײַסטיקע בריקן צווישן ישׂראל און טיילן פונעם גלות־ייִדנטום.

די דאָזיקע געבענטשטע טעטיקייט דײַנע האָט אירע וואָרצלען אין דעם פאַקט, וואָס דו ביסט געווען אַזוי באַהאַוונט אין דער וועלט־ליטעראַטור, בעיקר אין דער פראַנצויזישער, און באַזונדערס אין דער ייִדישער און העברעיִשער פּראָזע און דיכטונג. גרויס זענען דײַנע פאַרדינסטן, אַבוש, אויף דעם דאָזיקן פאַרלאַגס־געביט. אָט דער אַרבעט האָסטו געווידמעט אַ סך פון דײַן צײַט, פון דײַן ענערגיע, און מיט אַ גרויסער מאָס איבערגעבנקייט און געטרײַשאַפט, און דערמיט אַרויסגערופן צו זיך סימפּאַטיע און פאַרערונג בײַ אַלע, וואָס האָבן דיך געקענט און דיך געזען בײַ דער דאָזיקער געבענטשטער אַרבעט. גרויס איז

דיַין אָנטייל, אַבוש, אין דעם דערפאָלג, צו וועלכן עס האָט זוכה געווען און איז וויַיטער זוכה דער י. ל. פרץ־פּאַרלאַג. אויך אויף דעם געביט האָסטו געדינט ווי אַ מוסטער פאַר אַנדערע, וואָס האָבן געהאָלפן און העלפן אין דער טעטיקייט פונעם פאַרלאַג.

אָט באַלד וועסטו אָנגענומען ווערן צו דער אייביקער שכנות מיט דיַינע לערער און חברים, יעקב זרובבל, נחום ניר־ראַפאַלקעס, וועלכע האָבן געהאַט אַזאַ איַינפלוס אויף דיר און וועלכע האָבן דיך אַזוי ליב געהאַט און מיט אַזוי פיל פאַרערונג אָפּגעשאַצט דיַין טעטיקייט, דיַינע מעשׂים אין גיַיסט פון דעם באָראָכאָוויסטישן ציוניסטישן סאָציאַליזם.

מיר, דיַינע חברים, ווילן האָפן, אַז די וועלט־באַוועגונג, אונדזערע חברים אין ישׂראל און אין די גלות־לענדער, וועלן טאָן אַלץ צו פאַראייביקן דיַין אָנדענק, און אויף אַן אופן, וואָס וועט זיַין אין איינקלאַנג און פאַסיק פאַר דיַין פערזענ־לעכקייט, דיַין ציוניסטישער אַרבעט און דיַינע גרויסע מעשׂים אויפן געביט פון דער ייִדישער קולטור.

און ווי אַזוי זאָלן מיר טרייסטן שפּרהן? משהלען? ברוריהן? די אייניקלעך און די גאַנצע משפּחה? און אונדז אַלעמען? עס איז נישטאָ קיין טרייסט, ווען עס ווערט אָוועקגעריסן פון דער משפּחה, פון אונדזער סביבה אַ מענטש, וועלכן אַלע האָבן געערט און ליב געהאַט, אַ מענטש, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַזוי פיל ליבע און איבערגעגעבנקייט צו דער משפּחה, צו די נאָענטסטע און צו אַלע זיַינע פריַינד.

אויב מען קען זיך מיט עפּעס טרייסטן, איז עס נאָר מיט דעם פאַקט, מיט דעם באַוווסטזיַין, אַז מיר געזעגענען זיך איצט מיט אַ מענטש, מיט אַ חבר, וואָס האָט געהאַט אַזוי פיל גוטע דערהויבענע אייגנשאַפטן און מידות, וואָס איז געווען געבענטשט מיט גרויסע פעיִקייטן, וועלכער האָט הינטער זיך העכער פופציק יאָר דערפאָלגריַיכע דינסט און טעטיקייט אין די רייען פון דער פועלי־ציון־פּאַרטיי, און אַ דאַנק אָט די אַלע מעלות דינט ער תּמיד ווי אַ מוסטער, ווי אַ ביַישפּיל פאַר אַ סך חברים און פריַינד.

אַבוש, מיר וועלן דיך געדענקען. מיר וועלן געדענקען דיך און אַלץ, וואָס איז פאַרבונדן מיט דיר, מיט דיַין שיינעם גיַיסטריַיכן לעבן, וואָס האָט צו אונדזער אַלעמענס גרויסן צער און ווייטיק אויפגעהערט צו עקסיסטירן.

יעקב מענדעלסאָן

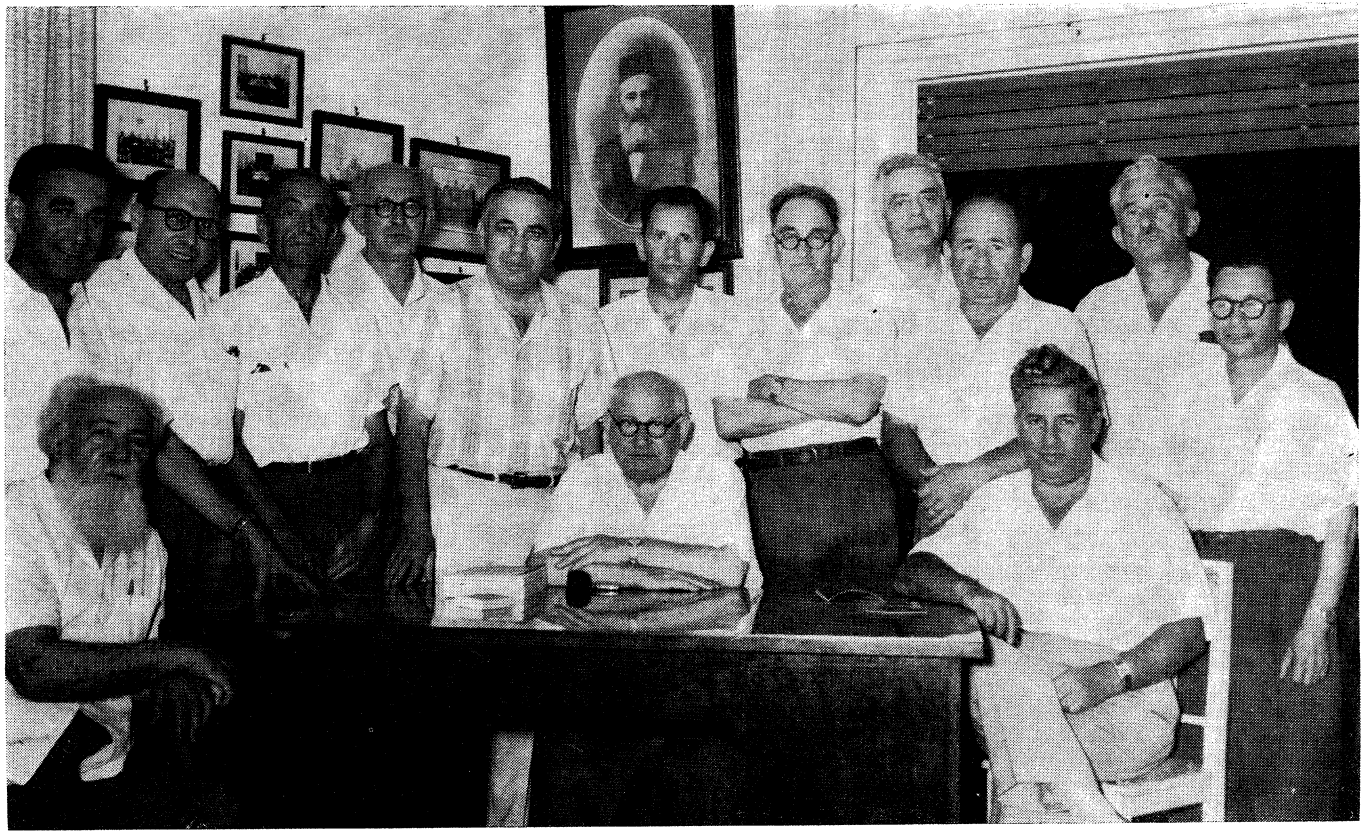

אַבוש (שטייט ערשטער לינקס) צווישן פועלי־ציון־חברים — ת״א, 14.6.1959

ס'איז ווייטיקלעך צו באַגרײַפֿן, אַז אַבוש ווערבער, דער דינאַמישער מענטש, איז אויך שוין נישטאָ, אַז מיר געזעגענען אים איצט אויף אייביק. מיר האָבן געוווּסט אין די לעצטע וואָכן ווי קראַנק ער איז, ווי גבורהדיק און ווערדיק ער ראַנגלט זיך. דאָך איז שווער אָנצונעמען, אַז מיר וועלן אים שוין מער ניט זען, ניט פֿילן מער זײַן אָפּטימיזם און וואַרעמע פֿרײַנדשאַפֿט.

און ער האָט דאָך גאָר געהערט צו דעם דור הבינים — דער דור, וואָס האָט אויסגעטראָגן, און אים איז באַשערט געווען צו פֿילן, דאָס גוטס און דאָס שלעכטס פֿון אונדזער הײַנטיקער תּקופֿה, דער זעלבער דור, וואָס זײַנע בויערס און טוערס האָבן מיט אײַפֿער און ליבע איבערגענומען די מסורה פֿון די ערשטע: זייער באַציִונג צום מענטש, זייער געטרײַשאַפֿט צום סאָציאַליסטישן ציוניזם, צו ייִדישער קולטור־שעפֿערישקייט, זייער וואַכזאַמקייט און גלויבן אין ייִדישער שליחות...

צווישן אַט די לויטערע, אידעיִשע און גלייביקע האָט געהערט אַבוש ווער־בער. און אַזאַ איז ער אַלע מאָל געווען מיט זײַן אייגנדיקן באַנעם און זײַן צאַפּלדיק לעבעדיקן אויסדרוק. צווישן אַ סך האָט מען אים געקאָנט אַרויסזען און דערפֿילן, סײַ מיט זײַן ענערגישער אימפּאָנירנדיקער געשטאַלט, סײַ מיטן שטענדיק הבל־הבלימדיקן אָבער לויכטנדיקן שמייכל. ער האָט זיך אויסגעטיילט. זײַן גלײַיִקער בליק, זײַן אויפֿפּיר, דער בנעימותדיקער טאָן, זײַן ווערדיקע האַל־טונג האָט באַווירקט און אָנגעוויעט מיט דערהויבענער גוטער חברשאַפֿט.

ער איז געקומען פֿון ראַדאָם, די אַ מאָל לעבעדיקע ייִדישע שטאָט. דאָרט, אין דער סביבה פֿון ייִדיש־פּוילישער אַטמאָספֿער, האָט ער אײַנגעזאַפּט אין זיך דעם מהות פֿון אַלט־פּאָלקישן נוסח און דורותדיקער ייִדישקייט. דאָרט האָט ער אויך אײַנגעאָטעמט דעם נײַעם ניגון, וואָס די התלהבותדיקע און גלייביקע יוגנטלעכע האָבן אויפֿגעזונגען פֿאַר דער אידעע פֿון שאַפֿנדיקן אַרבעטנדיקן ארץ־ישׂראל, די אידעע פֿון פּועלי־ציון, פֿאַר דעם בויענדיקן סאָציאַליסטישן ציוניזם. ס'איז נאָך געווען אַ הײַטערע האָפֿענונגספֿולע וועלט — און אָט צו דער וועלט, צו אירע צוזאָגן און דערהויבנקייטן, האָט עס געצויגן אויך דעם געראָטענעם יוגנטלעכן טוער אַבוש ווערבער.

ער איז אַוועק פֿון זײַן היימשטאָט צו דער גרויסשטאָט, צו פּאַריז און בריסל. אין בריסל איז ער געוואָרן אַ תּושב און גאָר גיך אויפֿגעגאַנגען ווי אײנער פֿון די ווירקנדיקסטע טוערס, געוואָרן אַ פֿירער פֿון דער דאָרטיקער פּועלי־ציון־פּאַרטיי, אַ קולטור־טוער מיט פֿאַרמעסט און פֿאַרנעם, און איבער אַלעם — דער איניציאַטאָר, דער דערמונטערער און באַגלייטער פֿון אַלץ, וואָס איז געטאָן געוואָרן אויפֿן געביט פֿון שול־וועזן, פֿון ייִדישן געדרוקטן וואָרט. אַ פֿאַר־

ליבטער אין ליטעראַטור און פּאָעזיע, האָט ער גוט געקענט די ליטעראַטור פון אייראָפּע. דעמאָלט האָבן נאָך איבער אייראָפּע געפלאַטערט ווײַסע טויבן, כאָטש באַלד האָט זיך אויסגעכאָוועט די גיפטיקע שלאַנג, וואָס האָט פאַרסמט שפּעטער אַ וועלט אַ גאַנצע.

אַבוש ווערבער האָט פאַרנומען אַן אָנגעזעענע און פירנדיקע פּאָזיציע אינעם ייִדישן ייִשוב פון בעלגיע. אויך אָט דער קליינער, נאָר בפירוש קאָנסטרוקטיווער ייִשוב, האָט ניט ווייניק בײַגעטראָגן צו דעם ייִדיש־גײַסטיקן גוטס, וואָס די ייִשובים אין אייראָפּע האָבן צונויפגעבראַכט, צונויפגעשאַפן. איז געקומען די צווייטע וועלט־מלחמה און האָט אָפּגעמעקט אונדזער ייִדישע וועלט אין אייראָפּע. אויך אַבוש ווערבער איז דורכגעגאַנגען דעם וועג פון שרעק און סכּנה אין די ביטערע מלחמה־יאָרן. אָבער גאָר גיך האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין די רייען פון ווידערשטאַנד.

לאָמיר נאָך אַ מאָל איבערחזרן, וואָס מ׳ווייסט שוין: אַז ייִדן זענען געווען די ערשטע אין דעם קעמפערישן אונטערגרונט קעגן די נאַצי־רוצחים, אַז ייִדן זענען געווען די ערשטע אין דער פראַנצייזישער מאַקי־באַוועגונג. אַבוש ווערבער האָט געהערט צו אָט די ערשטע און אַקטיווסטע.

עס וועט נאָך דערציילט ווערן, וואָס אַבוש ווערבער האָט דורכגעמאַכט אין די יאָרן פון דער אומקום־דראַמע. יעדער, וואָס האָט דורכגעלעבט און איבערגעלעבט, איז ווי אַ געשטאַלט פון אָט דער חורבן־דראַמע, און אַוודאי איז דאָס געווען אַבוש, וואָס האָט אין די פינצטערע יאָרן פונעם צווייטן וועלטקריג געוועקט האָפענונג און גלויבן, און געמונטערט אויפצוהאַלטן אין זיך דעם צלם־מענטש, אויפצוהאַלטן אונדזער אַלטע אויסגעפּרוווטע גײַסטיקע גבורה.

איך האָב באַגעגנט אַבוש ווערבער בעת ער איז מיט צוואַנציק יאָר צוריק געקומען זיך באַזעצן אין לאַנד, צוזאַמען מיט שפּרהן, איר צו לאַנגע יאָר, די דיכטערין און לערערין, וואָס האָט זיך אויך באַטייליקט אין דער אונטערגרונט־אַרבעט בײַם אויסבאַהאַלטן ייִדישע קינדער, און מיט זייער איינציקן זון. ס׳איז געווען אַ נחת־רוח זיך צו טרעפן מיט אים, זיך צו באַגעגענען מיט אַבוש ווער־בער. און הגם ער האָט אַזוי ווייניק, כּמעט קיין מאָל ניט גערעדט פון יענע ביטערע יאָרן — פאַרקערט, ער האָט עס ווי בכיוון אויסגעמיטן — האָט מען אָבער געפילט ווי אַ טיפער אומעט הויערט אין אים. און געשמועסט האָבן מיר וועגן אַלץ, און ס׳איז געווען אינטערעסאַנט אים צו הערן, ווײַל אַלע מאָל האָט ער אַרויסגעבראַכט אַן אייגנדיקע מיינונג, אַ נײַעם געדאַנק, אַ טשיקאַווע אָפּשאַצונג, אַפילו צו מאָל באַקאַנטע מיינונגען און אַרויסזאָגונגען איז ער אויך מסוגל

געוועז אַרויסצובערענגען אויף זײַן באַזונדערן אופן און מיט זײַן טיפן מעלאַ־ דישן קול — — —

עפּעס אַ ניט־געוויינלעכן מיזוג האָט פאַרמאָגט זײַן וועזן. ער איז געוועזן אַ מענטש פון פּראָדוקטיווער אַרבעט, און האָט געקאָנט אַזוי טיף באַווירקט ווערן פון פּאָעטישער פאַרחלומטקייט. אַ סאָציאַליסט פון זײַן יוגנט אָן, און אַזאַ טויִקע טרוימערישקייט האָט געהויערט אויף אים. ער האָט געקאָנט טיף באַרוישט ווערן פון אַ שורה אין אַ ליד, און דאָך האַלטן דעם פּולס פון רעאַלן טאָג־טעגלעכן חשבון. אַזאַ האָב איך אים געטראָפן בײַ די אַרבעטן, בײַ די אַקטיוויטעטן, אין דעם י. ל. פּרץ־פאַרלאַג, ווו ער האָט במשך יאָרן אָפּגעגעבן זײַן מי און מחשבה, זײַן גאַנצע איבערגעגעבנקייט און גרייטקייט, זײַן צילגעווענדקייט און גלויבן. דאָס אַלץ האָט ער בײַגעטראָגן צו דער אינסטיטוציע, כּדי אויסצובררייטערן אירע טעטיקייטן, הייבן איר חשיבות.

געוועזן אַ מענטש פון שיינער פלאַטערדיקער טרוימערישקייט אין דער דערקענטעניש פון אונדזער האַרבער וואָר, וואָס ער האָט אין משך פון זײַן לעבן אַזוי געפילט און אָפּגעפילט. געוועזן אַ ליכטיקער לויטערער חבר און פרײַנד, און ער איז נישטאָ מער — — — אַבוש ווערבער פעלט און וועט פעלן אין אונדזער סביבה.

אַברהם ליס

ס'איז שווער צו גלייבן, אַז איך זאָל דאַרפן מספּיד זײַן מײַן נאָענטסטן לעבנס־חבר, מײַן לאַנגיאָריקן פרײַנד — אַבוש ווערבער.

אַלע אונדזערע חברים און פרײַנד און אויך די משפּחות ווערבער האָבן אונדז תּמיד באַטראַכט ווי ברידער. אַזאַ איז טאַקע געווען אונדזער קעגנזײַטיקע איבערגעגעבנקייט. אונדזער פרײַנדשאַפט איז געווען אַזאַ ערלעכע און געטרײַע, ווי עס ווערט דערציילט אין תּנך וועגן דער געטרײַשאַפט פון דוד און יונתן.

אונדזער חברשאַפט האָט זיך אָנגעהויבן אין אונדזער פריסטער יוגנט, ווען מיר זענען קוים אַלט געווען 14־15 יאָר, אין דער לינקער פּ.צ.־יוגנט, אין אונדזער היימשטאָט ראַדאָם.

אין משך פון די יאָרן האָבן מיר זיך צעשיידט, אַ געוויסע צײַט — אידעיִש, אַ לענגערע צײַט — געאָגראַפיש. אונדזער פרײַנדשאַפט איז אָבער קיין מאָל נישט איבערגעריסן געוואָרן.

איצט שטיי איך פאַר דעם שרעקלעכן נסיון — זיך צעשיידן אויף אייביק מיט אַ טייל פון זיך אַליין. נאָר צי קען דען ווער פירן חשבונות מיט דער השגחה איבערן יחידישן גורל?

ווער איז אין שטאַנד צו ענטפערן אָדער פאַרענטפערן די שרעקלעכע עוולה: אין דער צײַט פון די העכסטע וויסנשאַפטלעכע דערגרייכונגען אויפן געביט פון טויטן מענטשן זאָל די זעלבע וויסנשאַפט זײַן אַזוי אומבאַהאָלפן צו ראַטעווען מענטשן פון דער פאַרצוקנדיקער מחלה?

שטייען מיר בײַ דײַן קבר, אַבוש, מיט געבויגענע קעפּ און זעען פאַר זיך די מענטשלעכע הילפלאָזיקייט. וויינט דאָס האַרץ אויף דער גרויסער אבידה. ווײַל מיט אַבושן גייט אַוועק אַ ערלעכע געשטאַלט, אַ ידיד־נפש, אַ זעל־טענער חבר, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט אין זײַנע באַציִונגען מיט מענטשן, בפרט מיט נאָענטע און משפּחה.

אין הינזיכט פון זײַן געזונטן הומאָר און אײַנגעבוירענער פאַרשטענדעניש האָב איך נישט געפונען קיין גלײַכן צו אים. די חכמה און פּיקחות האָבן אים נישט פאַרלאָזט אַפילו אין די גרעסטע לײַדן.

איך האָב בײַגעוווינט זײַנע שווערע ראַנגלענישן, אַלץ געטאָן צו פאַר־לײַכטערן זײַנע שרעקלעכע יסורים.

ליידער האָט דער „מטורפער שטיינהאַקער" פאַרענדיקט זײַן צעשטערערישע מלאכה, ווי עס דריקט זיך אויס דער דיכטער יעקב פרידמאַן ע"ה אין זײַן ליד „תּפילה פון ראַק־קראַנקע": „צי קען דען געמאָלט זײַן, אַז דער באַשאַפער טוט

איבערענטפערן זײַן ווערק אין די הפקר־הענט פון אַ מטורפן שטיינהאַקער אויף צעברעקלונג און שאַנד ? אָ, פּאָטער באַשאַפער, לאָז אונדז נישט אַליין״.

ווי טרייסטן זיך אַליין און ווי טרייסטן די משפּחה־מיטגלידער פון דאַנען און אויך די, וואָס זענען געקומען פון די פּאַראײיניקטע שטאַטן, קאַנאַדע, פראַנקרײַך, כדי נאָך אויפצונעמען זײַן לעצטן בליק, כדי נאָך צו הערן אַ וואָרט פון זייער „פּעטעליו״, ווי מען האָט אים מיט ליבשאַפט גערופן אין דער משפּחה.

מיר זענען שרעקלעך פאַראבלט און דו, אַבוש, גרויזאַם באַעוולט. אונדזערע טרערן שפּאַרן אַרויס פון די טיפסטע טיפענישן פון אונדזערע הערצער.

בצלאל

געזעגענונג־אָוונט ערב דער עליה פון אַבושן (שטייט אין צענטער)
אַנטווערפּן, סעפּטעמבער 1954

צו די שלושים

אויף דער אזכרה אין
„רינגעלבלום־אינסטיטוט‟, ת״א

מיר זענען זיך צונויפגעקומען הײַנטיקן אָוונט, כּדי זיך מתיחד צו זײַן מיטן אָנדענק פֿון אונדזער טײַערן חבר אַבוש ווערבער. ער האָט געלאָזן פֿאַריתומט נישט נאָר זײַן נאָענטע משפּחה, נאָר די ברייטע פּועלי־ציון־משפּחה, די ייִדישע קולטור־משפּחה אין ישׂראל, און דערלויבט מיר אויך צו זאָגן — אין דער גאָרער ייִדישער וועלט, צו וועלכער ער האָט געהערט. אַן עדות דערפֿון זענען די אָפּקלאַנגען, וואָס זענען צו אונדז דערגאַנגען פֿון דער גאַנצער וועלט, פֿון מענטשן, וועלכע האָבן זיך דערוווּסט וועגן זײַן פּטירה.

איך וועל נישט האַלטן קיין רעדע. איך וועל זיך נאָר דערלויבן צו זאָגן עטלעכע ווערטער, וואָס זענען שײַך מיר פּערזענלעך, אין צוזאַמענהאַנג מיטן טײַערן אַבושן. איך בין זיך מודה, איך האָב דעם נאָמען אַבוש נישט געהערט ביז אומגעפֿער 1943. איך האָב זיך געפֿונען, צוזאַמען מיט אונדזער חבר עוזר שוואַרץ, אין אַ לאַגער אין דער שווייץ בעת דער מלחמה. אין איין שיינעם טאָג קריגט עוזר אַ בריוו פֿון אַבושן, וואָס שרײַבט וועגן זײַן אַרבעט אין דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג אין בעלגיע. איך האָב געלייענט דעם בריוו עטלעכע מאָל, איך בין געווען שטאָלץ, טרערן האָבן זיך געגאָסן פֿון מײַנע אויגן. איך האָב אָבער געציטערט פֿאַרן גורל פֿון דעם מענטשן, וואָס האָט אײַנגעשטעלט זײַן לעבן, דאָס לעבן פֿון זײַן פֿרוי, דאָס לעבן פֿון זײַן קינד, כּדי צו ראַטעווען און צו הילף קומען די הונדערטער און טויזנטער ייִדן, וואָס זענען נישט אַנטלאָפֿן, נאָר געבליבן אין בריסל און אין דער געגנט. ערשט שפּעטער האָבן מיר זיך דערוווּסט וועגן זײַנע גרויסע אויפֿטוען. געננוג צו דערמאָנען, חברים, און דאָס איז געווען, וואָלט איך זאָגן, אַ היסטאָרישער פֿאַרדינסט, אַז ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט גערופֿן די בעלגישע ייִדן נישט אָנצוטאָן די געלע לאַטע און זיך נישט מעלדן צו דעם אָבליגאַטאָרישן אַרבעטס־דינסט, וואָס דאָס האָט געהייסן — איך ווייס נישט צי זיי האָבן דאָס שוין דאַן געוווּסט — דעפּאָרטאַציע אויף מזרח — דאָס הייסט פֿאַרניכטונג. ער האָט געהאַט דעם דאָזיקן מוט און ער האָט געוווּסט ווי אַזוי צו דערמוטיקן אַנדערע חברים. געשריבן האָט ער די בריוו מיט רמזים. ער האָט דאָך נישט געקענט שרײַבן וועגן די זאַכן אָפֿן אין בריוו, וואָס זענען געשיקט געוואָרן, אויב איך האָב נישט קיין טעות, אָדער דורך פּאָסט, אָדער דורך אַ שליח. ער האָט גערעדט וועגן זײַן פֿאַמיליע. עס זענען אָנגעקומען פֿון אַבושן נאָך בריוו, ביז עוזר האָט אָנגעקניפּט מיט אים אַ נאָרמאַלע פֿאַרבינדונג און דער מענטש איז אין מײַנע אויגן און אין מײַן פֿאָרשטעלונג — אויסגעוואַקסן צו אַ העלד. און איך שעם זיך נישט צו דערציילן, אַז ווען מיר זענען געקומען אין 1946 אין בריסל, אויף דער אייראָפּעיִשער קאָנפֿערענץ פֿון אונדזער פּאַרטיי, האָב איך נישט געהאַט די

העזה צוצוגיין צו אַבוש ווערבער, צו רעדן מיט אים ווי אַ גלײַכער מיט אַ גלײַכן, הגם איך האָב שוין אויך געהאַט הינטער זיך אַ שיין ביסל יאָרן פּאַרטיי־אַרבעט. ער איז פֿאַר מיר געווען אַרומגערינגלט מיט אַן אָרעאָל פֿון גבורה. איך בין געזעסן, צוגעהערט זיך וואָס מען דערציילט וועגן אַבושן, וועגן זײַנע העל־דישקייטן. ערשט שפּעטער האָבן מיר זיך נענטער באַקענט און זיך באַפֿרײַנדט. אָבער אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָב איך געטראַכט וועגן אים ווי וועגן דעם גרויסן העלד, צו וועמען איך קען זיך נישט פֿאַרגלײַכן.

ש. שווייצער

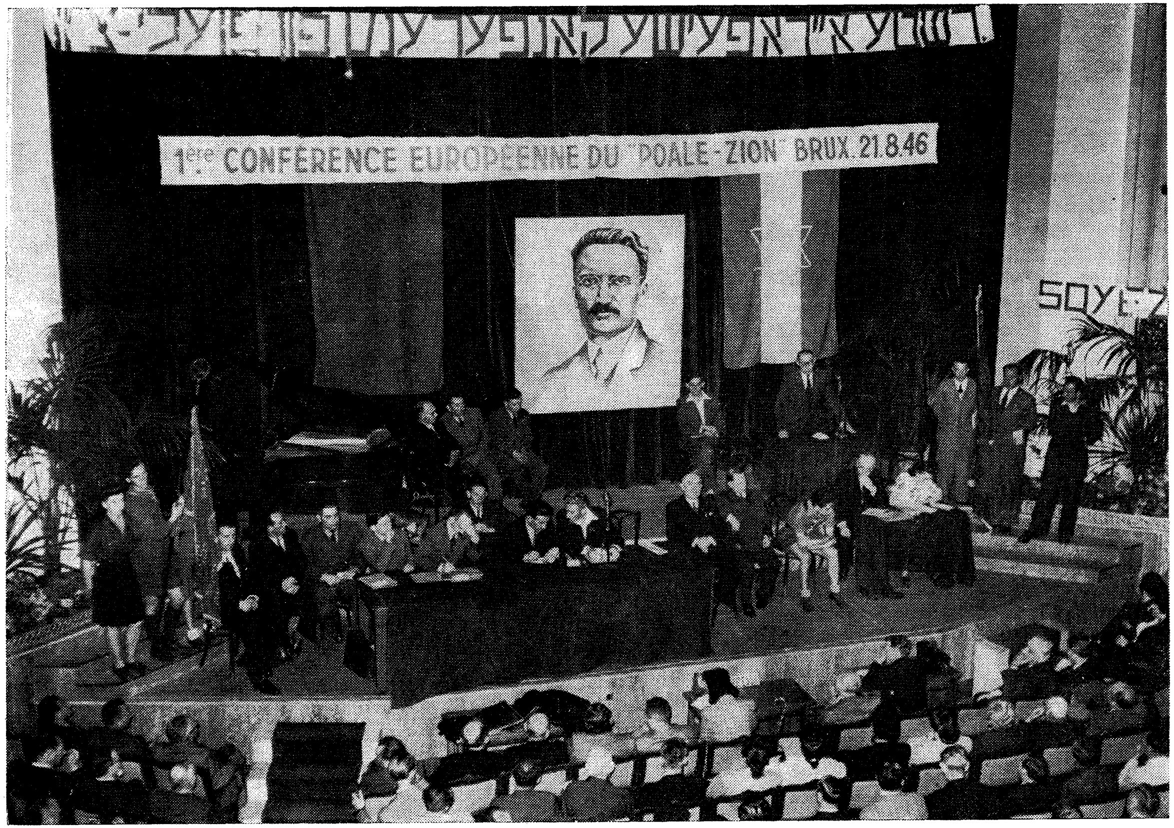

אַבוש (אין פּרעזידיום — צווייטער פון רעכטס) אויף דער ערשטער אייראָפּעישער קאָנפערענץ פון פּועלי־ציון — בריסל, 21.8.46

נישט קיין ווערטער פון הספד און נישט קיין ווערטער פון מליצה וועלן מיר דאָ הערן וועגן אונדזער אַבושן. אַבוש איז וואַרשײַנלעך געווען אַנדערש אין די אויגן פון פאַרשידענע שיכטן, קרײַזן, מענטשן. מיר שטאַמען פון איין לאַנד, פון איין פּאַרטיי, און איך וועל זאָגן — פון איין אונטערערדישער ראַסע. ס'האָט אונדז פאַרבונדן די אָפּשטאַמונג פון דער ייִדישער מאַסע, פון דער פּראָלעטאַרישער מאַסע אין פּוילן, וועלכע האָט געזוכט פאַר זיך אַ תּיקון, און אָפּט מאָל, ווי עס איז געשען מיט אַבושן — נישט געקאָנט בלײַבן אויף יענער ערד, ווו די ייִדישע ברייטע מאַסן האָבן געוווּסט בלויז פון דיסקרימינאַציע און שווערע לײַדן. אָבער ווו ער זאָל זיך נישט געפינען, איז אַבוש געווען באַהויכט מיט דעם, וואָס מיר רופן: דער ציוניסטישער סאָציאַליזם, דער אַקטיוויסטישער ציוניסטישער סאָציאַליזם, דער סאָציאַליזם, וואָס רופט צו בויען, צו טאָט.

צווייטנס, איז ער געווען אַ מענטש פון דער אונטערערד. ס'איז נישט קיין וווּנדער, אַז אין דער באַוועגונג, וועלכע האָט זיך אַזאַ רום דערוואָרבן אין פּוילן — מיט ד"ר עמנואל רינגעלבלום, שכנא זאַגאַן — זענען געווען אַ גאַנצע ריי חברים, וואָס יעדער איז געווען מער אָדער ווייניקער פאַרבונדן מיטן ווידערשטאַנד קעגן נאַצישן שונא. און אַזוי איז אויך אַבוש אין בעלגיע געווען דורכגעדרונגען מיט די זעלבע אידעאַלן.

איך זאָג: עס איז נישט קיין וווּנדער. פאַר וואָס? ווײַל די ליבע צום פאָלק איז געווען אײַנגעזאַפּט אין די מוחות פון די, וואָס זענען דורכגעגאַנגען אַ סאָציאַליסטיש־ייִדישע דערציִונג. איז אויך נישט געווען פאַר מיר קיין וווּנדער, ווען איך האָב געהערט וועגן דעם ווי אַזוי אַבוש האָט זיך פאַרהאַלטן אין בעלגיע, וואָס ער האָט דאָרטן געטאָן און פאַר וואָס ער האָט עס געטאָן. בעת ער האָט אויך געקענט זיך אויסבאַהאַלטן, ווי הונדערטער אַנדערע, און אפשר האָפן ווי עס איז איבערצוקומען די שווערע צײַט — האָט ער געהאַלטן פאַר נייטיק זיך שטעלן אין די רייען פון אַקטיוון ווידערשטאַנד קעגן שונא.

און דאָס דריטע איז: די אויספירן, וואָס מען מאַכט פון דעם אַלעם. אייגנטלעך הייבן זיך דאָן אָן טיפע מעדיטאַציעס וועגן דעם זין פון מענטשלעכן לעבן. צי דאַרף מען צוריקקערן זיך צו דעם, וואָס איז געווען פריִער און איבער־לעבן אויפן זעלבן שטייגער, ווי דאָס איז געווען אין די פריִערדיקע יאָרן, אָדער די נײַע ווירקלעכקייט איז מחייב אַ נײַע אויפפירונג. איך האָב דעם אײַנדרוק — איך האָב וועגן דעם קיין מאָל נישט גערעדט, אָבער היות ווי אויך מיט מיר איז עס געשען, אַז ווען איך בין געקומען אין לאַנד, האָב איך געטראַכט קודם כל וועגן באַהעפטן זיך מיט מײַן פּאַרטיי, וועגן אָוועקגעבן פאַר איר אַלץ, וואָס

איז מיר נאָך געבליבן פון מײַנע כּוחות און דורך איר — דעם ייִדישן פֿאָלק דאָ אין ישׂראל, און נישט בלויז דורך פּאָליטישער טעטיקייט כּלפּי חוץ, נאָר דורך אָרגאַניזאַציאָנעלער טעטיקייט, דורך טאָט, מעשׂים — מיין איך, אַז פּונקט אַזוי האָט אויך אַבוש װערבער געטראַכט.

אָבער אַבוש װערבער איז געװען באַשאָנקען מיט ספּעציעלע אייגנשאַפֿטן, אייגנשאַפֿטן פֿון אַ שטאַטסמאַן, װאָלט איך געזאָגט. איך האָב אים אָבסערווירט זייער גענוי, ווײַל צוזאַמען מיט אים בין איך געווען אין דער פֿאַרוואַלטונג פֿון פּרץ־פֿאַרלאַג צען יאָר. און איך האָב געזען, אַז דורך אים האָט גערעדט נישט בלויז די גרויסע ליבע צום ייִדישן וואָרט, צו ייִדישע שרײַבערס, צום ייִדישן שאַפֿער, נאָר אויכעט די פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿאַרן ייִדישן פֿאָלק. כּלפּי חוץ: צו רופֿן און מאָנען, מונטערן די סאָוועטישע ייִדן און אָנצינדן אין זיי אַ פֿונק, באַווייזן פֿאַר דער וועלט אַז מיר זענען מיט זיי... דאָס האָט געטאָן אַבוש װערבער אין זײַן אַזוי גערופֿענער באַשיידענער טעטיקייט אין פּרץ־פֿאַרלאַג. דורך זײַן טעטיקייט אין פּרץ־פֿאַרלאַג האָט ער דעמאָנסטרירט אַ הויכן גראַד פֿון איידלקייט און דערהויבנקייט. איך פֿערזענלעך, בעת איך פֿלעג זיך באַטייליקן אין דער אַרבעט פֿון פּרץ־פֿאַרלאַג, האָב עס געזען אויף יעדן שריט און טריט. האָט מען געדאַרפֿט טאָן אַ קאָנקרעטע אַרבעט, וואָס איז געווען גרוי, נישט זייער סימפּאַטיש און נישט תּמיד געבראַכט קיין רום — איז דאָרט געווען אַבוש; איז געווען אַ רייד וועגן פֿאַרשפּרייטן דאָס ייִדישע בוך, ווי אַזוי פֿאַרבינדן דעם ייִדישן שאַפֿער מיט דער נײַער ווירקלעכקייט אין ישׂראל אָדער ווי אַזוי אַרויסברענגען אין אויסלאַנד דאָס, וואָס עס טוט אין ישׂראל דער אַרבעטנדיקער מענטש, אין דער שפּראַך, וואָס אַ סך פֿאַרשטייען זי נאָך, דורך ייִדיש — איז ער געווען דער ערשטער. האָט מען געדאַרפֿט זאָרגן וועגן קלענערע זאַכן, אומע־טום, ווו מען האָט געדאַרפֿט נישט בלויז באַשטימען, נאָר אויך אויספֿירן — איז אויך אַבוש געווען. אָבער נישט בלויז דאָס. אים איז געגעבן געוואָרן דער גרויסער זכות צו שאַפֿן אין זײַן שטוב, וואָלט איך געזאָגט, אַ ליטעראַרישן סאַלאָן. אפֿשר איז דאָס אַ צו גרויס וואָרט, אָבער אַבוש איז געווען דורכגע־דרונגען מיט ליבע צום ייִדישן שרײַבער — אין בעסטן זין פֿון וואָרט. ער האָט געשאַפֿן אַרום זיך אַ צענטער, וואָס ווייניקע פֿון יענע, וואָס זענען דאָ אין לאַנד אַ סך מער יאָרן, און געווען פֿאַרבונדן אפֿשר מיט אַנדערע אַקציעס, קאָנען פֿאַר־שרײַבן דאָס צו זייער זכות — אַז די שאַפֿערס פֿון ייִדישן וואָרט זאָלן זײַן פֿון זײַנע נאָענטסטע פֿרײַנד. קאָן זײַן, אַז דאָס נעמט זיך דערפֿון וואָס זײַן פֿרוי איז אַליין אַ דיכטערין, אָבער זיכער איז נישט בלויז דאָס די סיבה.

אַבוש איז געווען פֿול מיט ליבע צו אַלץ, וואָס איז שעפֿעריש אין פֿאָלק,

אין זײַן ייִדישן פֿאָלק. אַבוש װערבער, װי איך האָב אים געזען, איז געװען הן ניכטער און הן זייער סענטימענטאַל. האָט מען גערדאַרפֿט עפּעס אויפֿטאָן, האָט מען אויפֿגעהערט צו טראַכטן מיט קאַטעגאָריעס פֿון געלט. און ער איז דאָך פֿון דעסטוועגן געווען פֿאַרבונדן מיטווירטשאַפֿטלעכע ענינים דאָ אין לאַנד, אָבער וואָס שייך ליטעראַטור, קולטור בכלל — איז ער געווען דער ערשטער, וואָס האָט געזאָגט: אויף דעם וועט מען קאָנען געפֿינען מיטלען. חבר גערשאָנאָוויטש האָט מיט אים געאַרבעט לענגער פֿון מיר, און אויך ער דערציילט דאָס זעלבע. אַבוש װערבער איז געווען דער סטימולירער צו זאַכן, בײַ װעלכע מען האָט געדאַרפֿט אַרויסווײַזן געוואַגטקייט. ער האָט געהאַט דעם מוט צו וועלן שענער מאַכן דאָס ייִדישע לעבן דורכן ייִדישן וואָרט, דורך קינסטלערישן שאַפֿן, אָבער ער איז נישט געקומען כּדי צו רעדן, נאָר כּדי צו טאָן. דער מאָטיוו פֿון טאָן איז פֿאַר אים געווען איינער, אפֿשר פֿון די סאַמע וויכטיקסטע פֿאַקטאָרן, אין אַ תּקופֿה, וואָס איז נישט געווען זייער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר טוּונגען, נאָר מער פֿאַר רעדן און פֿאַר געניסן, און אַבוש האָט מערער געשטעלט דעם טראַפּ אויף האַנדלונג, אויף אויפֿטאָן. אפֿשר איז דאָס די אייגנשאַפֿט פֿון די, וואָס האָבן איבערגעלעבט און אויך גע־לערנט פֿון דער נאַצישער אָקופּאַציע, אַז דער איינציקער זין און דער איינציקער ווערט פֿון אונדזער פֿאַרגענגלעכער עקסיסטענץ אויף דער וועלט איז דאָס, וואָס מען קען איבערלאָזן נאָך זיך דאָס אייביקע, די קולטור פֿונעם פֿאָלק, וואָס וועט איבערהאַלטן אַלע דורות און אַלע צײַטן.

ווען מיר באַערן הײַנט דעם אָנדענק פֿון אַבושן, וויל איך אײַך זאָגן, אַז איך זע אים נישט ווי אַ מענטש, וואָס איז שוין מער נישטאָ אין לעבן. ער איז פֿאַר מיר ווי אַן עלטערער ברודער, וואָס איז בלויז דערווײַל נישטאָ. מיר, די מענטשן פֿון דער אָקופּאַציע, ווייסן, אַז צווישן לעבן און טויט איז תּמיד געווען עפּעס אַ שפּליטערל, נישט מער ווי אַ סעקונדע. פֿיר און צוואַנציק שעה אין מעת־לעת, אין משך די לאַנגע יאָרן פֿון חושך, זענען מיר געווען פֿאַרחבֿרט מיטן טויט. די אַלע, וואָס האָבן געלעבט אין יענער תּקופֿה, ווייסן דאָס זייער גענוי. און טאַקע דערפֿאַר איז אַבוש פֿאַר מיר נישט קיין געשטאָרבענער. ער איז אַ לעבעדיקע געשטאַלט פֿון אַן עלטערן חבֿר, וועלכער האָט אונדז איבערגעלאָזן אַ סטיל, וואָס איז דורכויס — איך וויל נישט זאָגן, אַז בלויז בײַ פּועלי־ציון איז פֿאַראַן דער פּאַטענט, אָבער בײַ פּועלי־ציון איז עס געווען תּמיד דער פּאַטענט — אַ סטיל פֿון באַשיידענער אַרבעט פֿאַרן ווויל פֿון קאָלעקטיוו.

און אַבוש װערבער, ווי אַזאַ וואָס האָט פֿאַרן פּרץ־פֿאַרלאַג פֿאַרדינסטן, וואָס מען קען זיי גאָר נישט אָפּשאַצן — וועט בלײַבן אייביק אין אונדזער אָנדענק, מיר וועלן אים תּמיד דערמאָנען, און מיר וועלן זיכער געפֿינען מיטלען און וועגן

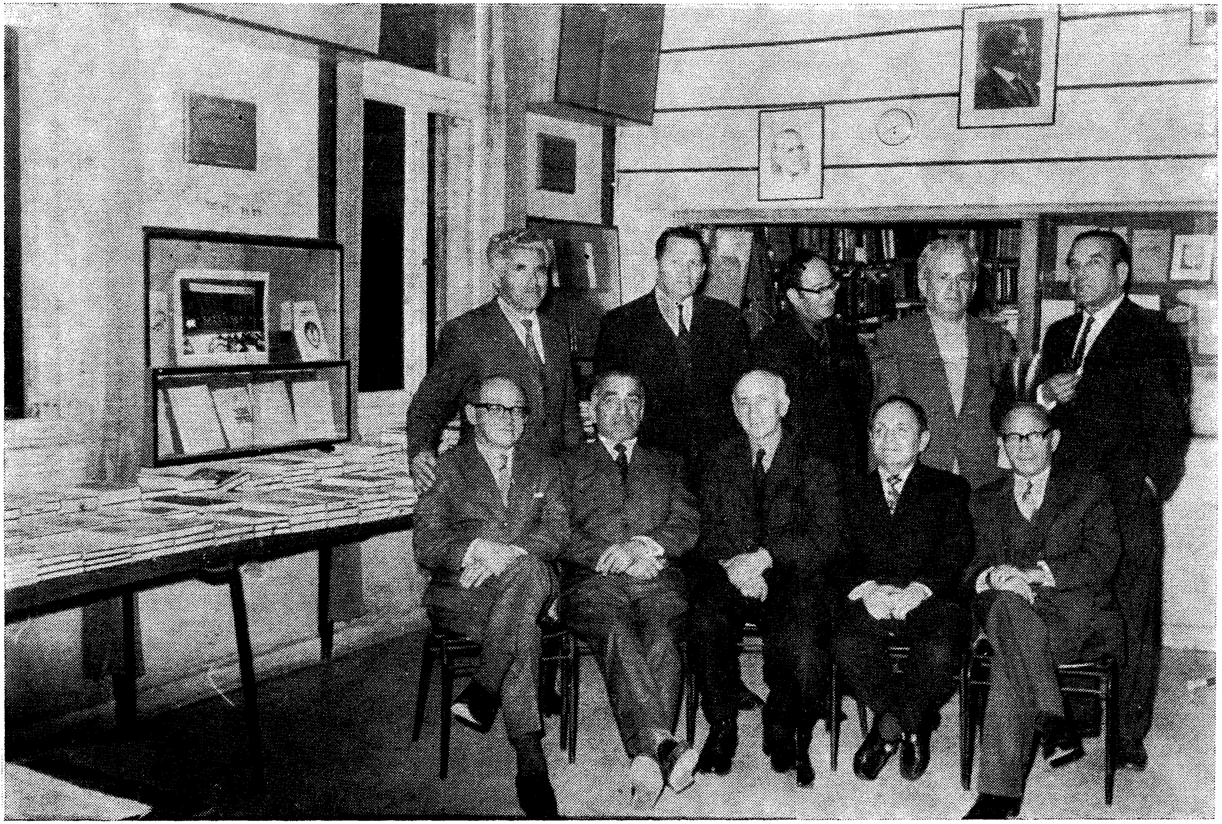

אַבוש (זיצט צווייטער פון לינקס) מיט דער פאַרוואַלטונג פון י. ל. פרץ־פאַרלאַג — ת״א, פעברואַר 1972

ווי אַזוי צו פּאַראייביקן זייַן נאָמען אויף אַזאַ אופן ווי ער איז דאָס ווערט געווען — דורך אַנטוויקלען די ייִדישע קולטור, דורך אויסברייטערן די וועגן פון געפינען דעם אמתן תּמצית פון אַ קולטור־לעבן פאַרן ייִדישן פאָלק — אין ברייטסטן זין פונעם וואָרט און אין דעם סאַמע ברייטן אויסשפּרייט. אין גייַסט פון דעם געזאָגטן דערמאָן איך מייַן טייַערן חבר אַבוש ווערבער.

ה. וואַסער

די צוואַנציק יאָר פון מײַן באַקאַנטשאַפט מיט אַבוש ווערבער זכרונו לברכה לאָזן בפירוש נישט צונויפבינדן זײַן געשטאַלט מיט דעם, וואָס ווערט אָנגערופן אַוועקגיין, אויפהערן צו זײַן.

אפשר איז לײַכטער די ייִדן מאַמינים, וואָס ווייסן אָט די געשעעניש פון אָפשייד אַרײַנצופלעכטן אין קרײַז פון דער וועלט, זאָגן „ברוך דיין אמת" און גלייבן דערבײַ, אַז ס'איז פאַראַן אַ השגחה־עליונה, וואָס באַשטימט געניי דאָס געזעץ פון „אדם יסודו מעפר וסופו לעפר". פאַר זיי איז דער דאָזיקער פאַטאַלער קרײַז אפשר אויך אַ פאַרלײַכטערונג, אפשר איז אין דעם פאַראַן אויך דאָס אַרײַנפאַסן אַלע געשעענישן, אויך די שווערסטע און די שרעקלעכסטע, אין געזעץ פונעם מוז: אַזוי מוז זײַן, אַזוי דאַרף זײַן...

אָבער אונדז איז נישט געגעבן געוואָרן אָט דער טאַלאַנט פון תמימותדיקער אמונה און פון פאַרלאָזן זיך אויפן יושר פון אייבערשטע כוחות. פאַר אונדז שטייט קודם־כל דער מענטש, זײַן לעבן, זײַנע יסורים, און פאַר אונדז איז יעדער אָפשייד אַ שניט אין אונדזער לײַב, און אַז עס גייט אַוועק, און דערצו נאָך אין אונדזער דור, אַ מענטש ווי אַבוש ווערבער — איז עס ווי אַרײַנ־ברענגען אַ גאַנצן מידבר אין דער נשמה פון די וואָס האָבן אים געקענט.

ס'איז נישט נאָר די פראַגע פון אָפשייד פון איין מענטש. איך מיין, אַז מיר אַלע, וואָס זענען דאָ פאַרזאַמלט, געהערן צו די, וואָס הונגערן נאָך אַ ביסל גוטס אין לעבן, נאָך אַ ביסל שיינקייט אין לעבן — און נאָך דעם ווי מען איז דורכגעגאַנגען אַנטוישונגען און שטרויכלונגען נאָך גרויסע אידעאַלן און צוזאָגנדיקע פּראָגראַמען, ווייסן מיר, אַז דאָס אַלץ האָט זיך אויסגעדריקט אין גורל פון מענטש־יחיד און אין די באַציִונגען פון מענטש צו מענטש. און דערפאַר, אַז מען געפינט אין לעבן אַ געשטאַלט ווי אַבוש ווערבער און ער ווערט אַ פרײַנד און אַז מען דערקענט די מידות זײַנע: מידות אויפן געביט פון לעבן, פון באַציִונגען מיט מענטשן, פון מסירת־נפש צו געזעלשאַפטלעכע אידעאַלן, פון ליבשאַפט צו גײַסטיקע ווערטן — איז אַז עס גייט אַוועק אַזאַ מענטש, קאָנען מיר זיך נישט פאַרלאָזן נישט אויפן „ברוך דיין אמת" און נישט אויפן פסוק: „ראו מה זה אדם: היום עודנו, מחר איננו" — ווי עס שטייט אין ירושלמי — מיר קאָנען זיך נישט פאַרלאָזן אויף די אַלע פסוקים און עס טוט פשוט וויי, ווײַל מיר ווייסן, אַז מיר ווערן אָרעמער אין לעבן.

ניין. עס מערן זיך נישט אין אונדזער צײַט אַזעלכע געשטאַלטן, אַוודאי מערן זיך נישט די ממלאי מקום, וועלכע זאָלן פאַרבײַטן אַזעלכע געשטאַלטן.

*

איך געדענק די ערשטע באַגעגעניש מיט אַבושן דאָ, אין ישראל, גלײַך נאָך זײַן עולה־זײַן. דער שושבין צו דער באַקאַנטשאַפט איז, דוכט זיך, געווען סוצקעווער. בײַ אַ טישל אויף דיזענגאָף זענען מיר געזעסן — מײַן ערשטע טרעפונג מיט אַן עולה, נאָר־וואָס געקומען קיין ישראל. איך האָב נישט געוווּסט זײַן יִיחוס אין דער באַוועגונג. אָבער מיטן ערשטן בליק האָב איך געזען: אַן עולה אַן פאַדערונגען, אַן בייזקייטן אויפן פנים, אַן פאַראיבל — אָט איז ער געקומען, און אָט איז ער שוין דאָ! — אַ היגער.

אוודאי איז דאָס אַ רעזולטאַט פון דעם, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט אין זײַן באַוועגונג: גײַסטיקע ווערטן פון אַ מענטש באַשטימען זײַן גורל, באַשטימען ווי אַזוי ער וואָרצלט זיך אײַן אין לאַנד. און אין אַבושן האָב איך דאָס געפילט, כאָטש ער האָט געזאָגט: „דוכט זיך, אַז איך וועל קיין מאָל זיך נישט אויסלערנען קיין העברעיִש". דאָס איז געווען איין מאָל ווען מיר זענען געגאַנגען אויף דער גאַס שלמה המלך. איך האָב דערויף געענטפערט: "אַבוש, דו ביסט שוין נישט אַליין, דו רעדסט שוין העברעיִש, ביסט שוין דאָ אַ בירגער, דו ביסט אַ ישׂראלדיקער פון לאַנג, דו ביסט נישט קיין עולה חדש, דו ביסט אַ היגער". און אַזוי האָב איך געקוקט אויף אַבושן פון דער ערשטער רגע ווען איך האָב אים געטראָפן, און אונדזער פרײַנדשאַפט האָט זיך פאַרשפּרייט אויף גאָר טיפע און ברייטע שטחים.

איך ווייס נישט צי מען זעט דאָס פּנים פון אַ מענטש גענוי, דורכויסיק, ווען מען זעט אים בלויז אין די ראַמען פון געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. איך מיין אַז אַבושס וועלט איז געווען אַ סך טיפער. און וואָס איך האָב געלערנט אַ ביסל פון ייִדישקייט, איז דאָס, אַז דער עיקר איז נישט די מיצווה, נאָר די כּוונה, און דער עיקר איז נישט בלויז די אַרבעט אָדער די טעטיקייט וואָס אַ מענטש טוט, נאָר די אָנלאָדונג, די אינערלעכע גרייטקייט, די שפּאַנונג. און זי געבוירט מעשׂים. איך מיין, אַז ישׂראל אין גאַנצן גענומען איז אַ רעזולטאַט פון אַזעלכע כּוונות, וואָס זענען געוואָרן מעשׂים. די כּוונות האָבן באַשטימט די מעשׂים.

איך אַבושן, אויב מען זעט אים בלויז אויפן פּאָן פון אַ פאַרלאַג צי פון אַ באַוועגונג, קאָן מען אים נישט פאַרשטיין אין גאַנצן — אויב מען האָט אים נישט געזען אין די ראַמען פון זײַן שטוב, בײַ זײַן טיש, אין דער סביבה פון חברים.

דאָרט, בײַ דעם טיש פון אַבושן, האָב איך אים דערקענט מער ווי אומעטום, מער ווי פון זײַנע געזעלשאַפטלעכע אויפטריטן און באַגעגענישן. זײַן פּנים שטייט נאָך אַלץ פאַר אונדזערע אויגן און פּראָטעסטירט קעגן דעם אַלץ וואָס איז

געשען... איך האָב אים געזען תּמיד מיט אַ שמייכל פון פאַרשטענדעניש פאַר דעם צווייטן, איך האָב געזען אין אים אַ הומאָר, וואָס איז עפּעס געווען נישט אין דעם נוסח וואָס האָט זיך אײַנגעבירגערט אין ישראל, ווו דער הומאָר איז געוואָרן (דער הומאָר פון שלום-עליכמען איז דאָך שוין לאַנג נישטאָ...) פאַר־וואַנדלט אין אַן ענין פון אַנעקדאָטן און וויצן. איך האָב אין אים געזען אַ הומאָר פון אַ קולטור-מענטש, פון אַן אייראָפּעיִשן מענטש, וואָס רעדנדיק מיט דיר און קוקנדיק אויף דיר, טראַכט זיך עפּעס אינעווייניק, און אָט אַזוי אַרבעט ער אויס זײַנע מאָסן און זײַנע באַציִונגען פון חבר צו חבר.

ער איז נישט געווען פון יענע מענטשן, וואָס מאַכן לײַכט חברשאַפט, כּדי מאָרגן זיך צו צעשיידן. מען האָט געפילט, אַז ער דרינגט אַרײַן אין צווייטן, הערט זיך אײַן אין אים און זוכט די באַזע פון יענעמס רייד, און זוכט דעם ערנסט, וואָס שטייט הינטערן שפּאַס. ווײַל ער אַליין איז געווען אַזעלכער. און דערפאַר ווײַל ער איז געווען אײַנדרינגענדיק-אַנאַליטיש און האָט געוואָלט דערגיין וואָס עס טוט זיך אין צווייטן, איז ער אויך פעיִק געווען שפּעטער, ווען ער האָט דערקענט די ווערטן פונעם צווייטן, צו שפּינען אַ חברשאַפט, וואָס איז געוואָרן אַ פונדאַמענט אין לעבן.

איך זאָג: מיר פעלט נישט בלויז אַבוש, עס פעלט מיר דער עצם עלעמענט פון חברשאַפט, פון דעם אופן, ווי אַזוי ער האָט פאַרשפּונען חברשאַפט מיט דיר, ביז די אינטימסטע זאַכן. קולטור, אינטימקייט, משפּחה — אַלץ האָט זיך בײַ אים צונויפגעוועבט צוזאַמען.

און די וואָס געדענקען — דאָ זיצן מענטשן, וואָס ווייסן עס — זײַן טיש איז געווען אַ טיש פון ליטעראַטור, פון לידער. איך פלעג זאָגן אַבושן: איך בין דיך חושד, אַז אין דײַן שופלאָד באַהאַלטסטו כּתבים. צי איך האָב יאָ חושד געווען, צי נישט — אָבער אין זײַן האַרץ און אין זײַן מוח האָט געלעבט די ליטעראַטור, האָבן געלעבט פילאָסאָפישע מחשבות, האָט געלעבט אַן אויסער־געוויינלעכע וואַכזאַמקייט צו דער צײַט, צו אירע סתּירות, צו אירע פּראָבלעמען — און דאָס אַלץ האָט זיך צונויפגעפלאָכטן אין אים נישט ווי ער וואָלט געווען אַ כּל־יכול, נישט מיט דער פּאָזע פון אַן אַלץ-ווייסער — נאָר ווי אין אַ מענטש אַ פאָרשער, אַ פרעגער, מיט אַ וואַך האַרץ און אַ קלאָרן פאַרשטאַנד.

חברים, איך זאָג דאָס צו דער משפּחה: פון מיר גייט נישט אַוועק דאָס בילד פון דעם טיש, פון מיר גייט נישט אַוועק דאָס בילד פון דעם הויז. אפשר האָט ייִדיש אין תּל־אביב זוכה געווען בײַ יענעם טיש צו דעם וואַרעמסטן ווינקל, וואָס זי האָט געהאַט אין תּל־אביב. אויב דאָס געהערט צו די קולטור־היסטאָרישע פאַקטן, וויל איך דערמאָנען, אַז בײַ דעם טיש איז געזעסן זרובבל

זכרונו לברכה, צו דעם טיש פֿלעגט אַרויפֿקומען, אים צו לאַנגע יאָר, ערעם, בײַ דעם טיש זענען געזעסן אַברהם סוצקעווער און הערץ גראָסבאַרד, און מען האָט געהערט ייִדישע לידער. דאָ האָט מען געהערט שמועסן וועגן ייִדישער ליטעראַטור, דאָ האָט מען זיך געפֿרייט מיט יעדער דערגרייכונג און מיט יעדן אויפֿטו — דאָס איז געווען דאָס וואַרעמסטע ווינקל פֿאַר ייִדיש אין תּל־אָבֿיבֿ.

אַוודאי האָבן צו דעם צושטייַער געגעבן אַלע פֿון דער משפּחה ווערבער, אַלע זענען זיי געווען געבונדן מיט לײַב און לעבן מיטן זעלבן אינטערעס, מיט דער זעלבער וואַכזאַמקייט, מיט דער זעלבער טרײַהייט און מיט דער זעלבער ליבשאַפֿט.

אָן שום ספֿק, אַז אַבֿוש האָט דאָס אַ סך געלערנט פֿון זײַן באַוועגונג. אויב מען וויל בלײַבן טרײַ דעם היסטאָרישן אמת, דאַרף מען זאָגן, אַז די פּועלי־ציון מימי באָראָכאָוו, און דערנאָך זרובבֿל, האָט געהאַט חוץ פּראָגראַמען און חוץ פּלאַטפֿאָרמען און סאָציאַלאָגישע אַנאַליזן — אויך אַ גרויסע פֿאַרשטענ־דעניש פֿאַר ייִדישער שפּראַך און ליבשאַפֿט צו ייִדישער ליטעראַטור — און דאָס אַלץ האָט זי אַריבערגעטראָגן ווי אַ באַוועגונג קיין ישׂראל. און אַבֿוש האָט אײַנגעזאַפּט אין זיך די דאָזיקע יניקה.

איך מיין, אַז נאָך מער איז עס געווען זײַן אינערלעכער צושטײַער, ווי אַ ייִדישער עמיגראַנט קיין מערבֿ־אייראָפּע. יעדער ייִדישער עמיגראַנט פֿון פּוילן האָט דאָך מסתּמא דורכגעמאַכט אין דער פֿרעמד אַזאַ ראַנגלעניש מיט זיך אַליין, — אָדער פֿון אַסימילירן זיך, פֿון גיין לאיבוד ווי אַ ייִד, אָדער פֿון אָפּהיטן אין זיך די ייִדישע ווערטן. איך מיין, אַז די ליבשאַפֿט פֿון אַבֿושן צו ייִדישער ליטעראַטור איז געווען אַ רעזולטאַט פֿון דעם דאָזיקן עקשנותדיקן דרך זײַנעם אין דער פֿרעמד — אָפּצוהיטן דעם פּונק פֿון ייִדישקייט.

איך ווייס, אַז אין אַבֿושן האָבן זיך געראַנגלט אַ סך סתּירות, די סתּירות פֿון אונדזער צײַט. איך מיין, אַז די אַלע אַנטוישונגען, וואָס אַנדערע האָבן זיי דורכגעמאַכט בקולי־קולות — פֿלעג איך הערן פֿון אים מיט שטילע ווערטער. אַבֿוש פֿלעגט עס מיר זאָגן אַפֿילו מיט אַ פּאָליטישער פֿאָרמולע. אַזוי, למשל, האָט ער מיר געזאָגט: אַ מאָל האָט מען געמיינט, אַז דעמאָקראַטיע איז פּסול — הײַנט חלומען מיר ווי אַזוי מען קומט־צו צו דעמאָקראַטיע. אין דעם האָט זיך אויסגעדריקט זײַן קוק אויף דער וועלט, אויף די ענדערונגען.

אָבער אַזעלכע נאַטורן ווי אַבֿוש גייען נישט מיט דעם ביליקן וועג פֿון לײַכטע אַנטוישונגען, נאָר זוכן וועגן צו נײַע אויפֿשטײַגן, און דאָס איז געווען אויך אַבֿושס סוד פֿאַר זוכן שיינקייט, פֿאַר זוכן פּאָעזיע, פֿאַר זוכן ליטע־ראַטור, פֿאַר זוכן ניוואָ, פֿאַר זוכן אַ פֿעלד פֿאַר טעטיקייט אויף דעם געביט, כּדי

אַפּצופרישן אין זיך גלייביקע כּוחות. ער איז נישט געווען פון די ביימער, וועלכע פאַלן און גיבן זיך אונטער.

אָבער דאָס איז געווען זײַן גורל, זײַן לעצטער גורל — און מיך שוידערט פון דאַזיקן וואָרט זײַנעם, וואָס איך האָב געהערט פון אים אין קיבוץ עין־שמר דורכן טעלעפאָן. איך האָב געפרעגט: „וואָס מאַכט מען, אַבוש?" — „איך בין גרייט צו מאַכן אַן אָפּמאַך אויף נאָך איין יאָר..." — איז געווען דער ענטפער. אַט דער פּסוק שטעלט זיך קעגן „ברוך דיין אמת" און קעגן אַלע ענלעכע זאָגעכצער — ווײַל דאָס הייסט, אַז אין אים האָבן זײַן חוש און זײַן אינסטינקט פאַרן לעבן זיך נישט געוואָלט אונטערגעבן.

אָט אַזוי זע איך אַבושן אין זײַן אינערלעכן געראַנגל פאַר שיינקייט, פאַר גוטע מידות צווישן מענטש און מענטש. איך קען קיין מאָל נישט פאַרגעסן זײַנע שפּאַצירן אין קיבוץ עין־שמר, ווו איך האָב אים געפילט ווי אַ הונדערט־פּראָצענטיקן בירגער. מיר האָבן געפילט אין אים חברשאַפט, און עס האָט זיך געצויגן אַ חברשאַפט פון זײַן הויז צו מיר אין קיבוץ.

איך זאָג: איך פיל אַ יתומדיקייט פון פאַרלירן נישט נאָר אַ פרײַנד, נאָר אַ גאַנצן אינדזל פון פרײַנדשאַפט, אַ גאַנץ הויז, אַ גאַנצן עלעמענט, וואָס איז אַזוי זעלטן אין אונדזער וועלט אין ישראל.

לאָמיר אים געדענקען!

אריה שמרי

הגם איך בין געווינט צו רעדן פאַר אַן עולם, קומט מיר אָן היינט זייער שווער צו רעדן וועגן אַבושן. כ'האָב מורא, אַז איך וועל נכשל ווערן, אַז איך וועל נישט אַרויסזאָגן דאָס אַלץ, וואָס זיין אייִדעלע געשטאַלט איז ווערט, אַז מען זאָל זאָגן. פאַר מיר איז אַבוש אַ טייל פון דער ראָמאַנטיק פון די יוגנט־יאָרן אין בעלגיע. שוין דעמאָלט האָב איך אין אים געזען די מערקווערדיקע פאַרקערפּערונג פון אויבערפלעכלעכע סתירות און פּאַקטישער שלימות.

ער איז געווען איינע פון די לירישסטע פּערזענלעכקייטן, וואָס כ'האָב באַגעגנט אין מיין לעבן. אָבער דאָס איז נישט געווען קיין ליריק פון סענטימענטאַליטעט, פון שטימונגען. דאָס איז געווען אַ ליריק פון לויטערקייט, פון קרישטאָל־רייניקייט פון כאַראַקטער, פון טיפן געבררום פון אַ בענקנדיק האַרץ. צוזאַמען מיטן ליריזם האָט ער פאַרמאָגט כאַראַקטער.

ווען צו מיר זענען דערגאַנגען די געשיכטעס וועגן אַנרי — און געהערט האָב איך עס פון יונגע חברים פון אַלע קרייזן — וועגן זיין אומגלייבלעכן מוט און אַנפירערישע אייגנשאַפטן, וואָס אַנטפּלעקן זיך אין פייער פון סכנה, איז דאָס פאַר מיר נישט געווען קיין איבערראַשונג.

עס זענען אַוועק יאָרן, און איך פיל זיך אַפילו שולדיק, וואָס אויך אין ישׂראל זענען אַוועק לאַנגע יאָרן, ווי מיר האָבן פאַרלאָרן דעם קאָנטאַקט. און ס'איז געווען מיין גרויס גליק, אין דעם שפּעטן זומער פון אונדזער לעבן, אפשר שוין אין די האַרבסט־דעמערונגען — צוריק זיך באַגעגענען ביים באַשיידענעם טיש פון פרץ־פאַרלאַג. און פאַר אַ מענטשן, וואָס איז געווען ווייט פון זיין קרייז און פון אים, האָבן זיך מיט אַ מאָל פאַר מיר אַנטפּלעקט די גרויסע אייגנשאַפטן פון דעם מענטש. אפשר איז דאָס געווען זיין טראַגעדיע, און אפשר זיין גרויסקייט, וואָס ער האָט נישט געקענט אויספאַרמירן אַלץ, וואָס איז געלעגן אין אים. איך האַלט אַבוש ווערבער פאַר איינעם פון די גרעסטע, טיפסטע און אינטימסטע קענער פון דער יידישער ליטעראַטור.

דאָ אין זאָל זיצן פּאָעטן און שרייבערס, וועלכע ער האָט אין משך פון אַלע יאָרן געאַכט. אָבער ער האָט געהאַט צו זיי אַ קריטיש־אַנאַליטישן צוגאַנג. ער איז געווען אייגנטלעך מערער פון אַ קריטיקער. ער איז געווען דער אידעאַלסטער, גאָטגעבענטשטער טיפּ פון אַ לייענער.

און געלייענט האָט ער נישט נאָר די גרויסע און אָנערקענטע. מיט וואָסער אויפמערקזאַמקייט האָט ער געלייענט אַ מאַנוסקריפּט. מיט זאָרגפעלטיקייט, פּעדאַנטישקייט, אָבער גלייכצייטיק מיט האַרציקייט. מיט וואָסער ערנסט האָט

ער זיך באַצויגן צו זײַן מיטגלידערשאַפט אין דער רעדאַקציע־קאָמיסיע פון פּרץ־פאַרלאַג. צו יעדן בוך איז ער צוגעגאַנגען בדחילו ורחימו, ווי צו אַ הייליקייט. כּדאַי צו דערמאָנען, אַז ער איז אויך געווען איינער פון די אײדלסטע קענער פון פראַנצייזישער ליטעראַטור. ער האָט געהאַט אַן אויער סײַ פאַר די קלאַסיקער און סײַ פאַר די נײַסטע בונטאַרישע נישט קאָנווענציאָנעלע שרײַבערס פון אונדזער צײַט.

שמרי, צו לאַנגע יאָרן, האָט שוין דאָ געזאָגט, אַז אַבוש האָט גערעדט העברעיִש נאָך איידער ער האָט גענוצט די שפּראַך. ער האָט געהאַט אויך אַ טיפע קענטשאַפט אין דער נײַער העברעיִשער ליטעראַטור.

חבר וואַסער האָט גאָרנישט געוווּסט ווי ער האָט געטראָפן, ווען ער האָט גערעדט וועגן אַבושן ווי אַ שטאָטסמאַן. ער האָט געהאַט אַ מערקווערדיקע פעיִקייט פון באַאיינפלוסן מענטשן. איך בין מיט אים געווען בײַם נשיא שז״ר זכרונו לברכה. כ׳האָב צוזאַמען מיט אים באַזוכט אויך אַנדערע וויכטיקע פּער־זענלעכקייטן, וואָס האָבן וואָס צו זאָגן בײַם דערמוטיקן און פאַרשפּרייטן קולטור, און ס׳איז געווען צו באַוווּנדערן זײַן אײַנפלוס. אפשר איז דאָס געווען צוליב זײַן גוטסקייט, זײַן איידלקייט, אפשר צוליב דער ווערדיקייט און דעם דרך־ארץ אַרום זײַן פּערזאָן. מיט וואָס פאַראַ חכמה, און גלײַכצײַטיק מיט וואָס פאַראַ פּראַקטישן חוש, איז ער צוגעגאַנגען צו באַהאַנדלען ענינים, וואָס קענען זײַן קליין און באַשיידן אין דער מינוט, אין דער צײַט, אָבער טראָגן אין זיך אַ גרויסן און היסטאָרישן ווערט.

ער האָט געהאַט אַ סך חלומות. און איך האָב לײדער מיט אים נישט גע־שמועסט אַזוי אָפט, ווי אַנדערע חברים. אָבער אים האָבן אַ סך זאַכן פאַרדראָסן, ווײ געטאָן. ער האָט פײַנט געהאַט ווולגאַריטעט, ציניזם, קאַריעריזם, און ער האָט געהאַט אַ זייער שאַרפן חוש פאַר געמאַכטער גרויסקייט, פאַר פּאָזע, פאַר מאַכט־גיריקייט, פאַר רשעות צו חברים. די אַלע דערשײַנונגען, וואָס לײדער, לײדער ליגן זיי זייער שאָטן אויף אונדזער ליכטיקער ישׂראלדיקער לאַנדשאַפט.

מיר זענען אים אַלע דאַנקבאַר פאַר אַ קוק פון זײַנע טרוימערישע שײנע אויגן, פאַרן צאַרטן שמייכל, פאַר זײַן פאַרגינען און פרייען זיך מיטן חברס דערפאָלג, פאַר שטופּן אַנדערע צו דער בינע און צום רעפלעקטאָר, און אַליין בלײַבן זיצן אין דער זײַט; פאַר זײַן פאַרשטענדעניש לגבי אונדזערע אַלעמענס שוואַכקייטן. ער האָט אונדז רײַכער געמאַכט... און יעדע טרער, וואָס ווערט פאַרגאָסן אויף זײַן קבר, איז אַ טרער פון ליבשאַפט. ס׳איז אים נישט באַשערט געווען קיין רויִקער סוף. איך ווייס נישט פאַר וועלכע זינד ער האָט געליטן

אַזעלכע אומגעהויערע יסורים. איך ווייס נישט, צי די טרערן, וואָס מיר פאַרגיסן צוזאַמען מיט זײַן משפּחה, זענען אַ טרייסט פאַר זיי. איך ווייס נאָר, אַז זיי דרינגען אַרויס פון טיפן האַרצן.

איך דריק אויס מײַן באַגער, אַז עס זאָל אָפּגעדרוקט ווערן אַ מאָנאָגראַפיע וועגן זײַן לעבן און שאַפן. צו פיל איז ער געווען למד־וואָווניק אין לעבן, זאָלן מיר אים כאָטש אויפשטעלן אַ מצבה. אַז דער וווּנדערבאַרער שבט, צו וועלכן איך האָב קיין מאָל נישט געהערט, אָבער צו וועלכן איך האָב שטענדיק געהאַט דעם טיפסטן דרך־ארץ, דער קעמפערישער אידעאַליסטישער און עקשנות־דיקער שבט, וואָס הייסט לינקע פועלי־ציון, זאָל אים פאַראייביקן אין דער גאַלעריע פון אי״רע באַרימטע זין.

מיר וועלן דאָס לייענען, געדענקען און שווײַגן — מיט טיפן אומעט און מיט טיפן דרך־ארץ.

בערל פרימער

מיט דרײַסיק יאָר צוריק זענען בײַ אַ געראַטעװעטן ייִד — געראַטעװעט פֿון געטאָ, לאַגער, חורבן — די חושים זײַנע אַ סך שפּירעװדיקער געװען װי איצטער. דער טויט האָט נאָך אין אים געלעבט. די געטאָ איז נאָך געװען זײַן שפּיגל. ער האָט נאָך אַליין געברענט אויפֿן שפּיגלס ברענענדיקן הינטערגרונט.

און דעמאָלט, בײַם באַקענען זיך מיט װעמען ס׳זאָל נישט זײַן, איז גלײַך אויפֿגעקומען די שאלה: װי אַזוי װאָלט דער נײַער מענטש זיך געהאַלטן אין די נסיונות פֿון טאָג־טעגלעכן אומקום?

איך האָב זיך באַקענט מיט אַבושן אין יאָר 1946 אויפֿן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל. און שוין בעת דער ערשטער באַגעגעניש האָבן מיר ביידע זיך געקענט קוקן אין די אויגן. כ׳האָב דערפֿילט — און מסתּמא אַבוש אויך — אַז דאָרטן, װוּ די מענטשלעכע נשמה איז אויסגעקערט געװאָרן אויף דער אַנדערער זײַט, װי אַ צעריסענער אַרבל, װאָלט אונדזער חברשאַפֿט אויסגעהאַלטן דעם נסיון.

דאָס איז געװען די בריק פֿון אונדזער פֿרײַנדשאַפֿט. אויף אָט דער בריק האָב איך זיך געטראָפֿן מיט אַבושן. אין ביידנס טרערן האָבן אָפּגעלויכטן אונדזערע פּנימער.

און אַ צװייטער חורבן־חוש האָט געפּלעמלט בײַ אַ געראַטעװעטן: װען ער איז אַרײַן אין אַ שטוב, אין דער אייגענער, צי בײַ אַ חבר, האָט ער זיך אינסטינקטיװ אַרומגעקוקט, געזוכט עפּעס... װאָס האָט ער געזוכט? אַן אָרט, אַ װינקל װוּ מע קאָן בויען אַ באַהעלטעניש.

אויך די ערשטע יאָרן דאָ אין לאַנד, בײַם אַרײַנקומען צו חברים, פֿלעג איך זיך אַרומקוקן װוּ מען קאָן דאָ אויסבויען אַ מאַלינע. און מערער נאָך: װוּ און װי אַזוי מע קאָן אויסגראָבן אַ באַהעלטעניש אין אַ מענטשלעכער נשמה: פֿאַרן געדאַנק, פֿאַרן אמת, און פֿאַר דער ליבשאַפֿט.

אַז כ׳בין געקומען אַ מאָל אין בריסל, פֿאַרבעטן פֿון די דאָרטיקע אָרגאַ־ניזאַציעס, און אַבוש מיט שפּרהן האָבן מיך אָפּגעװאַרט און געבראַכט אין אַ האָטעל — האָב איך צו זיי געזאָגט: נאָך װאָס דאַרף איך אַ קאַלטן האָטעל אַז איך האָב אין בריסל אַ װאַרעמע שטוב? און איך בין אַװעק װוינען צו די װערבערס.

און אַזוי האָט מיך גאָט געבענטשט מיט אַ חבר, װאָס אין די דרײַסיק יאָר פֿון אונדזער אומפֿאַרגלײַכלעכער פֿרײַנדשאַפֿט און אין אַלע טעג און נעכט פֿון די דרײַסיק יאָר, איז ניט געװען קיין שעה, קיין מינוט, אַז די גרויסע פֿרײַנדשאַפֿט זאָל פֿאַרטונקלט װערן; אין תּל־אָבֿיבֿ זענען מיר געװען שכנים, אַ גאַס איבער אַ גאַס, פֿלעגן מיר זיך אָפֿט באַגעגענען. אָבער מער נאָך װי איינער

בײַם אַנדערן אין דער היים — פלעג איך זיך באַגעגענען מיט אַבושן אין די גערדאַנקען. ער איז געוואָרן אַ טייל פון מיר. און אַזאַ איז ער געבליבן.

פרײַנדשאַפט — דאָס איז ניט ווען צוויי מענטשן גייען צוזאַמען און ריידן, אָדער האָבן בשותּפותדיקע אינטערעסן. פרײַנדשאַפט דאָס איז אַ פּאַרקניפּונג פון צוויי איינזאַמקייטן. פרײַנדשאַפט הייבט זיך אָן דעמאָלט, ווען דער וואָס באַוועגט אונדזערע געדאַנקען און געפילן, באַוועגט זיי צוזאַמען. און ביידנס איינזאַמקייט ווערט דעמאָלט וואַרעמער, ליבער, און מע קאָן מיט איר עפּעס אויפטאָן. מע קאָן די איינזאַמקייט אָטעמען און זי פאַרוואַנדלען אין פרייד.

בעת אַ באַגעגעניש מיט אַבושן האָב איך תּמיד איבערגעלעבט עפּעס אַזוינס, ווען דאָס איינזאַמסטע אין מיר איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אינספּיראַציע. אין שעפערישער פרייד.

אָנגעשריבן אַ ליד, פאַרענדיקט אַ פּאָעמע — איז אַבוש געווען דער ערשטער זיי צו הערן. מיט אַ דריטן אויער האָט ער אויפגענומען פּאָעזיע. ווערדליק די שמייכלען זײַנע און דעם צוק פון זײַנע שיינע, גוטע אויגן פלעג איך אָבסערווירן ווי אַזוי ער לעבט איבער איטלעכע שורה. ער האָט ניט געוווּסט, מײַן חבר, אַז איך פּרוּוו אויס אויפן געהער פון זײַן דריטן אויער מײַנע פּגימות; און אַוודאי האָט ער ניט געקענט וויסן, אַז ווערדליק דער בײַטעניש פון זײַנע שמייכלען, בײַט איך שפּעטער אַ וואָרט, אַן אויסדרוק...

אין רעגנצײַט האָב איך ליב געהאַט זיך צו טרעפן מיט אַבושן אין קליינע תּל־אביבער קאַפעטעריעס. אַז אַ ליד מײַנס האָט אים גאָר באַזונדער צוגע־טראָפן אָדער אַרײַנגעטראָפן, האָט זיך מיר צו מאָל געדאַכט, אַז ניט פון ערגעץ אַנדערש נאָר פון מײַן חבר גייט אויף אַ רעגן־בויגן.

און אַזוי דרײַסיק יאָר, פון אונדזער סאַמע ערשטער באַגעגעניש אין באַזעל ביז די לעצטע טעג אין ביילינסאָן־שפּיטאָל, ווען זײַן גוף איז געווען פאַר־וואָלקנט און צעפרעסן, האָט די נשמה זײַנע ניט אויפגעהערט צו שמייכלען מיט דער פרייד פון לעבן, מיט דער פרייד פון פּאָעזיע און חברשאַפט. און אַזאַ פריידיק־חברישן וועל איך אים תּמיד זען און ליב האָבן.

אַברהם סוצקעווער

אָפּרופן

חבר אַבוש ווערבער ז״ל

דעם 24סטן נאָוועמבער 1975 איז אין עלטער פון 67 יאָר אַוועק פון דער וועלט אונדזער טייַערער אַבוש ווערבער.

ער האָט נישט געהערט צו די ראשונים, אָבער ער איז אין זייַן דור און אויף זייַן אָרט געווען צווישן די ערשטע, און נישט זעלטן — אויך ממש דער ערשטער. נישט מחמת ער האָט זיך געשטופּט צו די פאָדערשטע שורות — פאַרקערט — ער האָט זיך קיין מאָל נישט געיאָגט נאָך קיין כּיבודים — נאָר ווייַל זייַנע מעשׂים און פאַרדינסטן האָבן אים אויף די פאָדערשטע שורות אַרויסגערוקט.

פון זייַן ערשטן יוגנטקרייַז אין ראַדאָם, מיט וועלכן ער האָט אָנגעפירט און ווו ער האָט געלערנט יונגע ייִדישע אַרבעטער די תּורה פון באָראָכאָוויזם, ביז דעם בכבודיקן אָרט אין דער אָנפירערשאַפט פון דעם ייִדישן ייִשוב אין בעלגיע, און שפּעטער אין דער געזעלשאַפטלעכקייט אין ישׂראל, איז זייַן וועג געווען אַ גראַדער, אַן אויסגעהאַלטענער, אָן זיגזאַגן און אָן אָפּווייכונגען: געטרייַשאַפט צום דערוואָרבענעם אַני־מאמין, צוגעבונדנקייט צום ציל, טיפער גלויבן אין די אמתן, פאַר וועלכע ער האָט זיך געראַנגלט — דערפון דער אָפּשיי, די אָנערקענונג, דער אָנזען, וואָס ער האָט זיך געשאַפן בייַ אַלע, בייַ אייגענע און בייַ פרעמדע, בייַ אידעען־חברים און בייַ אידעיִשע קעגנערס. אַלע, אַלע האָבן אים אָפּגעשאַצט, געשעצט און ליב געהאַט.

גרויס איז געווען זייַן השפּעה צווישן די יונגע ייִדישע אַרבעטער אין זייַן געבוירן־שטאָט. נישט לייַכט איז אין יענע יאָרן געווען צו פירן אַ פּועלי־ציו־ניסטישע פּראָפּאַגאַנדע צווישן דער ייִדישער אַרבעטער־יוגנט אין אַ שטאָט, ווו ס׳זענען שטאַרק אַקטיוו געווען אי דער בונד אי די ייִדישע קאָמוניסטן. מ׳האָט געדאַרפט פאַרמאָגן אַ סך איבערצייַגונג, אַ סך פערזענלעכן צויבער, כּדי צו געווינען ייִדישע אַרבעטער, און ספּעציעל ייִדישע יוגנטלעכע, פאַר די אידעען פון באָראָכאָוויזם, וואָס ס׳איז נישט געווען אַזוי לייַכט מסביר צו זייַן. אָבער ווערבער האָט די דאָזיקע אייגנשאַפטן פאַרמאָגט, און דעריבער איז אַזוי גרויס געווען זייַן דערפאָלג. ס׳איז אין ראַדאָם אויפגעשטעלט געוואָרן אַ שיינע יוגנט־אָרגאַניזאַציע, און אַבוש איז, פאַרשטייט זיך, געווען אַ מיטגליד פון אָרטיקן קאָמיטעט.

אָבער די שווערע עקאָנאָמישע לאַגע אין פּוילן, און בעיקר די כּסדרדיקע פּאָליציי־רדיפות, האָבן אויך אַבושן געצוווּנגען צו נעמען דעם עמיגראַציע־שטאָק אין דער האַנט און ער קומט אין די לעצטע 20ער יאָרן אין בריסל. דאָ

עפנט זיך פֿאַר אים אַ נײַע וועלט, אַ פֿרעמדע, אַן אומבאַקאַנטע, אין וועלכער מ׳דאַרף זיך אַרײַנפּאַסן. צו די געוויינלעכע פּרנסה־דאגות פֿון אַ יונגן ייִדישן אימיגראַנט, צו דער פּאַרטיי־טעטיקייט, אין וועלכער ער וואַרפֿט זיך תּיכף אַרײַן, קומט צו נאָך איין דאגה: מ׳דאַרף זיך אויסלערנען די שפּראַך פֿון דעם לאַנד. און אַבוש איז אויך גובר די דאָזיקע שוועריקייט. האָט ער דאָך מיטגעבראַכט מיט זיך אַחוץ אַנדערע מעלות זײַנע אויך דעם דורשט צו לערנען, אויסצובריי־טערן זײַן וויסן, אַן אייגנשאַפֿט, וואָס האָט אים באַגלייט זײַן גאַנץ לעבן. און אַבוש ווערט אַ בן־בית אין דער פֿראַנצייזיש־בעלגישער גײַסטיקער וועלט, ער ווערט אויסגעבונדן אין בעלגישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן, אין די פּראָבלעמען פֿון לאַנד, דערנענטערט זיך צו דער אָרטיקער אַרבעטער־באַוועגונג, באַהערשט פֿראַנצייזיש און באַקענט זיך גאַנץ נאָענט מיט דער פֿראַנצייזישער ליטעראַטור.

און דאָס אַלץ — נישט אויפֿן חשבון פֿון זײַנע ייִדישע פֿאַראינטערעסירונגען. ער איז זייער אַקטיוו אין דער פּועלי־ציון־פּאַרטיי, געהערט צו אירע אָנפֿירנדיקע אינסטאַנצן. פֿון בעלגיע באַטייליקט ער זיך מיט אַרטיקלען אין דער וואַרשעווער „אַרבעטער־צײַטונג״. ער באַגרענעצט זיך אָבער נישט צו פּאָליטיש־געזעל־שאַפֿטלעכער טעטיקייט. זײַן אינטערעס פֿאַר ייִדישע קולטור־ענינים איז כּסדר וואַך. ייִדישע ליטעראַטור איז פֿאַר אים אַ טעגלעכע שפּײַז, ער איז אויסגעקאָכט און ממש פֿאַרליבט אין איר.

*

אין מײַ 1940 געפֿינט זיך אַבוש מיט זײַן פֿאַמיליע אין דער געגנט פֿון טולוז אין דרום־פֿראַנקרײַך, וווהין ער איז צוזאַמען מיטן שטראָם ייִדישע פּליטים אָנגעקומען נאָכן נאַצישן איבערפֿאַל איבער בעלגיע. ער בלײַבט אָבער דאָרט נישט לאַנג. ווען ס׳עפֿנט זיך אַ מעגלעכקייט צוריקצופֿאָרן קיין בעלגיע, נוצט ער זי אויס, און אָט איז ער צוריק אין בריסל, ווו ער וועט (אונטערן נאָמען אַנרי) אין משך פֿון פֿיר יאָר, צוזאַמען מיט נאָך חברים, פֿירן אַ ווידער־שטאַנד־אַרבעט קעגן דעם דײַטשן אָקופּאַנט, אין ענגער צוזאַמענאַרבעט מיט דער בעלגישער רעזיסטאַנס־באַוועגונג. די אַרבעט באַשטייט, דער עיקר, אין אָפּראַטעווען ייִדן פֿון דעפּאָרטאַציע, אין אויסבאַהאַלטן ייִדישע קינדער, און באַזאָרגן מאַטעריעלע הילף פֿאַר ייִדן אין זייערע באַהעלטענישן. אַבוש האַלט אַן באַציִונגען מיט חברים אין אויסלאַנד, גיט אַרויס צוזאַמען מיט נאָך חברים דאָס אונטערערדישע „אונזער וואָרט״, וואָס שטעלט צו די ייִדן אמתע ידיעות וועגן דער לאַגע. ער רופֿט זיי, אַז זיי זאָלן נישט טראָגן די געלע לאַטע, נישט

מעלדן זיך פרייוויליק אויף אַרבעט (דאָס הייסט אויף דעפּאָרטאַציע). אין דער אונ־טערערדישער אַרבעט וואַקסט ער אויס ווי אַ געזעלשאַפטלעכער טוער מיט אַחריות און געוואַגטקייט, און ווען ס׳שלאָגט אויס די שעה פון באַפרייַונג, איז ער דער דורך אַלעמען אָנערקענטער פירער פון דער פּועלי־ציון־באַוועגונג אין בעלגיע, און ווי אַזאַ פאַרטרעט ער זי אויף דער אויסעראָרדנטלעכער ציוניס־טישער באַראַטונג אין לאָנדאָן, באַלד נאָכן סוף פון דער מלחמה.

די פּאַרטיי אונטער אַבושס אָנפירערשאַפט נעמט שפּילן אַ גאַר אָנגע־זעענע ראָל אינעם ייִדישן ישוב אין בעלגיע, וועלכער נעמט זיך ביסלעכווייַז צוריק אויפבויען נאָך די שרעקלעכע אבידות וואָס ער האָט געליטן. אַבושס האַנט, אַבושס איניציאַטיוו פילט זיך אויף אַ סך אָפּשניטן פון ייִדישן און ציוניסטישן לעבן, ווי אויך אינעם רעאָרגאַניזירן די פּועלי־ציון־פּאַרטייען אין אייראָפּע. נישט ערגעץ אַנדערש ווי אין בריסל קומט פאָר די מערב־אייראָפּעיִשע און שפּעטער די אייראָפּעיִשע קאָנפערענץ פון די פּועלי־ציון פּאַרטייען, און דער לעבעדיקער גייַסט אויף זיי איז אַבוש.

עס גייען אַוועק פאַר אַבושן עטלעכע יאָר אינטענסיווע פּאַרטיי־און ייִדיש־געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אין בעלגיע, און דאַן קומט דער געוואַגטער שריט — עליה. נאָך פריִער שיקט ער קיין ישׂראל זייַן נאָך גאָר יונגן זון משהלען. אין 1954 איז ער עולה מיט שפרהן און דאָ הייבט זיך אָן פאַר זיי אַ נייַ לעבן. די חבלי קליטה מוז ער דורכמאַכן, ווי יעדער נייַער עולה, ער גלידערט זיך אָבער שנעל איַין אין דער נייַער ווירקלעכקייט, מיט וועלכער ער איז שוין, אַגב, נאָך פריִער געווען ענג פאַרבונדן.

דאָ וואַרט אויף אים אַ טעטיקייט־געביט, וואָס איז פאַר אים אַזוי ווי אָנגעמאָסטן: דער נאָר וואָס געגרינדעטער י. ל. פּרץ־פאַרלאַג. וווּ נאָך ווי אין ישׂראל און בייַ דעם דאָזיקן פאַרלאַג קאָן אַבוש שטילן זייַן גרויסן דורשט נאָך ייִדישע ליטעראַטור און קולטור, וואָס ער טראָגט אין זיך כּל ימיו? ווידמעט ער זייַן הויפּט־אינטערעס דעם פאַרלאַג.

דער וווּקס פון פאַרלאַג איז אין אַ גרויסער מאָס אים, אַבושן, צו פאַר־דאַנקען. צו זייַן מיינונג הערט מען זיך צו מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט. ער איז דאָך תּמיד אַזוי באַזאָכט, אַזוי איבערגעלייגט. ער ברענגט אָריגינעלע גע־דאַנקען. ער האָט וויזיע, שווונג, איניציאַטיוו. אין און אַרום דעם פאַרלאַג שאַפט אַבוש אַ וואַרעמע געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע אַטמאָספער פאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, וואָס איז אים אַזוי טייַער. ער דערמוטיקט יונגע דיכטערס, דערנענטערט ייִדישע שרייַבערס. בייַ זייַן זייַט שטייט שפרה, אַליין אַ ייִדישע

דיכטערין. זייער הויז ווערט שנעל אַ טרעפפּונקט פאַר ייִדישע פּען־ און גייַסט־מענטשן פון ישׂראל און פון אויסלאַנד.

*

ער איז געווען פול מיט לעבן און האָט מיט זייַן לעבנסלוסט און זייַן הומאָר אָנגעשטעקט אַנדערע. מיט זייַן שמייכל, מיט זייַן גוטמוטיקייט און זייַן איידל־קייט האָט ער געפאַנגען הערצער, געוווּנען סימפּאַטיע און פרייַנדשאַפט. אויסער־לעך — תּמיד ציכטיק, אָפּגעהיט, קאָרעקט, אינערלעך — תּמיד ערלעך, אויפריכ־טיק, באַשיידן, האָט ער בייַ אַלעמען אַרויסגערופן רעספּעקט, אַכטונג, ליבשאַפט. די וואָס האָבן אים נענטער געקענט, האָבן אויך געוווּסט וואָסער גאָלדן האַרץ ער האָט פאַרמאָגט, ווי ווייַט מענטש ער איז געווען, וויפל גוטסקייט ס׳איז אין אים געלעגן.

ער איז אַוועק זייַענדיק נאָך בייַ זייַנע פולע אינטעלעקטועלע כּוחות, פאַרמאָגנדיק נאָך זייַן גאַנצע ענערגיע און זייַן לעבנסלוסט.

און ס׳באַוויינען אים נישט נאָר זייַנע נאָענטסטע און זייַנע חברים, נאָר אויך אַלע די, וואָס האָבן אים געקענט. אַ באַווייַז דערפאַר — דער עטלעכע הונדערט קעפּיקער עולם, וואָס האָט אים מיט טרערן אין די אויגן באַגלייט אויף זייַן לעצטן וועג.

שלמה שווייצער

(פאָלקסבלאַט נר׳ 11, נאָוועמבער 1975)

נישטאָ מער אַבוש ווערבער ז״ל

דער טויט האָט אַרויסגעריסן איינעם פון אונדזערע נאָענטסטע און אינ־טימסטע חברים. טראָץ דעם, וואָס מיר אַלע, פריינד און באַקאַנטע, האָבן זיך געריכט אויף דעם אומפאַרמיידלעכן סוף, איז דאָך די ידיעה וועגן טויט פון אַבוש ווערבער געקומען ווי אַן אויפטרייסלונג. אַוועקגעריסן איז געוואָרן איינער פון די אַמאָליקע באַליבטע און געאַכטסטע פערזענלעכקייטן פון יידישן געזעל־שאַפטלעכן לעבן אין בעלגיע — פון אָנהייב די דרייסיקער יאָרן, פון זיין קומען קיין בעלגיע, ביז זיין עליה קיין ישראל אין די ערשטע פופציקער יאָרן.

אין משך פון די אומגעפער 20 יאָר, וואָס ער האָט געלעבט אין בעלגיע און געווען דאָרט טעטיק, האָט ער, נאָך ווי אַ יונגער, 20־יאָריקער בחור, זיך גיך אַרויסגעוויזן פאַר אַן אָנפירנדיקע פערזענלעכקייט, קודם כל אין די רייען פון די דעמאָלט שטאַרקע לינקע פועלי־ציון און שפּעטער ווי אַ פאָרשטייער אין פאַרשידענע אַלגעמיינע געזעלשאַפטלעכע יידישע אינסטיטוציעס.

עס איז נישט מעגלעך אויף דער הייסער מינוט צו מאַכן אַ סך־הכל פון זיין ברייזנדיקער טעטיקייט אין דער תקופה פון זיין לעבן אין בעלגיע. דאָס דאָזיקע קאַפּיטל פון זיין לעבן איז זיכער געווען דאָס סאַמע פרוכפּערדיקסטע אויפן געביט פון געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויקייט. באַזונדערס דאַרף מען אונטער־שטרייכן זיין אימפּולסיווע טעטיקייט אויפן געביט פון יידישער קולטור און ליטעראַטור, וועלכער ער איז געווען איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן און זי פאָרגעזעצט מיט דערפאָלג אין זיין נייער היים, אין מדינת ישראל, ביז צום סאַמע סוף פון זיין לעבן.

באַזונדער שטאַרק איז געווען די אַקטיוויקייט פון אַבוש ווערבער בעת דער נאַצישער אָקופּאַציע אין בעלגיע. אַבוש ווערבער האָט אין יענער גרוי־ליקער צייט זיך אַרויסגערוקט אין פאָדערגרונט אינעם קאַמף פון דער רעזיסטאַנס קעגן נאַציזם.

אַבוש ווערבער האָט געהערט צו די סאַמע ערשטע גרינדער פון יידישן פאַרטיידיקונגס־קאָמיטעט, אָדער ווי מען האָט עס גערופן סע.דע.זשי. און געווען דאָרט טאָגטעגלעך אַקטיוו ביז דער באַפרייונג.

אַבוש ווערבער האָט ממש געפיבערט אין זיין טעטיקייט אין דער אונטער־ערדישער באַוועגונג. ער איז געווען פון די ערשטע אויפצוהייבן דעם אַרויסרוף און זיך געלאָזט אין קאַמף קעגן די געזעצן צו טראָגן די געלע לאַטע און קעגן די אָבליגאַטאָרישע פאַרשיקונגען אויף אַרבעט.

די ערשטע אידעע פון אַבוש ווערבער צו קעמפן דורך אויפקלערונגען קעגן דער פּאַרפירערישער און ליגנערישער פּראָפּאַגאַנדע, אַז ייִדן זאָלן זיך פריַיוויליק צושטעלן אויף פאַרשיקט צו ווערן אויף אַרבעט און אַז מען מיינט נישט מער ווי אַרבעט — איז געווען דאָס דערשייַנען פון זיַין אויסגאַבע אויף ייִדיש „אונ־זער וואָרט", וואָס איז אַרויס כּמעט רעגולער ביז דער באַפריַיונג (און אויך שפּעטער) ביַי שווערע און אומלעגאַלע באַדינגונגען.

עס איז שווער צו דערשטיקן און באַהערשן די טרערן, וואָס רייַסן זיך מיט צער, כאָטש מען האָט געוווּסט, אַז דער סוף איז אומפאַרמיַידלעך, דער גזר איז אַ באַשלאָסענער.

עס בליַיבט אונדז איבער מיט אָרעמע ווערטער צו טרייסטן די פאַראָבלטע, זיַין לעבנסבאַגלייטערין, די טאַלאַנטפולע דיכטערין שפרה ווערבער, זיַין זון משהלע מיט זיַין משפחה, און זייַנע אַלע נאָענטע און איבערגעגעבענע חברים.

ציוניסטישע אַרבעט־באַוועגונג אין בעלגיע און אין פראַנקרייַך

(„אונדזער וואָרט", פּאַריז, 3.12.1975)

דער פּאַרלאָשענער שמייכל

זינט איך געדענק אים, דעם חבר אַבוש ז״ל, זע איך אים תּמיד מיט דעם קלוגן שמייכל אויפן פּנים. אין אָט דעם שמייכל זײַנעם האָט זיך פֿאַרבאַהאַלטן סײַ האַרציקייט, סײַ זיכערקייט און אָט די צוויי זענען תּמיד געווען באַגלייט פֿון זײַן פֿריידיקן בליק.

נישט נאָר פּאַרטיי־ענינים, וואָס האָבן זיך געצויגן ווי אַ גאָלדענע קייט פֿון פּועלי־ציון איבער פּוילן, בעלגיע און אין די נאָך־מלחמה־יאָרן אין ישׂראל, און געקומען צום אויסדרוק בײַ יעדן צונויפֿטרעף מיט אים. זיי אויך. אָבער אַ באַזונדער בלאַט אין זײַן לעבנסבוך איז געווען דער קאַמף קעגן די פֿינצטערע נאַצי־האָרדעס.

אַבוש האָט געהאַט אויער און האַרץ אויסצוהערן יענעמס צער. ער איז געווען אַ סינטעז פֿון שאַרפֿן שׂכל און מענטשלעכער באַציִונג. ער פֿלעגט אויך אַרויסהעלפֿן אין אַן עת־צרה. אָט די דאָזיקע וואַרעמקייט, געטרײַשאַפֿט און אויסגעהאַלטנקייט אין געזעלשאַפֿטלעכן ווי אין פּריוואַטן לעבן, האָבן געצויגן צו זיך אַ סך ליבשאַפֿט.

פֿון זײַן אַלטער היים אין פּוילן האָט ער אַריבערגעבראַכט מיט הייסן אָטעם, איבער אַלע גרענעצן, ווו ס׳איז אים אויסגעקומען לעבן און ווירקן, דעם קאַמף פֿאַר אויפֿקום און המשך. אַ באַזונדער קאַפּיטל איז זײַן טיף וויסן, און דער עיקר — זײַן באַציִונג צום ייִדישן בוך, צו וועלכן ער האָט אַזוי פֿיל בײַגעטראָגן. ער האָט געזען אין ייִדישן בוך דעם געטרײַען המשך פֿון יענער צײַט, ווען ס׳האָט דערוואַכט אַ נײַ לעבן אויף דער ייִדישער גאַס, ווען דאָס בוך איז געוואָרן דער ליכטשטראַל אין דעם גרויען טאָגטעגלעכן לעבן אין פּוילן.

ס׳וועט נאָך אַוודאי אויסקומען אַ סך צו שרײַבן, צו פֿאָרשן און אויסשעפּן פֿון עבר אַבושס טוונגען אין דער חורבן און נאָך־חורבן־תּקופֿה, ווען אַבוש איז געווען אַרײַנגעטאָן אין איר מיטן גאַנצן ברען.

און דאָס בלעטל עליה, אַבוש אין ישׂראל. אויך דאָ — נאָענט, וואַרעם, משפּחהדיק צו די חברים, וואָס ער טרעפֿט דאָ און צו די וואָס קומען פֿון בעלגיע. אַלע געפֿינען בײַ אים דאָס פֿריינדלעכע, דאָס חבֿרישע, דאָס נייטיקע.

זאָלן אָט די באַשיידענע ווערטער פֿון דערמאָנונג זײַן אַ טרייסט פֿאַר זײַן ליבער משפּחה און פֿאַר אַלע, וועמען ער איז געווען אַזוי נאָענט און האַרציק. זאָל דער זכר זײַנער זײַן פֿאַרפֿלאָכטן אין דעם אויפֿגייענדיקן פֿרידלעכן לעבן אין ישׂראל.

יאָסל חריף

(„ישׂראל־שטימע", 14.1.76)

אַבושן לזכרון

דעם 24סטן נאָוועמבער 1975 איז אַוועקגעריסן געוואָרן פון אונדז אין זייַן 67סטן לעבנסיאָר דער טייַערער חבר און פרייַנד, אַבוש ווערבער ע״ה.

ער האָט זיך שווער געראַנגלט מיטן טויט. מיר, די נאָענטסטע, האָבן געוווּסט דעם ביטערן אמת. ער, אַבוש, האָט געאַנט וועגן דער הארבקייט פון זייַן מצב. הדשים־לאַנג האָט ער בשום אופן נישט געוואָלט שלום מאַכן מיטן מעדיציניש פסק־דין. עס איז געווען אַ ווייטיק צוזוזען, ווי ער פלעגט באַהאַלטן פאַר זייַנע נאָענטע די שווערע פיזישע יסורים. מיט ווערדיקן אויסדויער האָט ער געקעמפט פאַר זייַן לעבן.

מיט אַבושן איז אַוועק אַ הערלעכע געשטאַלט. שוין פון זייַן פריסטער יוגנט האָט ער אַרויסגעוויזן אַ זעלטענע קלאָרקייט פון געדאַנק. ער איז געווען אַ תּלמיד פון דער „בודע״, ווי מיר האָבן באַצייכנט דעם לאָקאַל פון דער ביב־ליאָטעק פון די לינקע פועלי־ציון אין ראַדאָם. דאָס איז געווען נישט בלויז אַ ביבליאָטעק, נאָר ממש אַן אוניווערסיטעט פאַר אונדז, יוגנטלעכע, וואָס האָבן געשלונגען די פאַרלעזונגען איבער מאַרקסיזם, פּאָליטישע עקאָנאָמישע, ייִדישע געשיכטע, ליטעראַטור — ייִדישע און וועלטלעכע. די רעפעראַטן זענען דיסקוטירט געוואָרן בייַ צוזאַמענקונפטן פון קלענערע און גרעסערע גרופּן.

אַבוש האָט שוין ווי אַ 17־יאָריקער בחור אַרויסגעוויזן אַ זעלטענע אויפ־נאַמס־פעיִקייט, אַליין געוואָרן אַ רעפערענט, מיט קלאָרע אייַנשטעלונגען צו געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען, ווי צו קולטור־ליטעראַרישע פראַגן.

קומענדיק אין יאָר 1928 קיין בעלגיע אַלס 20־יאָריקער בחור, האָט ער זיך גלייַך געשטעלט אין דינסט פון זייַן פּאַרטיי, די לינקע פועלי־ציון, וווּ מ׳האָט אָנערקענט אַבושן ווי אַ פירנדיקע פערזענלעכקייט.

זייַן אייַנפלוס און השפּעה איז ווייַט איבערגעוואָקסן די ענגע פּאַרטיי־ראַמען. שפּעטער, אַלס פאָרשטייער פון פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע אינסטי־טוציעס, האָט ער מערערע מאָל פאַרטראָטן זייַן פּאַרטיי אויף וויכטיקע קאָנפער־רענצן אויפן מערב־אייראָפּעיִשן קאָנטינענט.

אין 1940, אונטער דער נאַצישער אָקופּאַציע פון בעלגיע, האָט זיך אַבוש ערשט אַרויסגערוקט צום פּאַדערגרונט אין קאַמף קעגן נאַציזם. ער רעדאַגירט די צייַטשריפט „אונזער וואָרט״ אונטער די סאַמע שווערסטע אומלעגאַלע באַדינגונגען. ער איז געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן געוואָרפן דעם רוף קעגן

די געזעצן צו טראָגן די געלע לאַטע און קעגן זיך צושטעלן אויף צוואַנגס־אַרבעט, וואָס איז געווען אַ שווינדל אַרײַנצונאַרן די ייִדן אין די קאָנצענטראַציע־לאַגערן און גאַז־אויוונס.

מיט אַזאַ היפּשן געזעלשאַפטלעכן סטאַזש איז אַבוש מיט זײַן משפּחה אין 1954 אָנגעקומען אין ישׂראל. זײַנע פּאַרטיי־חברים האָבן דערוואַרט, אַז מיט דער צײַט וועט אַבוש אויך דאָ אין ישׂראל פאַרנעמען אַן אָנפירנדיקע ראָל אין דער באַוועגונג.

אָבער אין ישׂראל האָט אַ פּאַרטיי־טוער געדאַרפט ווערן אַ פּאַרטיי־פונקציאָנאַר, אַ פּקיד, זײַן אונטערגעוואָרפן די פּאַרטיי־באַשלוסן, מיט וועלכע ער איז נישט אַלע מאָל מסכּים געווען. הגם דיסציפּלינירט, איז ער קיין מאָל נישט געווען קיין דאָגמאַטיקער. ער איז געווען קעגן שאַבלאָן. פאַר אַבושן האָט געזעלשאַפטלעכע אַרבעט באַדײַט פּריווילעגיע און אומאָפּהענגיקייט — מאָראַליש, פּאָליטיש און מאַטעריעל.

כאַראַקטעריזירנדיק אַבושן בײַ אַ גרעסערן צוזאַמענקום בײַ מיר אין הויז לכבוד מערערע געסט פון אויסלאַנד, האָב איך געזאָגט:

„אַבוש האָט פאַרפעלט אַן עליה... וואָלט ער געקומען מיט דער צווייטער אָדער אַפילו דריטער עליה וואָלט ער געווען אַ מיטגליד אין כּנסת, אָדער גאָר אַ מיניסטער, ווײַל ער פאַרמאָגט די קוואַליטעטן און אייגנשאַפטן פון אַ שטאַטסמאַן".

אַבוש האָט זיך געפילט געשמייכלט און דערבײַ געמאַכט אַ סאַרקאַסטישע באַמערקונג: „דאָס וואָלט דאָך געהייסן זײַן אַ פונקציאָנאַר, לעבן אויף קהלס חשבון. און דאָס האָב איך קיין מאָל נישט געוואָלט".

האָט ער זיך טאַקע גאַנץ לײַטיש געפּלאָגט די ערשטע יאָרן אין ישׂראל, כּדי זיך אָוועקצושטעלן עקאָנאָמיש.

זײַן געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט האָט ער געווידמעט דער שאַפונג און אַנטוויקלונג פון י. ל. פּרץ־פאַרלאַג. דאָ האָט ער אָוועקגעגעבן זײַן גאַנצע ענערגיע. ליבע צו שיינער ליטעראַטור אין אַלע זשאַנערן פונעם ליטעראַרישן שאַפן איז בײַ אים געווען אַ צווייטע נאַטור. מיט זײַנע מיינונגען האָבן זיך גערעכנט די סאַמע וויכטיקסטע פּאָעטן און קולטור־שעפער. צו זײַן קריטיק האָט מען זיך צוגעהערט ווי צו די מיינונגען פון אַן עקספּערט, ווײַל ער האָט אַלע מאָל אָפּגעשאַצט אַ ווערק לויט זײַן קינסטלעריש־ליטעראַרישן ווערט. דאָס קאָלעגיום אין י. ל. פּרץ־פאַרלאַג האָט באַוווּנדערט מיט וואָס פאַראַ ערנסט ער

האָט דורכגעלייענט אַ בוך, כּדי צו באַשטימען, צי עס איז ווערט צו טראָגן דעם נאָמען פון י. ל. פּרץ־פאַרלאַג. די שרײַבערס האָבן אים געאַכט און ליב געהאַט פאַר זײַן אָביעקטיווקייט, ברייטהאַרציקייט און הילף פאַר טאַלאַנטפולער שעפערישקייט.

ווי אַ חבר און פרײַנד איז נישט געווען זײַנס גלײַכן. עס איז געווען אַ נחת־רוח מיט אים זיך אונטערצוהאַלטן, אַזוי וועגן טעגלעכע פּאָליטישע אַנט־וויקלונגען, ווי וועגן קונסט און פילאָזאָפיע. ער האָט געהאַט אַן אָבסערוואַציע־כּוח און חכמה צו קאָמענטירן געשעענישן און מאַכן געשיכטלעכע פּאַראַלעלן.

ווּ ער איז נאָר געקומען, האָט ער אַרײַנגעברענגט פרייד, גלויבן, און אַלץ אויף זײַן אייגנאַרטיקן הומאָרפולן אופן — אַ סך מאָל מיט סאַרקאַזם און חוזק צו די צווייפלערס און קלאָגמוטערס, וועמען ער האָט גערופן „קראַקלערס".

זײַנע ווערטלעך זענען געווען אַ שם־דבר, ווי למשל: „הלוואי האַלטן מיר שוין אַזוי מיט כּלל־ישׂראל ווי מיט ר׳ ישׂראל", אָדער: „איך פאַרהאַנדל וועגן טוישן דעם דור. דער יונגער וואָלט מיך נאָך אַרײַנגענומען, נאָר דער אַלטער וויל מיך נישט אַרויסלאָזן" און נאָך צענדליקער אַפאָריזמען און ווערטער־שפּילן.

בײַ די שלושים, ווּ עס זענען אַרויסגעטראָטן שרײַבערס און געזעלשאַפט־לעכע טוער, איז געוואָרפן געוואָרן דער געדאַנק דורך ד״ר בערל פרומער, אַז עס זאָל אַרויסגעגעבן ווערן אַ מאָנאָגראַפיע וועגן אַבוש ווערבער, ווי אויך זײַנע אַרטיקלען און אָפּשאַצונגען איבער ליטעראַטור, קונסט און געזעלשאַפט־לעכע פּראָבלעמען.

פּאַראַבעלט איז געבליבן די גאָר גרויסע צאָל פון זײַנע נאָענטע חברים, פרײַנד, שעפער און ליבהאָבער פון יידישע קולטורווערטן, אין ישׂראל ווי אין די תּפוצות. בעיקר זענען געבליבן פאַראָבלט זײַן פרוי, די דיכטערין שפרה ווערבער, זײַן זון משהלע און די גאַנצע ווערבער־משפּחה.

ערע זײַן ליכטיקן אָנדענק.

בצלאל קאַסטנער

(„ראַדאָמער שטימע", מערץ־אַפּריל 1976)

מײַן חבר אַבוש װערבער ז״ל

איך קאָן קוים האַלטן די פּעדער אין האַנט צו שרײַבן די עטלעכע שורות. נישטאָ מער מײַן חבר אַבוש. װער האָט זיך געזאָלט ריכטן, אַז מיר װעט אויס־קומען װעגן אים צו שרײַבן די הײַנטיקע פּאַר װערטער? שװער צו גלייבן. דער ענערגישער, דער אימפּעטפּולער אַבוש, װאָס איז ממש געװען די סאַמע פּאַרקער־פּערונג פון לעבן, זאָל פּלוצעם פאַרשװינדן פון האָריזאָנט.

מיר האָבן די לעצטע יאָרן געלעבט װײַט איינער פון צװייטן — ער אין ישׂראל און איך אין אַרגענטינע. איך האָב כּסדר געלעבט מיט דער האָפענונג, אַז אָט, אָט כאַפּ איך זיך אַריבער קיין ישׂראל, װעל זיך באַגעגענען מיט אים, זיך דערפרייען, אַדורכשמועסן זיך איינער מיטן צװייטן, זיך טיילן מיט אַ לעבן דערפאַרונגען — איז געקומען דער טויט און פאַרשניטן זײַן לעבן.

אונדזער פרײַנדשאַפט האָט אָנגעהאַלטן פון די יוגנטיאָרן אָן. זײַן לעבן איז שוין דעמאָלט, אין די צװאַנציקער יאָרן פון הײַנטיקן יאָרהונדערט, געװען אויס־געפילט מיט חלומות און שטרעבונגען פאַר דערלייזונג און גליק פאַר דעם ייִדישן פאָלק און קודם־כּל פאַר די אָרעמסטע צום מייסטן לײַדנדיקע מאַסן.

פּערזענלעך לעבן און פּערזענלעכע צילן האָבן פאַר אים נישט עקסיסטירט. ער איז געװען בראשו ורובו איבערגעגעבן זײַן ציל צו העלפן לייזן די קאָמפּלי־צירטע און פאַרפּלאָנטערטע פּראָבלעמען פון ייִדישן פאָלק. געשװוּמען אויף די כװאַליעס פון דעם שטאַרק אַנטװיקלטן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין פּױלן — האָט ער זיך באַצײַטנס דערהויבן צו זײַן איינער פון די װיכטיקסטע װאָרטזאָגער בײַ דער יוגנט פון אונדזער דור.

נאָך ראַדאָם, אויף דער עמיגראַציע, האָט דאָס לעבן אונדז צעשיידט. ער אין בריסל און איך אין פּאַריז. מיר האָבן אָבער קיין מאָל נישט איבערגעריסן דעם קאָנטאַקט צװישן זיך. נאָך מער, זײַענדיק געאָגראַפיש אָפּגעטיילט איינער פון צװייטן, האָב איך נאָך מער געפילט זײַן נאָענטקייט, זײַן איבערגעגעבנקייט און זײַן חברישע זאָרג װעגן מיר, װײַל אַבוש איז געװען נישט בלויז דער מענטש פון אינטענסיװער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, נאָר אויך אַ טרײַער און איבערגעגעבענער חבר, װעמען עס האָט שטאַרק אינטערעסירט דאָס פּער־זענלעכע לעבן פון זײַנע נאָענטע, זייער מאַטעריעלער מצב, און אָפט מאָל נאָך מער װי זײַנע אייגענע פּרנסה־פּראָבלעמען.

ער אין בעלגיע און איך אין פּאַריז, אָבער איך האָב געזען און געפילט זײַן װאַקסן און דערהויבן זיך. איך האָב זיך געפרייט מיט זײַן גײַן פאָרויס און געשעפּט נחת פון זײַן שטײַגן.

נאָך אין די יונגע יאָרן, זײַענדיק אין ראַדאָם, האָב איך פאַרגעפילט אין אַבושן, אַז ער וועט נישט בלײַבן שטיין אויף איין אָרט. איך האָב שוין דעמאָלט געאַנט, אַז ער וועט דעם פרימיטיוון אַלטפרענקישן חדר לאָזן ווײַט הינטער זיך און דעראָבערן מיט אייגענע כּוחות זײַן בילדונג און זײַן גאַנג אין לעבן. מיט אַ גאַר קליינעם באַגאַזש וויסן איז ער אַרײַן אין ייִדיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן. סיסטעמאַטישע בילדונג, מיטלשול, הויכשול, זענען געווען פרעמדע זאַכן פאַר אים. ער האָט וועגן דעם בלויז געהערט און געוווּסט, אַז דאָרט גייען נאָר קינדער פון פאַרמעגלעכע פאַמיליעס. אָנהייבנדיק גאַנץ יונג צו אַרבעטן, האָט ער געמוזט אויסקעמפן נישט בלויז זײַן טאָגטעגלעך ברויט, נאָר אויך זײַן עלעמענטאַרן וויסן און ערשטע ידיעות וועגן אַלץ, וואָס רינגלט אים אַרום. ער האָט אָבער געהאַט די פעיִקייט צו שעפן וויסן פון לעבן גופא, פון יעדער געשעעניש. יעדע פאַרזאַמלונג, יעדער געזעלשאַפטלעכער צונויפקום, יעדע געשעעניש אין נאַציאָנאַלן אָדער אינטערנאַציאָנאַלן פאַרנעם איז פאַר אים געווען אַ קוואַל צו באַרײַכערן זײַן לעבנס־פּראַקטיק און אויסקריסטאַליזירן זײַנע אַנשויונגען. ער האָט אַ סך געלייענט, סײַ שיינע ליטעראַטור, סײַ סאָציאָלאָגיש־וויסנשאַפטלעכע ליטעראַטור און געהאַט די פײַנע אינטויִציע אַרויסצונעמען פון יעדן געלייענטן ווערק דאָס גרונטיקסטע, דאָס תּוכנדיקע, דאָס וויכטיקסטע, און דאָס האָט אים געגעבן די מעגלעכקייט צו דערקענען טיפער און בעסער דעם מענטשלעכן מין, זײַנע מעלות און פעלערן און אַנאַליזירן מיט אַ קריטיש אויג יעדע נײַע געזעלשאַפטלעכע דערשײַנונג און אויספאַרמירן דעפיניטיוו זײַן לעבנס־פילאָזאָפיע.

ער אין בעלגיע און איך אין פראַנקרײַך, אָבער דאָך האָבן מיר זיך אָפט באַגעגנט. ער איז געקומען פון צײַט צו צײַט קיין פאַריז אין געזעלשאַפטלעכע שליחותן אָדער צו וויכטיקע קאָנפערענצן. יעדעס מאָל, ווען ער איז געקומען, איז עס געווען פאַר אונדז אַ גרויסע אינטימע געשעעניש. די וואָכנטעג האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין יום־טוב.

זײַן קומען צו אונדז האָט אַרײַנגעברענגט אין שטוב אַרײַן אַזאַ אינטימע באמת רוחניותדיקע פרייד, וואָס האָט אָנגעפילט דאָס האַרץ מיט גליק און לײַטזעליקייט. זײַן הומאָר, זײַנע באַמערקונגען, וואָס האָבן גענוי אַרײַנגעפאַסט אין געהעריקן מאָמענט, האָבן דערגרייכט אין אַלע ווינקעלעך. עס האָט זיך געדוכט, אַז אין שטוב איז געוואָרן ליכטיקער, גרוימער, אַז עס שוועבן אין דער לופטן כּמעט פאַרווירקלעכטע חלומות און זיסע האָפענונגען, נאָר מיט דער האַנט צו דערגרייכן, לײדער זענען אַזעלכע יום־טוב־טעג נישט געווען קיין סך.

שפעטער האָט דאָס לעבן אים געפירט קיין ישׂראל און מיך האָט עס פאַר־

פּירט קיין אַרגענטינע. דאָס איז געווען מיט קנאַפּע 23 יאָר צוריק. אונדזערע פּערזענלעכע קאָנטאַקטן האָבן אויפגעהערט און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ בריוו־אויסטויש. אין אונדזערע בריוו האָבן מיר חוץ פּערזענלעכע פראַגן באַרירט מערסטנטייל ישׂראל־פּראָבלעמען. אין זײַנע בריוו האָט ער מיטגעווייטיקט מיט די פאַמיליעס, וועמענס קינדער זענען אומגעקומען בײַם פאַרטיידיקן די מדינה.

ער איז געווען אַדורכגענומען ביז די טיפענישן פון זײַן נשמה מיטן גורל פון מדינת ישׂראל, געהאַט טענות צו מיר: ווי לאַנג איז דער שיעור צו שרײַבן בריוו? קומט קיין ישׂראל און מיר וועלן זײַן צוזאַמען.

און איצט איז ער פאַרשווונדן, אַוועק פון אונדז אויף אייביק.

שטענדיק ווען איך האָב מיר פאָרגעשטעלט אין געדאַנק דעם טיפּ פון אַ ייִדישן רעוואָלוציאָנער, וואָס שטייט שטאָלץ און מוטיק אין קאַמף נישט בלויז פאַר סאָציאַלן יושר, נאָר אויך פאַר דער לייזונג פונעם אָנגעווייטיקטן ייִדיש־נאַציאָנאַלן פּראָבלעם — אין קאַמף, אַז אין דער צוקונפטיקער אויסגעחלומטער אָרדענונג פון סאָציאַלער גלייכהייט און אַלמענטשלעך גליק זאָל אונדזער ייִדישע שטימע אויך געהערט ווערן, זאָל אונדזער ייִדיש ליד אויך געזונגען ווערן, זאָל אונדזער ייִדישע אַלזייטיקע שעפערישקייט פאַרנעמען זײַן געהעריקן, פּלאַץ — דעמאָלט איז מיר אויפגעקומען אַבוש פאַר די אויגן מיט זײַן צילבאַוווּסטקייט און זײַן שטאַרקן ווילן דאָס צו דערגרייכן.

מײַנע עטלעכע ווערטער אויפן פרישן קבר פון מײַן טײַערן חבר זענען בלויז אַ ברוכטייל פון זײַן לעבן. סוף־כּל־סוף זענען מיר געווען אַלע יאָרן געאָגראַפיש ווײַט איינער פון צווייטן און איך האָב נישט געקאָנט פּרטימדיק נאָכפאָלגן זײַנע טאָגטעגלעכע אַקטיוויטעטן.

אַבוש, אַבוש, אַבוש — נישטאָ מער אַבוש.

נטע וואַקסמאַן

(„ראַדאָמער שטימע", מײַ 1976)

אַבוש װערבער, פון די פירער פונעם „פּרץ־פּאַרלאַג״, איז געשטאָרבן אין ישׂראל

פון תל־אביב קומט די טרויעריקע ידיעה, אַז דאָרט איז נאָך אַ לאַנגער קראַנקייט געשטאָרבן דער אָנפירנדיקער טוער פונעם „פּרץ־פאַרלאַג״, אַבוש װערבער.

דער פאַרשטאָרבענער איז געװען איינער פון די זעלטענע פּערזענלעכקייטן פון דער ייִדישער געזעלשאַפטלעכקייט פון אונדזער צײַט. איידער ער האָט זיך באַזעצט אין מדינת ישׂראל איז ער געװען בעת דער מלחמה דער אָנפירער פון דער ייִדישער רעזיסטאַנס־באַװעגונג אין בעלגיע. אַ דאַנק זײַן איבערגעגעבנקייט זענען אַ סך טויזנטער קינדער אָפּגעראַטעװעט געװאָרן פון די נאַצישע רוצחים. אין יאָר 1954 באַזעצט ער זיך מיט זײַן משפּחה אין מדינת ישׂראל און דאָרט װאַרפט ער זיך אַרײַן מיט גרויס אײַפער אין דער אַרבעט אויפצושטעלן און אַנטװיקלען דעם פּרץ־פאַרלאַג, װאָס איז מיט דער צײַט געװאָרן דער גרעסטער ייִדישער פאַרלאַג אין דער װעלט.

אַבוש װערבער איז זײַן גאַנץ לעבן געװען אַ פּועלי־ציוניסט (פון די לינקע פּועלי־ציון) און איז געװען אַן איבערגעגעבענער פרײַנד פון די שאַפער פון דער ייִדישער ליטעראַטור. אין די לעצטע יאָרן האָט ער זיך באַזונדערס מתעסק געװען מיט די ייִדישע שרײַבערס, װאָס זענען געקומען פון סאָװיעט־רוסלאַנד.

דאָס הויז פון די װערבערס איז געװען אַן אמתער בית־ועד לחכמים. כּמעט אַלע ייִדישע שרײַבערס, דיכטערס און קינסטלערס זענען דאָרט געװען אָפטע אײַנגייער.

זײַן טויט אין עלטער פון 67 יאָר האָט אַרויסגערופן גרויס טרויער אין ישׂראל און אויך אין די קולטור־קרײַזן אין אַלע ייִדישע ייִשובים.

ער האָט פאַריתומט זײַן פרוי, די ייִדישע דיכטערין שׂרה װערבער, און זײַן זון און שנור מיט צװיי אייניקלעך.

(„פאָרװערטס״, ניו־יאָרק)

✶

אַבוש ווערבער, פון די קאָלירפּולסטע געשטאַלטן אינעם ישׂראלדיקן געזעל־שאַפטלעך־קולטורעלן לעבן, איז דעם 24סטן נאָוועמבער געשטאָרבן אין תּל־אביב.
געבוירן אין ראַדאָם אין 1908. פון 1929 ביז 1954 געלעבט אין בריסל. אַקטיוו געווען אין דער לינקער פּועלי־ציון־באַוועגונג. בעת דער וועלט־מלחמה — אין דער רעזיסטאַנס. אַרויסגעגעבן אין דער אונטערערד אַ ייִדישע צײַטונג.
אין יאָר 1954 — עולה געווען צוזאַמען מיטן געראַטעוועטן זון, משה, און זײַן פרוי, די דיכטערין שפרה ווערבער, קיין ישׂראל. איינער פון די גרינדערס פון י. ל. פּרץ־פאַרלאַג אין תּל־אביב. פון צײַט צו צײַט געשריבן אַרטיקלען. אַ פאַרליבטער אין דער ייִדישער ליטעראַטור — האָבן אים ייִדישע שרײַבערס געשעצט און ליב געהאַט.

(„די גאָלדענע קייט", נר' 88 — 1975)

אַ בריוול אין רעדאַקציע וועגן אַבוש ווערבער ז״ל

חשובע רעדאַקציע,

דורך אַ נאָטיץ אין „פאָרווערטס״ און דורך דער דערהאַלטענער „ישׂראל שטימע״ האָב איך זיך דערוווּסט וועגן פריצײַטיקן טויט פון מײַן לאַנדסמאַן און יוגנט־חבר אַבוש ווערבער.

איך האָב אים געקענט אין אונדזער היימשטאָט ראַדאָם ווי אַ יונגן חבר פון דער „יוגנט״ בײַ די לינקע פועלי־ציון.

מיר האָבן זיך געטראָפן אין תל־אביב אין 1970 און עס האָט מיר שטאַרק הנאה געטאָן, וואָס אַבוש ווערבער איז געוואָרן אַ באַדײַטנדיקער פירער אין דער ייִדישער קולטור־באַוועגונג אין ישׂראל און ספּעציעל אינעם י. ל. פּרץ־פאַרלאַג.

און איצט איז ער מער נישטאָ צווישן די לעבעדיקע. זאָל אָט דאָס בריוול זײַן ווי אַ שטילע טרער אויף זײַן פרישן קבר און אַ טרייסטוואָרט צו זײַן פרוי, דער דיכטערין שפרה ווערבער, זײַן זון און שנור מיט די צוויי אייניקלעך.

כּבוד זײַן ליכטיקן אָנדענק!

נתן דוד קאַרמאַן

פילאַדעלפיאַ, 14.12.75

(„ישׂראל־שטימע״, 31.12.75)

מײַן ליבער ח׳ ערעם!

ווי נאָר כ׳האָב דערהערט דײַן שטימע אין טעלעפאָן, האָב איך באַלד פאַר־שטאַנען, אַז דו ווילסט מיר אָנזאָגן די טרויעריקע בשׂורה, אַז אַבוש איז מער נישטאָ. ווען כ׳זאָל קענען אויסלאָדן מײַן ביטער האַרץ צום רבונו־של־עולם, אַזוי ווי עס האָט דאָס געטאָן לוי יצחק בערדיטשעווער, וואָלט איך אים אויך געפרעגט די האַרבע פראַגע: פאַר וואָס? פאַר וואָס האָסטו גערופן צו זיך אַזוי פריצײַטיק אַבושן? ער האָט דאָך בלויז גוטס געטאָן אויף דער וועלט, פאַר וואָס האָסטו זיך אָנגעלייגט דווקא אויף אים? און דער רבונו של עולם וואָלט געשוויגן, ווײַל וואָס וואָלט ער דען מיר געהאָט צו ענטפערן? און אפשר האָט ער געהאַט אַ טעות?

נישט צו פאַרשטיין און נאָך שווערער איז עס אויפצונעמען, אַז אַבוש איז אַוועק פון אונדז אין זײַן בליִענדיקן עלטער, אין דער צײַט ווען מיר האָבן זיך נאָך אַזוי פיל געבייטיקט אין אים. עס קומען מיר אויפן זכרון די פערזענלעכע צוזאַמענטרעפן מיט אים, בעת וועלכע ער האָט מיך געפרוווט איבערצײַגן וועגן דער נויטווענדיקייט אויפצוהאַלטן דעם פּרץ־פאַרלאַג, צו וועלכן ער האָט אַזאַ גרויסן בײַשטײַער געגעבן, און דער עיקר וועגן דער נויטווענדיקייט פון אויפ־שטעלן אונדזער, ער האָט פיל מאָל אונטערגעשטראָכן אונדזער, הויז אויף ברענער־גאַס 14. און נאָך האָט ער מיר געזאָגט: געדענק, אַז אויף דיר ליגט אַ גרויסע אַחריות, דו מוזט אַלץ טאָן, אַז דער פּראָיעקט פון ברענער־גאַס 14 זאָל רעאַליזירט ווערן און דו מוזט קומען כּדי מיט דעם אָנצופירן. מיר האָבן קיין מאָל וועגן עפּעס אַנדערש נישט גערעדט, גלײַך ווי מיר וואָלטן זיך פאַר־שטאַנען שטילערהייט, אַז פאַר אונדז איז פאַראַן בלויז איין ציל: דאָס זענען אונדזערע אינסטיטוציעס, ווי אַ לעבעדיקער עדות פון אונדזער עקסיסטענץ.

און אַט האָבן מיר שוין אָנגעהויבן די רעאַליזאַציע פון אונדזער אַמביציעזן פּראָגראַם, אָבער אַבוש האָט שוין נישט זוכה געווען צו זען דעם אָנהייב פון די אַרבעטן. דערפאַר איז אונדז צוגעקומען נאָך אַ נאָמען צו פאַראייביקן אין דעם נײַעם הויז, וועלכן מיר שטעלן אויף און פון וועמענס איניציאַטאָרן עס איז געווען אַבוש.

שווער, זייער שווער משלים זײַן מיטן געדאַנק, אַז מער וועל איך שוין אַבושן נישט זען. ער איז דאָך געווען אַזוי באַליבט בײַ אַלע חברים; זײַן פּער־זענלעכקייט האָט צו זיך אַרויסגערופן שטענדיק דעם גרעסטן רעספּעקט, אַפילו בײַ די, וועלכע האָבן אים נישט נאָענט געקענט. ווײַל ווי האָט וועגן אים גע־

שריבן זרובבל ז"ל: „ער האָט געהאַט חכמה און טאַקט און געוואַגטקייט — דריי מעלות, וועלכע זעלטן זענען נישט געגעבן געוואָרן יעדן מענטשן". ער האָט זיך קיין מאָל נישט אויפגערעגט אין דער באַציִונג צו חברים און תּמיד געפּרוווט איבער־צייגן ווען מען איז מיט אים נישט מסכּים געווען. ער איז געווען אַ רודף־שלום און דורך דעם אָנגעהאַלטן די גאַנצקייט פון אונדזער שבט.

איך שרייב די דאָזיקע פּאָר ווערטער נישט ווי אַ הספד, ווייל ווי שוין געזאָגט, קען איך אַלץ נישט משלים זיין מיטן געדאַנק, אַז דער טייערער אַבוש איז מער נישטאָ. זיין שיין נאָבל פּנים שטייט מיר פאַר די אויגן און עס דאַכט זיך מיר, אַז כ'רעד מיט אים. ביי מיין לעצטן באַזוך אין ישראל, ווען כ'האָב זיך מיט אים געזעגנט אין טעלעפאָן, האָט ער מיר געענטפערט מיט פאָלגנדיקע ווערטער ווען כ'האָב אים געפרעגט וועגן זיין געזונט: „הלוואי זאָלסטו זיך פרייען מיט מיין געזונט ווערן, ווי איך האָב זיך געפרייט מיט דיין געזונט ווערן". יאָ, איך וועל קיין מאָל נישט פאַרגעסן דעם אופן, ווי ער האָט מיך אויפגענומען נאָך דעם, ווען איך אַליין בין אַרויס פון שפּיטאָל. די פרייד זיינע איז געווען אָין לשער. ליידער קען איך זיך נישט פרייען מיט זיין געזונט ווערן און ליידער מוז איך פאַרגיסן אַ סך טרערן אויף זיין פרישן קבר.

מיין ליבער ערעם, דו ביסט ביי אונדז פון די עלטסטע חברים, און כ'פיל, ווי שווער עס איז דיר איבערצוטראָגן אַזאַ שווערע אבידה, פּונקט ווי דאָס איז שווער פאַר אונדז אַלע. אָבער לאָמיר זיך טרייסטן דערמיט וואָס מיר קענען לכל הפּחות אויספירן זיין צוואה און מיר וועלן אויך קענען פאַראייביקן זיין נאָמען אין בית פּועלי־ציון.

זיי מיר האַרציק געגריסט און איך ווינטש דיר אַריכת ימים.

דיין מרדכי לערמאַן

פּאַריז, 27.11.75

אַבוש ווערבער ז״ל — אַ וואָרט פון טיפן האַרצן

דײַן ליכטיקע געשטאַלט — דײַנע שטענדיק שמייכלדיקע אויגן, דײַן האַרציק און פול מיט חן געלעכטער — שטייט מיר נאָך פאַר די אויגן, פון אונדזער ערשטער באַגעגעניש, ווען כ׳האָב געהאַט דאָס גליק דיך צו באַקענען, דאָס איז געווען אַנהייב חודש יוני 1945, אין בריסל. דײַן היים אויף די צעזאַר דע פּאַפּ נומ. 5 איז געווען נישט נאָר דאָס וווינאָרט פון דיר און דײַן משפּחה, נאָר אַ היים, ווו עס איז זיך צוזאַמענגעקומען דאָס בעסטע פון דעם ייִדישן ייִשוב אין בעלגיע, און באַזונדערס אין בריסל. מײַן לשון איז צו אָרעם, כּדי צו געפינען דעם ריכטיקן אויסדרוק און שילדערן די וואַרעמקייט, די באַציִונג, דעם האַרציקן אויפנעם. דײַן טיר איז תּמיד געווען אָפן פאַר אַלעמען.

צו יענער צײַט — סך־הכּל עטלעכע וואָכן נאָך דער פאַרענדיקונג פון דער צווייטער וועלט־מלחמה — ביסטו געווען באַזאָרגט און באַשעפטיקט מיט איין גרויסער הייליקער זאַך: אויפנעמען און העלפן אַלע פאַרבליבענע און אויס־באַהאַלטענע, און אויך די זיך אומקערנדיקע מחוץ די גרענעצן פון בעלגיע, אויסזוכן די אָפּגעראַטעוועטע אויסבאַהאַלטענע ייִדישע קינדער. דוכט זיך, אַז אַלץ אין דײַן היים איז געווען געווידמעט דער דאָזיקער זאַך. אין אָט דער שליחות האָסטו געזען דײַן לעבנס־אויפגאַבע.

חיילים פון דער ייִדישער ארץ־ישׂראל־בריגאַדע — און קודם כּל אונדזערע חברים צווישן זיי — האָבן בײַ דיר געפונען און דערהערט דעם אָפּקלאַנג פון די גרויליקע יאָרן פון דער נאַצי־דײַטשער הערשאַפט אין בעלגיע. דעפּאָרטאַציע פון טויזנטער, ראַטונגס־אַקציעס, אונטערגרונט־אַרבעט אויך אין די ראַמען פון דער אָרטיקער פּטער ייִדישער אַנטי־נאַצישער בריגאַדע, אומלעגאַלע צײַטשריפטן און אויפרופן, וואָס האָבן געמוטיקט און געשטאַרקט די אויסבאַהאַלטענע אין דער אָקופּאַציע־צייט. מיט איין וואָרט — אַ העראָישע עפּאָפּיי, אין וועלכער דו האָסט אײַנגעשטעלט דײַן לעבן און דו ביסט געווען באַטייליקט מיט אַלץ, וואָס עס קען נאָר אָפּגעבן איינער פון די בעסטע זין פון אונדזער פאָלק.

כּמעט צוויי יאָר האָב איך מיטגעאַרבעט און בין מיטגעגאַנגען מיט דיר בײַ דער נאָכמלחמהדיקער ראַטונג־ און קאָנסטרוקטיווער הילף־אַרבעט. דײַנע פאַר־בינדונגען האָבן דערמעגלעכט לעגאַל און אומלעגאַל אַרײַנצופירן קיין בעלגיע קינדער פון די לאַגערן אין דײַטשלאַנד, עסטרײַך און אַפילו פון דער ווײַטער טשעכאָסלאָוואַקיע, הונדערטער און הונדערטער פאַרבליבענע און געראַטעוועטע — שאַפן פאַר זיי אַלע אויפהאַלט־רעכט, און דאָס וויכטיקסטע: וואַרעמע, גוט אײַנגעאָרדנטע אויפנעם־פּלעצער און באַשפּײַזונג, זאָרג און אַטמאָספער.

דאָס אַלץ, כּדי צו געפינען דעם וועג פאַר זייער עליה קיין ארץ־ישראל. עס רעדט זיך אַזוי: עליה... דאָס האָט מען געדאַרפט טאָן אונטער די אויגן פון דער אַרטיקער פּאָליציי און זשאַנדאַרמעריע, פון דער ענגלישער געהיימער דינסט, איבער טויזנטער קילאָמעטער ביז צו די דרום־ברעגן פון פראַנקרייַך... נישט געוועז דוכט זיך, אין בעלגיע קיין אינסטאַנצן און אָרגאַנען וואָס זאָל נישט קענען אַנרי — דאָס איז געווען אַבוּשס פּסעוודאָנים אין די יאָרן פון אונטער־ערדישער אַקטיווער אַרבעט. שוין אָפּגערעדט פון זייַנע פאַרבינדונגען אין אַר־טיקע ייִדישע אַנשטאַלטן, ווי ייִדישער וועלט־קאָנגרעס, ווי „אַ.אי.וועז.שע.", דער פאַרשטייערשאַפט פון דזשאָינט. ווער וועט געפינען פאַר זיין חוב צו באַצייכענען ווי געהעריק און פאַרשרייַבן אינעם בוך פון דער ייִדישער געשיכטע אַבוּשס הייליקן נאָמען, זייַן אָפּפערווויליקייט, זייַנע אומבאַשרייַבלעכע אויפטוען? ייִדישע חיילים און ייִדישע הגנה־שליחים, וועלכע האָבן צו יענער צייַט גע־אַרבעט אומלעגאַל — אַרייַנגערעכנט דעם שרייַבער פון די שורות — זיי זענען די בעסטע עדות, זיי וועלן דיך שטענדיק געדענקען.

ווי קען מען נישט דערמאָנען די אומלעגאַלע, אַזוי געפערלעכע אָרגאַ־ניזירונג פון איבערשיקן געווער פון אַנטווערפּן־פּאָרט פאַר דער הגנה אין ישראל? גאַנצע נעכט האָט מען דאָס ווי געהעריק געפּאַקט און ביי טאָג געפירט דורך אומוועגן צום פּאָרט.

דאַן די רעקאָנסטרוקציע פונעם אָרטיקן ייִשוב, דאָס באַנייַען די ציוניס־טישע פעדעראַציע, און דער עיקר אויפבויען צוריק די פּועלי־ציון־באַוועגונג, איר יוגנט־אָרגאַניזאַציע און ספּאָרט־גרופּע „שטערן", די צאָלרייַכע דעמאָנ־סטראַציעס מיט אַ מאַסן־באַטייליקונג, די אַקציע צום ערשטן נאָך דער מלחמה ציוניסטישן קאָנגרעס אין חודש דעצעמבער 1946 אין באַזעל. ביי דעם אַלעמען האָט דיך אויסגעצייכנט דייַן באַשיידנקייט און צניעות אינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן און טעטיקייט. קיין מאָל האָסטו נישט געטראַכט וועגן זיך, נישט געפּאָ־דערט פאַר זיך דעם אויבנאָן. וויכטיק און דעצידירנדיק איז פאַר דיר די עצם זאַך, די אידעע, דער אַלגעמיין געזעלשאַפטלעכער אינטערעס. בלויז איינצלנע מענטשן קען מען געפינען מיט כאַראַקטערן ווי דייַנער, מייַן אומפאַרגעסלעכער נאָענטער און גוטער פרייַנד. רייַך, אומבאַשרייַבלעך רייַך און פול מיט דערגריי־כונגען, איז געווען דייַן לעבן.

און ביי דעם אַלעמען ביסטו געווען אַן איבערגעגעבענער מאַן און פאָטער, אַ געטרייַער פרייַנד פאַר אַלע נאָענטע און אַפילו ווייַטע — מיט ליבשאַפט, מיט סימפּאַטיע, מיט אַ ריין מענטשלעכן געפיל. ווי זאָל מען נישט באַצייכענען אַבוּשס עמפינדלעכקייט, אינטעליגענץ און אָריענטאַציע, כּמעט אויף אַלע געביטן? דער

פּאַרטיי־טוער מיטן שאַרפן אויג און מיט פאַרשטענדעניש פאַר אַלע פּראָבלעמען פון דער צײַט; און דערבײַ פול מיט אינטערעס און באַציִונג צו ליטעראַטור, און ספּעציעל — צו ייִדישער ליטעראַרישער שאַפונג, אין דיכטונג און אין פּראָזע, ווי שיין, מיט וויפל געשמאַק האָסטו געלייענט און ממש זיך „געצאַצקעט" מיט אַ ייִדיש ליד. כ׳דערמאָן זיך יענע אָוונטן בײַ דיר אין הויז, ווען אַלע אָנוועזנדיקע האָבן מיט אַזאַ אינטערעס געהערט דײַן פאָרלייענען פּאָעזיע.

ליידער האָסטו נישט פאַרנומען דאָס געהעריקע אָרט און אָנזען אין אונדזער ישׂראלדיקערווירקלעכקייט, וואָס איז נישט אָפט גרייט אויפצונעמען און ווי געהעריק אײַנגלידערן מענטשן פון דײַן פאַרנעם. אָבער בײַ אַלע שוועריקייטן פון אונדזער אָרטיקער, אָפט צו האַרבער ווירקלעכקייט האָסטו מיטגעלעבט מיט אַלץ אין לאַנד — מיט דער באַוועגונג, מיטן אַרבעטנדיקן ישׂראל, מיט זײַנע פּראָבלעמען און ראַנגלענישן.

דו האָסט געווידמעט דײַן איניציאַטיוו און ענערגיע צו פאַראייביקן די טעטיקייט פון אונדזער פּועלי־ציון־באַוועגונג, צו פלעגן דאָס ייִדישע וואָרט דורכן י. ל. פּרץ־פאַרלאַג, וועלכער האָט, נישט ווייניק אַ דאַנק דיר, אַזוי ווײַט און ברייט געגרייכט.

שווער, אומבאַשרײַבלעך שווער, איז צו מאַכן שלום מיטן ביטערן פאַקט, אַז דו, ליבער אַבוש, ביסט מער נישטאָ צווישן די אַלע, וואָס האָבן דיך אַזוי שטאַרק ליב געהאַט און געשעצט...

פאַר דיר, ליבע שפרה, זײַן לעבנס־באַגלייטערין, פאַר משהלען, זײַן פרוי און קינדער, צו זאָגן ווערטער פון טיפן מיטגעפיל איז צו ווייניק. דער ווייטיק און פאַרלוסט איז גרויס. זײַט געשטאַרקט, אײַער מאַן, חבר און פאָטער איז געווען צווישן די בעסטע ייִדישע זין, וועמענס לעבנסוועג עס וועט אונדז אַלעמען פאַרשאַפן שטאָלץ און אים — אייביקן אָנדענק. זײַן טעטיקייט וועט דינען ווי אַ הייליקער בײַשפּיל פאַר זײַנע אייניקלעך און פאַר נײַע דורות.

דוד טאַבאַטשניק

פּתח־תּקוה, 6.1.1976

דער ייִדישער פּאַרטיידיקונגס־קאָמיטעט (סע.דע.זשי.), וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער ייִדישער רעזיסטאַנץ־אַרבעט אין בעלגיע, צוזאַמען מיט ד״ר מאַרקוס — ראַבינער אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי און יצחק קובאָוויצקי — פּאַרזיצער פון דער ציוניסטישער פעדעראַציע אין בעלגיע — בריסל, 1945

עס זיצן פון רעכטס צו לינקס:

פּראָפ׳ ח. פּערלמאַן, דוד פערדמאַן, פּראָפ׳ אַלאַר (נישט־ייִד), אַליס פּעלץ, יצחק קובאָ־וויצקי, ד״ר מאַרקוס.

עס שטייען פון רעכטס צו לינקס:

אַבוש ווערבער, מאַניעק וואָלמאַן, שאַטאַן, אָסקאַר אַרבאַך.

לידער - ווידמונגען

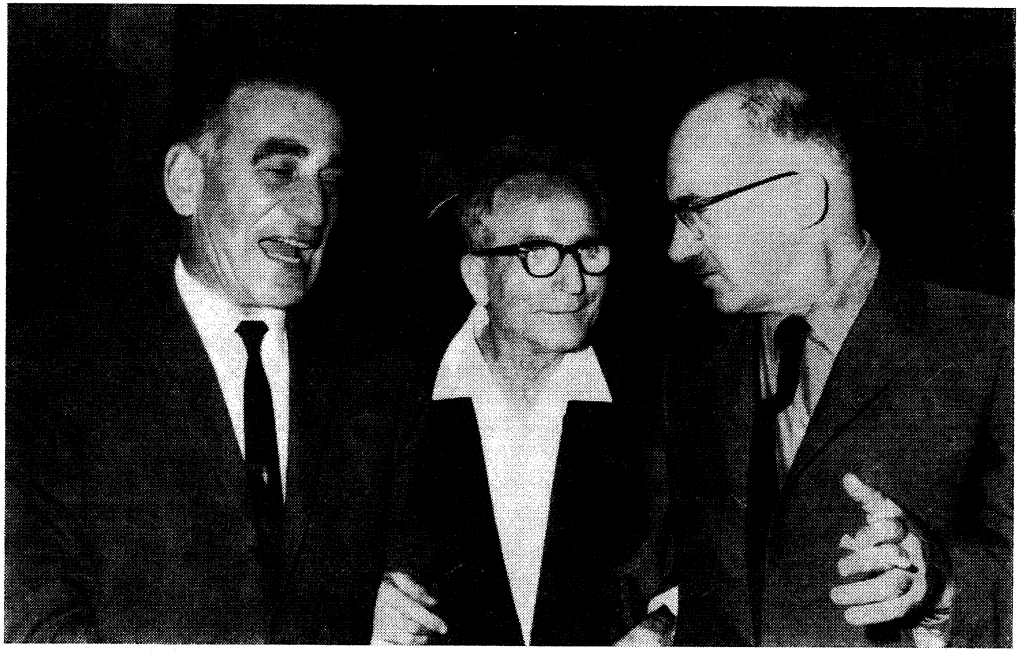

אַבוש (ערשטער פון לינקס) מיט די פּאָעטן אריה שמרי און אברהם סוצקעווער — ת״א, 28.4.69

אַברהם סוצקעווער

לויבליד

פֿאַר אַבוש ווערבער

אַ לויב און אַ הימען
אײַך, שטילע יחידים, געזאַלבטע באַגלייטער.
באַווײַנט איז מײַן מידבר מיט אײַערע שטימען,
געפֿלאָכטן מיט אײַערע אָרעמס — מײַן לייטער.

און שטײַג איך און שטאַפּל
געהויבן פֿון אײַערע מוסקלען, און פֿאַל איך,
איז גוט מיר צו וויסן, אַז אײַער שוואַרצאַפּל
ווײַנט־אויס מײַן געראַנגל פֿון תּאווה און מלאך.

1969

פֿון „לידער פֿון טאָגבוך"

דעם אָנדענק פֿון אַבוש ווערבער

קוים האָסטו זיך אַרויסגעקליבן פֿון דער וועלט און אירע
מעת־לעתן, און זיך אײַנגעמאָסטעט אין דער נײַער דירה
אַוווּ עס פֿוילט אין פֿינצטערניש די זון, עס פּלאַצט איר קערן,
אַז אויפֿגיין זאָל אין דיר אַ נײַע בענקעניש —

לחיים גיס איך אָן פֿון דײַן געטראַנק וואָס מיר איז טײַער:
אַ גלעזל דיר, אַ גלעזל מיר, דעם זעלביקן טאָקײַער,
אַז טרערן זאָלן זיך פֿון ווײַטן אָנקלאַפּן אָן טרערן,
באַפֿרײַטע פֿון געפֿענקעניש.

באַזונדער, זענען מיר בײַנאַנד געבליבן טאָפּל אייניק,
נאָר דיר אין דער־אָ טאָפּלקייט אַ גלעזעלע איז ווייניק:
דאַרפֿסט אויסטרינקען אַ רעגן איך זאָל קאָנען אין דײַן שאָטן,
אַרום דײַן בוים, אַ באָרוועסער פֿאַרבײַגיין דיר.

קוים האָסטו זיך אַרויסגעקליבן פֿון דער וועלט און אירע
מעת־לעתן, און זיך אײַנגעמאָסטעט אין דער נײַער דירה,
דײַן גאַניק מיטן פֿרישן זאַמד איך האָב נאָך ניט באַטראָטן
צו לייענען מײַן שווײַגן דיר.

יאַנואַר 1976

אַריה שמרי

ח ב ר

פאַר דער היימישער היים
פון די ווערבערס

ווײַט־ווײַט פֿון דעם גאַסן־געהאַווע,
בײַ די פֿאַנען פֿון גראָען געוואַנט —
רוף איך: מ ע נ ט ש, רוף איך: ח ב ר,
און עס פֿלעכט זיך אַ האַנט מיט אַ האַנט.

טיילסט מיט מיר דײַן ליכט און דײַן ברייטל,
דײַן שטיל־זײַן און די בענטשיקע רייד;
אַ שמעטערלינג טאַנצט אַרום קנייטל
מיט אַ דינער פֿאַרהוילענער פֿרייד.

ער שוועבט און פֿאַרשוועבט אַ פֿאַרשטעלטער,
און זײַן סאַמעט און גאָלד אין דער לופֿט.
ווער איז ער? אַן אורח פֿון וועלטן, —
סאַראַ פֿאַרב! סאַראַ בלענד! סאַראַ דופֿט!

ער איז צו דײַן טיש דאָ געקומען,
ווײַל דײַן טרער האָט נאָך גאָלדיק געהעלט.
לאָמיר בענטשן מיט אים במזומן,
אין דײַן קליינטשיק שטיבל — די וועלט.

פון „אַ שטערן אין פעלד", 1957

ליזער אײכנראַנד

אין לעצטן דאָרשט

סאָנעט פֿאַר אַ געשטאָרבענעם פֿרײַנד / אַבוש װערבער ז״ל

דער אָטעם װערט פֿון שעהען שטיל און קאַלט,
אין װײַטן לעשן זיך פֿאַרשטומטע פֿריִען;
באַלד װעט דײַן אױג אין לעצטן דאָרשט פֿאַרגליִען,
בשעת דײַן טרער אין גסיסה־שױם צעפֿאַלט.

אַ רגע צינדט איר זון נאָך אָן און שטראַלט
אַרײַן אין בלוט איר שװער און הײס זיך מיִען
און װאָס דײַן בליק אַ לעצט מאָל זעט נאָך ציִען
איז נאָענט און װײַט, בראשית — יונג און אַלט.

עס שליסט זיך שװער דער קרײַז פֿון דײַן געבױרן
און נעמט דיך שטיל צום אָנהײב, צום פֿאַרגעסן,
צוריק צו דעם, װאָס לעבט אין אַלץ אַלײן —

און װאָס דו האָסט געפֿונען און פֿאַרלױרן
אין שװערן גאַנג דורך נאַקעטע מעת־לעתן,
גײט שטום אין צער פֿון דעם באַשאַף אַרײַן.

שפרה ווערבער

איך וועל קומען צו דיר

איך וועל קומען צו דיר,
ווען ס'וועט לעשן זיך
מײַן שטערן
און אין שטויב
מגולגל ווערן.

צי וועט מען ביידע
דאָרטן —
אויף דעם אינדזעלע —
אין פוסטן חלל פֿון ניט־זײַן,
צי וועט מען ביידע דאָרטן,
ווי דאָ גאָר אַ מאָל —
אין דעם האַרמידער —
שווײַגן ווידער
שמייכלענדיק־פֿאַרלעגן?

צי וועל איך דעמאָלט
מעגן
אַ קוש טאָן די רויז,
וואָס האָסט אַנומלט
מיר שענקען ניט געוואַגט?

ביאָגראַפישע פּרטים

אַבוש (ערשטער פון לינקס) מיט זײַן משפּחה —
לעבן זײַן פאָטער און מוטער — ראַדאָם, 1915

דער לעבנסוועג פון אַבושווערבער

אַבוש ווערבער איז געבוירן אין ראַדאָם, דעם 17טן סעפּטעמבער 1908. ער איז דאָס 7טע לעבן־געבליבענע קינד ביי פרומע פּאַלקסמענטשן. ער גייט אין „חדר" און באַקומט אַ שטרענג רעליגיעזע דערציִונג, ער רייסט זיך אָבער צו אַלגעמיינער בילדונג. דער פאָטער דערלויבט אים נישט צו גיין אין דער וועלט־לעכער שול, ער זאָל נישט ווערן קיין „גוי" — אַנטלויפט ער צו 11 יאָר פון „חדר" און לערנט זיך קאַמאַשן־שטעפּעריי. אין יאָר 1920 עפנט די „געזעלשאַפט אָוונטקורסן" אַן אָוונטשול. דער 12־יאָריקער אַבוש באַזוכט די קורסן און געפינט זיך צום ערשטן מאָל אין אַ סביבה, וואָס האָט אויף אים אַ גרויסן איינפלוס.

שפּעטער ווערט ער מיטגליד פון דער פועלי־ציון יוגנט־אָרגאַניזאַציע. דורך דער ברייטער דערציִונגס־אַרבעט, וואָס ווערט דאָרט געפירט, עפענען זיך פאַר אים נייע וועלטן, און דער דראַנג נאָך וויסן פאַרשטאַרקט זיך ביי אים. ער שטעלט זיך פאַר אַ ציל אויסצולייענען, לויט די כּסדרדיקע נומערן אין די קאַטאַלאָגן, אַלע ביכער פון דער ביבליאָטעק... גלייכצייטיק שפּאָרט ער פון זיינע אייגענע פאַרדינטע גראָשנס און נעמט פּריוואַטע לעקציעס.

אַ דאַנק זיין אַקטיוויטעט אין דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע, ווערט ער אויס־געוויילט אין יוגנט־קאָמיטעט.

בעת די אַרעסטן, וואָס זענען פאָרגעקומען אין ראַדאָם אין 1924־25, ווערן די אָנפירנדיקע חברים אַריינגעזעצט אין תּפיסה, אָדער זענען געצוווּנגען צו אַנטלויפן. אַבוש נעמט אויף זיך די איניציאַטיוו ווידער אויפצולעבן די יוגנט־אָרגאַניזאַציע און ווערט דאַן איר פירער. ער נעמט אויך אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער קולטור־אַרבעט פון דער פּאַרטיי און אין 1927 פאָרט ער קיין וואַרשע אַלס דעלעגאַט צום ערשטן יידישן קולטור־קאָנגרעס, גערופן פון דער „גע־זעלשאַפט אָוונטקורסן".

אין פעברואַר 1929 פאָרט ער אָפּ קיין בעלגיע (בריסל), ווו ער שטעלט זיך אין פאַרבינדונג מיט דער פועלי־ציון־אָרגאַניזאַציע. אויף איינער פון די פאַרזאַמלונגען ווערט ער געוויילט אין פּאַרטיי־קאָמיטעט און נעמט איבער דעם קולטור־רעסאָרט, ווו ער אַנטוויקלט אַ ברייטע טעטיקייט.

אין אָקטאָבער פון זעלבן יאָר קומט ער צוריק קיין פּוילן און שטעלט זיך צו דער דיספּאָזיציע פון זיין אָרגאַניזאַציע אין ראַדאָם. ער פאָרט אַלס שליח צום פּאַלעסטינער אַרבעטער־קאָנגרעס אין וואַרשע, ווו ער ווערט געוויילט אין דער אָרגאַניזיר־קאָמיסיע פון קאָנגרעס.

אין יוני 1930 איז ער ווידער אין בעלגיע און ווידער אַקטיוו אין דער פּ"צ־

פּאַרטיי. עטלעכע מאָל אין דער וואָך (במשך פון 2 יאָר) באַזוכט ער די אָוונט־קורסן פּאַר קאָמערציעלע וויסנשאַפטן. נאָך דעם באַזוכט ער במשך פון אַ געוויסער צײַט (איין מאָל אין דער וואָך) די אָוונטקורסן פון דעם בריסעלער אַרבעטער־אוניווערסיטעט. די איבעריקע אָוונטן ווידמעט ער דער פּאַרטייִשער אַרבעט. אויסער דעם, וואָס ער איז אַן אַקטיווער מיטגליד אין פּאַרטיי־קאָמיטעט, ווערט ער אין 1932 דער שעפער און פירער פון דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע. ער ווערט ניט נאָר דער פּאָליטישער דערציִער פון די יוגנטלעכע, נאָר דער פּערזענלכער חבר און פרײַנד פון יעדן איינעם באַזונדער. אַחוץ דעם, וואָס ער האָלט פּאַר זיי לעקציעס אויף פּאַרשידענע טעמעס, דערוועקט ער בײַ זיי די ליבע און דעם אינטערעס צו לייענען און סטימולירט זייער איניציאַטיוו צום לערנען זיך. גלײַכצײַטיק רעדאַגירט ער אַ יוגנט־צײַטונג, שרײַבט אַרטיקלען אין דער וואָרשעווער „אַרבעטער־צײַטונג", ווערט אויך אַ מיטאַרבעטער אין דעם „אַרבעטער־וואָרט", וואָס דערשײַנט אין יאָר 1932 ווי אַ וואָכנבלאַט פאַר מערב און צענטראַל־איירעפּע. ער שרײַבט אויך אַן 2 פּאַרטיי־בראָשורן.

אין 1937 איז ער אַזוי אָבסאָרבירט פון דער פּאַרטיי־אַרבעט, אַז ער מוז פאַרלאָזן די יוגנט־אָרגאַניזאַציע, נאָך דעם ווי ער האָט אויספאָרמירט אַ קאַדער, וועלכער קען שוין אַליין אָנפירן מיט דער אַרבעט.

אין דער פּאַרטיי צעצווײַגט זיך זײַן אַקטיוויטעט אויף אַ סך געביטן. מיט זײַן זאַכלעכקייט און לאָגישן צוגאַנג צו פאַרשידענע פּראָבלעמען, ווערט ער דער איניציאַטאָר פון אַ ריי פּאַרטיי־אינסטיטוציעס, ווי „פאָלקסקלוב", „שול און דערציִונג" (וווּ ער איז שפּעטער גענעראַל־סעקרעטאַר) א"אַ. אַ קעגנער פון ענגן סעקטאַריזם, אָריענטירט ער די פּאַרטיי אויף וועגן פון ברייטע אַקטיוויטעטן און פאָרמירט קאַדרען פון חברים, וועלכע פירן אויס די אַרבעט אין די פאַר־שידענע אינסטיטוציעס.

אין יאָר 1938 איז ער פּאַרטיי־פאַרשטייער אין ראַט פון יִדישע אָרגאַני־זאַציעס, מיטגליד אין דער קולטור־קאָמיסיע בײַם ראַט און רעפערענט איבער געשיכטע פון דער יִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אינעם פאָלקס־אוניווערסיטעט, מיטאַרבעטער אין דער וואָכן־צײַטונג, אַרויסגעגעבן פונעם ראַט „אונדזער ישוב".

*

דער נאַצישער אָנפאַל אויף בעלגיע אין מײַ 1940 רײַסט איבער זײַן פּאַרטיי־טעטיקייט אויף עטלעכע חדשים (פון מײַ ביז אָקטאָבער), בעת ער ראַטעוועט זיך צוזאַמען מיט אַ גרויסער צאָל יִדן פון בעלגיע קיין דרום־פראַנק־רײַך. הגם ער באַקומט אין פראַנקרײַך אַ וויזע צו פאָרן קיין אַמעריקע, באַשליסט

ער זיך אומצוקערן קיין בעלגיע און דאָרט פאַרזעצן זײַן געזעלשאַפטלעכע אַק־טיוויטעט. ווי איינער פון די ערשטע צוריקגעקומענע בעלגישע חברים, איז זײַן ערשטע זאָרג צו שאַפן אַ פאָנד, כּדי אַרויסצורײַסן די בעלגישע ייִדן פון די לאַגערן אין דרום־פראַנקרײַך, וווּ זיי זענען אין צווישן אינטערנירט געוואָרן.

אויף זײַן איניציאַטיוו ווערט געשאַפן דורך די פּ״צ־חברים די אינסטיטוציע „קעגנזײַטיקע הילף", וואָס שטייט שפּעטער אין פאַרבינדונג מיט טויזנטער אויס־באַהאַלטענע ייִדן און העלפט זיי מיט געלט־שטיצע, קליידונג און דאָקומענטן.

אין דער זעלבער צײַט ווערט אַבוש איינער פון די אַקטיווסטע בויער פון דער פּריוויליקער ייִדישער געמיינדע, וועלכע איז צו יענער צײַט געווען די ייִדישע רעפּרעזענטאַנץ פון ייִשוב. די דאָזיקע געמיינדע אַנטוויקלט אַ טעטי־קייט אויפן געביט פון סאָציאַלער הילפסאַרבעט און פון קולטור (צוגאָבשולן, ביבליאָטעק, אאַז״וו).

אַבוש שאַפט און רעדאַגירט במשך פון דער אָקופּאַציע־צײַט די איינציקע ייִדישע צײַטונג אין בעלגיע „אונזער וואָרט", וועלכע דערשײַנט אָן איבעררײַס יעדן חודש ווי דער אָרגאַן פון דער פּ״צ־פּאַרטיי.

זײַן לאָגישקייט און זאַכלעכער פּאָליטישער חוש זאָגן אים שטענדיק אונטער, ווי אַזוי צו דער ריכטיקער צײַט זיך קעגנשטעלן אַלע מאַסמיטלען לגבי ייִדן מצד דעם דײַטשן אָקופּאַנט, וואָס האָט אין אָנהייב מאַסקירט זײַנע אמתע כּוונות.

אַזוי איז ער צ״ב אַרויסגעטראָטן קעגן עפענען אייגענע טאָגשולן, וואָס האָבן געזאָלט זײַן אונטער דער שוץ פון „אַ.זשי.בע." — "A.J.B." (יודענראַט אין בעלגיע), קעגן אָנטאָן די געלע לאַטע, קעגן אָפּגעבן די ראַדיאָ־אַפּאַראַטן, און דאָס וויכטיקסטע — קעגן פאָרן קיין פראַנקרײַך „אויף אַרבעט", ווי דאָס האָט זיך גערופן בײַ די דײַטשן. אין שריפט און מיט פּערזענלעכע קאָנטאַקטן ווירקט ער אויף ייִדן, וואָס האָבן באַקומען קוויטלעך זיך צוצושטעלן קיין פראַנקרײַך אויף צוואַנגס־אַרבעט, אַז זיי זאָלן זיך ניט לאָזן פאַרפירן און זיך ניט אָפּרופן אויף דעם אַפּעל.

בכלל באַציט ער זיך נעגאַטיוו (און אָריענטירט אויך די פּאַרטיי און דעם ייִשוב אין דער ריכטונג) צו אַלץ, וואָס קומט (אין וואָס פאַרא פאָרעם עס זאָל ניט זײַן) מצד דעם אָקופּאַנט און זײַן פאַרמיטלער אויף דער ייִדישער גאַס — דעם יודענראַט, און רופט צו סאַבאָטירן זייערע ווענדונגען און פאַראָרדענונגען.

ער אָרגאַניזירט אויך אַ קאַמפּאַניע קעגן די „וועסטל־מאַכערס", וואָס האָבן געניייט מיליטערישע מונדירן פאַר דער דײַטשער אַרמיי; מיט וואָרט און טאַט, מיט פּראָפּאַגאַנדע און אויך מיט שטיצע, כּדי זיי זאָלן האָבן אויף זייער אויסקום, באַמיט ער זיך זיי אָפּצווענדן פון דער דאָזיקער אַרבעט.

אויף זײַן איניציאַטיװ װערט געשאַפֿן אַ ייִדישע מיליץ, אין װעמענס אָנפֿירונג עס געפֿינען זיך פּ"צ־חברים, און װאָס האָט פֿאַר אַן אױפֿגאַבע צו פּאַרטײדיקן זיך קעגן חוצפּהדיקע רעקסיסטישע (בעלגישע פּראָ־דײַטשע פּאַרטײ) אָנפֿאַלן אין דער ייִדישער געגנט. די דאָזיקע מיליץ שטײט אין פֿאַרבינדונג מיט דער בעלגיש־פּאַטריאָטישער גרופּע פֿון דעם דאָזיקן ראַיאָן און פֿירט אויך אויס צוזאַמען מיט איר סאַבאָטאַזש־אַקטן.

אין יאָר 1942 װערט אויף אַבושס איניציאַטיװ געשאַפֿן בײַם בעלגישן אומאָפּהענגיקײט־פֿראָנט („עפּ.אי." — „F. I.") דער ייִדישער פּאַרטײדיקונגס־קאָמיטעט („סע.דע.זשי." — „C.D.J."), װאָס זײַן װיכטיקסטע אויפֿגאַבע איז די פּאַרטײדיקונג פֿון ייִדישן ייִשוב קעגן דעפּאָרטאַציע. אַבוש איז אײנער פֿון די אַקטיװיסטע מיטגלידער אין דעם דאָזיקן קאָמיטעט. אים װערן דאָרט איבער־געגעבן די רעסאָרטן: 1) פֿאַלשע פּאַפּירן, 2) פּרעסע און פּראָפּאַגאַנדע פֿאַרן גאַנצן לאַנד.

אויף זײַן איניציאַטיװ װערט אַרויסגעגעבן דורך דעם דאָזיקן קאָמיטעט די אומלעגאַלע פֿראַנצויזישע אויסגאַבע „לע פֿלאַמבאָ" (דער פֿאַקל). ער איז אײנער פֿון אירע רעדאַקטאָרן און באַטײליקט זיך דאָרט אויך מיט אַ רײ אַרטיק־לען; ער שרײַבט אויך פֿאַר דער פֿלעמישער אומלעגאַלער אויסגאַבע פֿון ייִדישן פּאַרטײדיקונגס־קאָמיטעט „דע װרײַע געדאַכטע" (דער פֿרײַער געדאַנק), װאָס דערשײַנט אין אַנטװערפּן.

אין נאָמען פֿון דעם זעלבן קאָמיטעט גיט ער אַרויס פֿאַרשידענע אויפֿרופֿן צו דער בעלגישער באַפֿעלקערונג. גלײַכצײַטיק פֿאַרעפֿנטלעכט ער אַרטיקלען אין דער אומלעגאַלער פּרעסע פֿון בעלגישן אומאָפּהענגיקײט־פֿראָנט.

ער באַשעפֿטיקט זיך אויך מיטן אַרויסבאַקומען פֿון די פּאַטריאָטיש־געש־שטימטע אָנגעשטעלטע אין די שטאָט־פֿאַרװאַלטונגען שפּײַז־מאַרקעס, װאָס װערן פֿאַרטײלט צװישן די ייִדן, װעלכע זענען אָן דאָקומענטן (װי די געשפּרונגענע פֿון די דעפּאָרטאַציע־צוגן, פּאָליטיש־קאָמפּראָמיטירטע א"אַ).

אויף זײַן איניציאַטיװ װערט געשאַפֿן אין דער צװײטער העלפֿט פֿון יאָר 1943 די 9טע ייִדישע בריגאַדע, װעלכע איז אָנגעשלאָסן אין דער נאַציאָנאַלער בעלגישער באַװעגונג („עמ.ענ.בע." — „M.N.B."). דאָס איז די אײנציקע אין לאַנד קאַמפּס־אײנהײט, װאָס דערשײַנט װי אַ באַזונדערע ייִדישע בריגאַדע. עס באַטײליקן זיך אין איר אַ גאַר גרויסע צאָל ייִדישע קעמפֿער, װאָס האָבן אויך פֿאַר אַן אויפֿגאַבע אָנטײל צו נעמען אין דעם לעצטן פֿאַרמעסט קעגן דעם אָקופּאַנט פֿאַר דער באַפֿרײַונג פֿון לאַנד.

אָנהײב 1944, אָנגערעגט דורך אַבושן, הײבט אָן די פּועלי־ציון־יוגנט,

װעלכע איז שטאַרק געטראָפן געװאָרן דורך די דעפּאָרטאַציעס, זיך צו רעאָרגאַ־ניזירן און אָנטײל צו נעמען אין דער אומלעגאַלער אַרבעט פון דער פּאַרטײ. אַבוש איז אומדערמידלעך און געװאָגט אין זײַן אומלעגאַלער אַרבעט. עס האַלט אים ניט אָפּ זײַן אױסגעשפּראָכן־ייִדישער אױסזען — אַפילו צו קלעפּן אַלײן אױף די װענט פון די בריסעלער גאַסן אױפרופן און לאָזונגען פאַר ייִדיש־בעל־גישער סאָלידאַריטעט קעגן אָקופּאַנט און קעגן די אָרטיקע פאַררעטער.

ער װערט צװײ מאָל אַרעסטירט דורך דער געסטאַפּאָ און יעדעס מאָל האָט ער בײַ זיך פאַרשידענע קאָמפּראָמיטירנדיקע דאָקומענטן. צום גליק געלינגט אים זיך אַרױסצודרײען, און ניט נאָר ער רײַסט ניט איבער זײַן אַרבעט, נאָר ער װאַרפט זיך אַרײַן אין איר מיט נאָך מער ברען. חברים פלעגן זאָגן װעגן אים, אַז אין די דאָזיקע פינצטערע אָקופּאַציע־יאָרן איז ער געװען דער עמוד האש פון ייִדישן ייִשוב.

מיט זײַן געזונטער פּאָליטישער אָריענטאַציע (װאָס שאַפט אים דעם צונאָמען „דיפּלאָמאַט"), מיט זײַן זאַכלעכן גראַדליניקן חוש, האָט ער געפונען דעם ריכטיקן און קלאָרן װעג, אױף װעלכן אַ גרױסע טײל פון ייִדישן ייִשוב איז דעמאָלט געגאַנגען.

*

נאָך דער באַפרײַונג פון בעלגיע (דעם 3טן סעפּטעמבער 1944) װערט אונטער דער אָנפירונג פון אַבושן אַנטװיקלט אַ קאָלאָסאַלע טעטיקײט דורך דער אױפגעלעבטער פּועלי־ציון־פּאַרטײ, איר יוגנט־אָרגאַניזאַציע, ספּאָרט־קלוב „שטערן", װי אױך דורך אירע אינסטיטוציעס (װי „קעגנזײַטיקע הילף" און „פרױען־פאַרבאַנד" „שול און דערציִונג", „קולטור־סעקציע" א"אַ), אַן אַקטיװיטעט, װאָס איז אַ געװאַלדיקער צושטײַער אין דער װידער־אױפבױונג פון ייִשוב נאָך די גרױליקע מלחמה־יאָרן און שרעקלעכע פאַרלוסטן. אַבוש איז דער פאָרזיצער פון בריסעלער פּאַרטײ־קאָמיטעט און אױך פון צענטראַל־קאָמיטעט.

די פּ"צ־צײַטונג „אונזער װאָרט" — אַרױס פון דער אונטערגרונט — זעצט פאָר איר דערשײַנען װי אַ לעגאַלע װעכנטלעכע אױסגאַבע, אין װעלכער אַבוש איז אײנער פון די װיכטיקסטע מיטאַרבעטער.

אונטער זײַן השפּעה װערט דער פּאַרטײ־לאָקאַל אױף פּלאַס רופּ 17 און שפּעטער אױף רי באַראַ 43 דער צענטער פון װירטשאַפטלעך קאָנסטרוקטיװער, װי אױך גײַסטיקער און מאָראַלישער הילף פאַר די ייִדן, צוריקגעקומענע פון די טױט־לאַגערן און גלײַכצײַטיק פאַר דעם איבערגעבליבענעם צעבראָכענעם ייִשוב אין בעלגיע.

אַבוש, ווי אויך אַנדערע חברים, וועלכע ער רעגט אָן און סטימולירט דורך זײַן אייגענעם בײַשפּיל (אַזוי גוט ווי אין די אומלעגאַלע צײַטן) צו אַחריותדיקער אַקטיוויטעט, נעמען אַ וויכטיקן אָנטייל אין דער אַרבעט פון די נײַ־געשאַפענע (אָפטמאָל אויך דורך זײַן איניציאַטיוו) ציוניסטישע אינסטיטוציעס: די ציוניס־טישע פעדעראַציע, פּאַלעסטינע־אַמט, עלית הנוער, קרן קיימת, קרן היסוד א״אַ.

אַ באַזונדער קאַפּיטל איז זײַן אָנטייל אין דער אָרגאַניזירונג פון איבערשיקן אומלעגאַל געווער־ליפערונגען פאַר דער „הגנה", ווי אויך אין דער אַרבעט פון דער אומלעגאַלער עליה — דורך וועלכע הונדערטער חברים און ספּעציעל יוגנטלעכע און קינדער (די מערסטע פון זיי דערצויגן אין די פּאַרטיי־אינסטי־טוציעס) זענען עולה.

זײַנע טרעפונגען מיט קאָמוניסטישע (ניט ייִדישע) פּערזענלעכקייטן, ווי דער פירער פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין בעלגיע, לאַלעמאַן א״אַ — האָבן ניט ווייניק צוגעטראָגן צו דער פאַרשטענדעניש און פּאָזיטיווער באַציִונג צו דער פּאָליטישער שטעלונג און אַקטיוויטעט פון דער פּ״צ־פּאַרטיי.

אויסער זײַן ציוניסטישער טעטיקייט איז אַבוש (צוזאַמען מיט אַנדערע חברים, וועלכע ער אַקטיוויזירט) פּאַרטראַטן אין די פאַרשידענע ווירטשאַפטלעך־סאָציאַלע און קולטור־אינסטיטוציעס פון ייִשוב, ווי דער „ייִדישער פּאַרטיי־דיקונגס־קאָמיטעט" און שפּעטער אין דער „אַ.אי.וו.זשע." — „A.I.V.G." (איז־ראַעליטישע הילף פאַר די מלחמה־קרבנות) א״אַ. אַבוש ווערט אויך באַשטימט אַלס פּאַרזיצער פון דעם ראַט פון די ייִדישע אָרגאַניזאַציעס אין בעלגיע (די בעלגישע סעקציע פון דעם ייִדישן וועלט־קאָנגרעס).

אַ דאַנק אַט דער פאַרצווײַגטער טעטיקייט פון אַבושן און זײַנע חברים וואַקסט אויס די פּ״צ־ פּאַרטיי פון אַ קליינער גרופּע פון פאַר דער מלחמה צו אַ זייער וויכטיקן כּוח אין ייִשוב, און זי פאַרנעמט אויך אַן אָנגעזעענעם אָרט אין דער וועלט־באַוועגונג. זײַן שטוב ווערט אַ טרעפפּונקט און אַ היים פאַר חיילים פון דער ייִדישער בריגאַדע, אויך פאַר שליחים פון ישׂראל, פאַר פאַרשטייער פון פאַרשידענע אינסטיטוציעס, שרײַבערס און קולטור־טוערס פון בעלגיע און פון אויסלאַנד.

אין אויגוסט 1945 איז ער דער פאַרשטייער פון דער פּ״צ־פּאַרטיי אויף דער אַלוועלטלעכער ציוניסטישער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן, וווּ ער טרעט אַרויס מיט אַ באַריכט וועגן דער העראָישער ייִדישער ווידערשטאַנד־אַרבעט אין בעלגיע און וועגן די אויפגאַבעס פון ייִשוב אין שייכות מיט זײַן רעקאָנסטרוקציע און עליה.

ער נעמט אויך אָנטייל ווי אַ דעלעגאַט אין דער קאָנפערענץ פון ייִדישן

וועלט־קאָנגרעס, וואָס קומט פאָר אין לאָנדאָן אין דער זעלבער צײַט.

אָנהייב דעצעמבער 1945 אָרגאַניזירט אַבוש די ערשטע מערב־אייראָפּעיִשע קאָנפערענץ פון די פּועלי־ציון־פּאַרטייען, צו וועלכער ס׳זענען ספּעציעל געקומען דעלעגאַטן פון די די.פּי.־לאַגערן אין דײַטשלאַנד. די קאָנפערענץ וויילט אויס אַ מערב־אייראָפּעיִשן ביוראָ, וואָס איינער פון זײַנע אָנפירער איז אַבוש. צווישן אַנדערע וויכטיקע טעטיקייטן פון דעם ביוראָ איז צו פאַרצייכענען דאָס אַריבער־ברענגען פון בערגן־בעלזן עטלעכע צענדליק יוגנטלעכע, וואָס ווערן אײַנגעאָרדנט אויף אַ הכשרה־פּונקט בײַ בריסל און שפּעטער געשיקט קיין ישׂראל מיט דער אומלעגאַלער עליה.

אַבוש האָט געשפּילט אַ גאָר וויכטיקע ראָל בײַם אָרגאַניזירן און דורכפירן די אייראָפּעיִשע קאָנפערענץ פון די פ״צ־פּאַרטייען דעם 21סטן אויגוסט 1946 אין בריסל, אין וועלכער ס׳האָבן זיך אויך באַטייליקט חברים פון ישׂראל.

סוף 1946 באַטייליקט זיך אַבוש ווי אַ דעלעגאַט פון בעלגיע אין דעם ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל.

אַ צענטראַל אָרט פאַרנעמט אַבוש בײַם דורכפירן אין בעלגיע די פאַראיי־ניקונג — פריִער פון פּועלי־ציון מיט אחדות העבודה און שפּעטער פון ביידע מיט השומר הצעיר אין איין פאַראייניקטער אַרבעטער־פּאַרטיי — מפּ״ם. אַבוש ווערט דעמאָלט באַשטימט דורך דעם וועלט־פאַרבאַנד פון דער פאַראייניק־טער פּאַרטיי ווי איינער פון די דרײַ פאָרשטייער אין דעם נײַ־געשאַפענעם מערב־אייראָפּעיִשן ביוראָ.

אָנהייב 1949 קומט ער קיין ישׂראל זיך צו באַקענען מיט די קליטה־מעג־לעכקייטן פאַר חברים און סימפּאַטיקער פון דער פּאַרטיי, וועלכע זענען — פּונקט ווי ער און זײַן משפּחה — גרייט עולה צו זײַן.

זײַן גרויס וועגן ישׂראל באַגײַסטערט און סטימולירט אַלעמען צו עליה. אָבער אים אַליין דערלויבט ניט דער וועלט־פאַרבאַנד פון מפּ״ם צו פאַרלאָזן בעלגיע, מחמת זײַן אָנוועזנהייט אין בעלגיע איז וויכטיק פאַר דער פּאַרטיי און פאַרן ישוב. שיקט ער דערווײַל אַוועק זײַן איינציקן 12־יעריקן זון, משהלע, קיין ישׂראל.

נאָך זײַנע פּילצאָליקע באַמיִונגען ווערט אים סוף כּל סוף דערלויבט, אין יאָר 1954, עולה צו זײַן, און דעם 23סטן סעפּטעמבער פון דעם זעלבן יאָר באַזעצט ער זיך צוזאַמען מיט זײַן פרוי שׂרה אין לאַנד.

*

אין ישׂראל, נאָך אַ קורצער צײַט פון חבלי־קליטה, ווידמעט ער זײַן הויפּט־טעטיקייט דעם נאָר־וואָס געשאַפענעם י. ל.־פּרץ־פאַרלאַג און ווערט אײנער פון זײַנע וויכטיקסטע אָנפירער.

פון תּמיד אָן האָט ער אַרויסגעוויזן ליבשאַפט און גרויס אינטערעס פאַר ליטעראַטור און ספּעציעל פאַר יידישער ליטעראַטור און קולטור, און אין די ראַמען פון זײַן געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויטעט האָט ער — לויט די באַדינ־גונגען און מעגלעכקייטן — אויך ניט פאַרפעלט אַרײַנצוברענגען דעם דאָזיקן געביט. אָבער צום פולסטן אויסדרוק איז דאָס געקומען דאָ אין לאַנד. אויך דאָ, פּונקט ווי פריִער אין בעלגיע, ווערט זײַן שטוב דער טרעפפּונקט פאַר אַ גרויסער צאָל יידישע שרײַבערס און דיכטערס, מיט וועלכע ער ווערט נאָענט באַפרײַנדט, ווי פאַר קולטור־טוערס, חברים און פרײַנד פון לאַנד און פון אויסלאַנד. זײַנע בריוו צו שרײַבערס וועגן זייערע ווערק, ווערן דורך די מערסטע פון זיי באַצייכנט ווי זעלטענע עסייען.

דערבײַ ווערט ניט אָפּגעשוואַכט זײַן אינטערעס צום געזעלשאַפטלעך־פּאָלי־טישן לעבן אין לאַנד און אין אויסלאַנד. ער באַטייליקט זיך אין דער אַרבעט פון דעם רינגעלבלום־אינסטיטוט, ספּעציעל אין אַלץ וואָס האָט אַ שייכות מיט אַרויסגעבן די געשיכטע פון דער פּועלי־ציון־באַוועגונג, און ער נעמט אויך אָן אַקטיוון אָנטייל אין אַלע באַמיִונגען אויפצושטעלן דאָס הויז צו פאַראייביקן די ראשונים פון פּועלי־ציון.

ער לעבט־מיט מיט אַלע געשעענישן און פּראָבלעמען פון ישׂראל. האָט ליב דאָס לאַנד מיט אַלע זײַנע רמ״ח־אברים. ער פלעגט ניט איין מאָל אונטער־שטרײַכן, אַז דאָס אינטערעסאַנטסטע פאַר יידן, און אפילו פאַר ניט יידן, איז צו לעבן אין אַ לאַנד, וואָס האַלט אין ווערן, בײַצוּוווינען זײַן אויפבוי און אַנטוויקלונג.

זײַנע מיינונגען און געדאַנקען וועגן די פּראָבלעמען אין לאַנד און אין דער וועלט האָט ער געבראַכט צום אויסדרוק אויף די שפּאַלטן פון „פאָלקס־בלאַט״.

אַבוש ווערבער איז נפטר געוואָרן דעם 24סטן נאָוועמבער 1975. ער האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי — שפרה, אַ זון — משהלע, אַ שנור — ברוריה און צוויי אייניקלעך — סמדר און ארדת.

ש. וו.

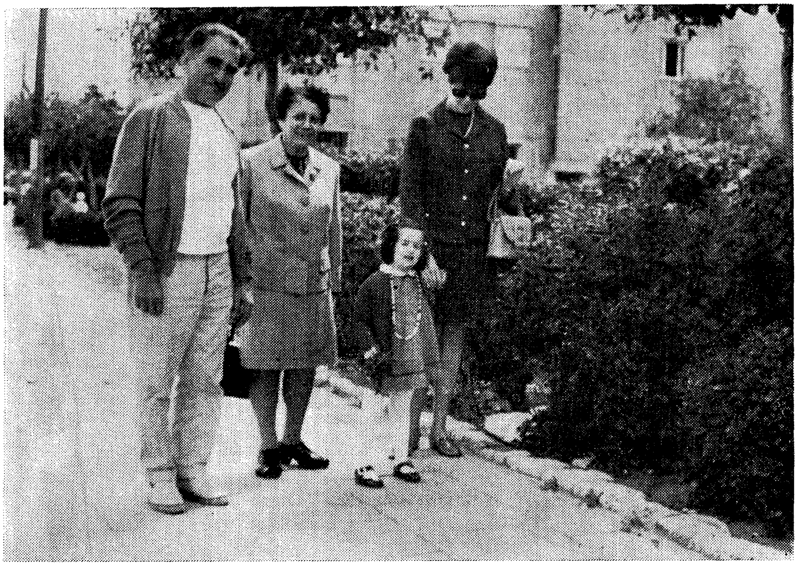

אַבוש מיט זײַן פֿרוי, שנור און אײניקל סמדר — ת״א, מײַ 1969

אבוש ורבר

ליום השנה לפטירתו

תל־אביב 1976

בהוצאת המשפחה וחברים

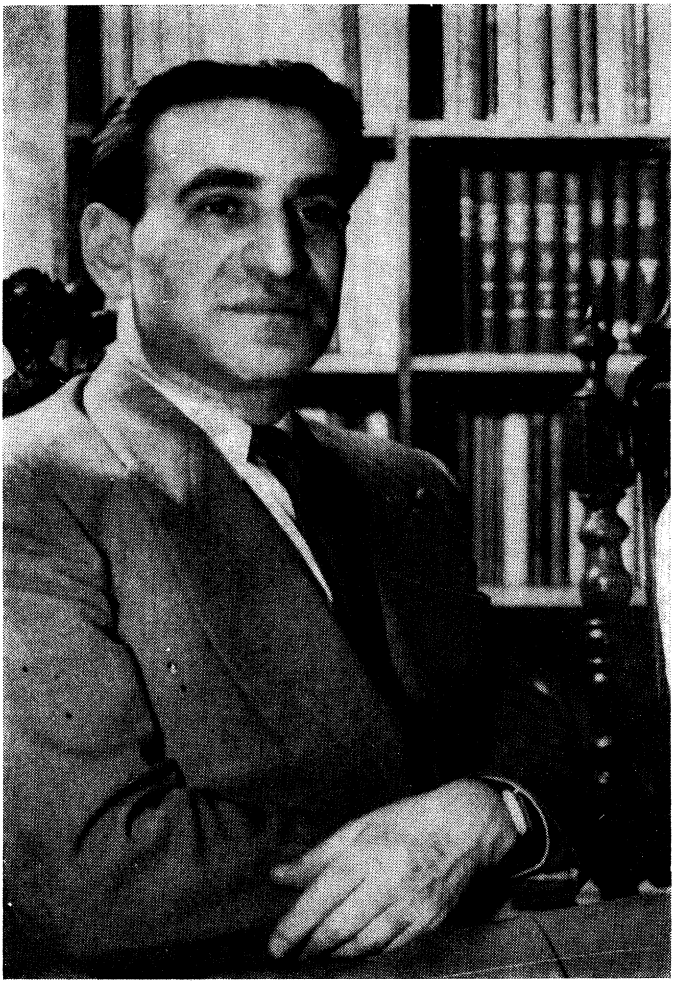

אַבוש ורבר
1975—1908

הקובץ, המופיע ליום־השנה הראשון לפטירתו של אֲבוש ורבר, כולל את הביוגראפיה שלו, דברי־הערכה עליו משל חברים וידידים, וכן שירים — הקדשות.

בהכנה נמצא עתה ספר, אשר יכיל דברים שבכתב שפירסם אֲבוש ורבר ז״ל בכתבי־עת שונים, מכתביו אל סופרים על יצירותיהם וכן חומר הדן בו ובפעילותו הציבורית.

עם סתיכות הגולל

אבוש! מדוע כה נענשתי וקוללתי, שאצטרך לעמוד כאן, על־יד קברך ולהספיד אותך? מי יכול היה לחזות מהלומת־אסון מזעזעת זו אשר באה עלינו כחתף? מנין נשאב כוח לנחם את שפרה, את משה׳לה וברוריה, את הנכדות סמדר וארדת — את קרוביך מהארץ ומחוץ־לארץ, ששבועות עמדו ליד מיטתך בבית־החולים. והנה ניצבים אנחנו, חבריך לדרך־חיים ארוכה, אבוש, על־יד קברך, שבורים ורצוצים, בלבבות נדכאים.

אבוש! נעקר ממסכת־חיי אחד מאהובי נפשי מהיקרים והקרובים אלי ביותר, שכל פגישה ושיחה אתו היו לי מקור של הנאה רוחנית, מרעננת ומשיבה נפש. אליו, אל אבוש, הייתי מביא את הרהורי הכמוסים, את ספקותי ואת אמונתי וידעתי, כי החלפת דעות ומחשבות עם אבוש — ברכת עידוד בה.

להיפגש עם אבוש — והיינו נפגשים תכופות מתוך ערגה הדדית — היה ממש צורך נפשי לשנינו. בשיחותי עם אבוש נתנו ביטוי לכל מה שהיה מציק לנו: מצבה של המדינה, גורלה ועתידה, לבטיה, המהדלים המדיניים והחברתיים. הבעיות בזירה הבין־לאומית, דרכיה המסולפות־העקומות של ברית־המועצות, הפרובלי־מטיקה היהודית, מבוכתו של הנוער היהודי, התועה בין שבילי האשליות של התבוללות לבין זקיפת קומה לאומית, — וכיוון שאבוש ניחן באומץ אינטלקטואלי כה רב ובתחושה פוליטית מחודדת, היה כה נוח לו, לאדם, להיות שרוי במחיצתו וללבן יחדיו גם תהליכים היסטוריים וגם תופעות שעל פני השטח. בייחוד שסולד היה מכל נטיה לקונפורמיזם, לשיגרה ולאמירת אמן עיוורת. וכשם שתבונתו וכושרו האנאליטי, נאמנותו ללא סייג ליסודות הציונות הסוציאליסטית, העלו אותו באורח טבעי אל השורה הראשונה במנהיגות התנועה, כך נתברך גם במידה נדירה של צניעות. לא היתה זו ענווה הגובלת בביישנות. אבוש ידע את סוד הגאווה הפנימית והבטחון העצמי. הוא גם לא היה מן „הנחבאים אל הכלים". אדרבא, הוא נהנה ממגע עם הבריות. אך הדבר שהיה זר לו לחלוטין הוא יצר הכבוד, הכיבודים, התארים — הגאוותנות שבאה מן החוץ. אבוש פשוט לא נזדקק לאטריבוטים חיצוניים, כדי לרכוש לו סמכות, הוקרה והערכה לא רק בתנועה, אלא גם בכל חוג שבא במגע עמו. אליו, אל אבוש ואל קסמו האישי נמשכו סופרים, משוררים, אמנים, אנשי־רוח מכל הסוגים, שידעו להעריך את בקיאותו והבנתו בתחום הספרות והאמנות. אבוש היה איש ציבור ברמה גבוהה, אך חיבתו היתה נתונה בעיקר לחוג אינטימי שהיה בו משום חמימות נפשית

ופתיחות מחשבתית. דירתם של שפרה ואבוש היתה בה משום אווירה של „סאלון אינטלקטואלי", שבו ניתן היה „לאוורר" מתוך חברות עמוקה, רעיונות, ובעיקר במישור המדיני, החברתי והתרבותי. תמיד הייתי תוהה, מנין לו לאבוש, הטרוד בעיסוקיו הפרטיים, הפנאי להתוודע לכל מה שמופיע בספרות העולמית, לא כל שכן בתחומי הספרות היהודית, ולא רק להתוודע, אלא לחדור לנבכי היצירה התרבותית לעומקה.

בתורת החסידות קיים מושג של „פנימיות", בניגוד ל„חיצוניות". אבוש היה מטבעו רווי כולו חן של פנימיות, ללא פגמיה של קליפה חיצונית.

ממרקם חיינו נכרת באכזריות חבר, בן־אדם, ששזור היה בכל מערכת חיינו, חלומותינו וכיסופינו, מאבקינו ותקוותינו.

נפער חלל בלב; ביגון ובכאב, ללא נוחם, אנו מלווים את אבוש אהובנו למנוחת עולמים. זכרו ודמותו, אצילות רוחו יישארו טבועים בנו, בכל מעשי חיינו.

משה ארם

אבוש (יושב ראשון מימין) עם קבוצת חברים מפועלי־ציון שמאל
בעת ביקורו של משה ארם בראדום — פברואר 1930

אבוש, אנחנו, חבריך לתנועה, יחד עם משפחתך, ידידיך ומוקיריך, עומדים כאן היום מזועזעים והמומים מהאסון שפקד את כולנו.

ידענו זה חודשים, שמחלה קשה מקננת בגופך. קיווינו שתימצא תרופה, שיקרה נס. למרבה כאבנו התקווה לא נתאמתה. הנס לא קרה ונעקרת משורותינו ללא עת. ואנחנו שוב אין אנו עומדים מולך, מול האיש בעל החיוך הלבבי, בהיר המחשבה, בעל שאר־רוח, שכה נעים היה לשוחח אתך, להיות שרוי בחברתך. אלא עומדים אנו, לאסוננו, מול ארונך. הלב והמוח מסרבים להשלים עם המציאות האכזרית הזאת.

והנה הגיע הרגע המר שיש לדבר על אבוש במושגים של העבר, כעל מי שהיה ואיננו עוד. הגיע הרגע הנורא שיש להתחיל ולסכם כבר את פרשת חייו היפים של אבוש, חיים מלאי פעילות ברוכה במשך כיובל שנים בשורות פועלי־ציון, חיים עתירי מעש ומאבק למען הגשמת האידיאות של הציונות הסוציא־ליסטית, חיים של שאר רוח ושל הירתמות בעול העשיה הגדולה בשדה התרבות היהודית. צריך כבר לסכם ולהעריך את פרשת חייו של האיש אשר התברך במידה כה גדושה של יכולת למצות את הסינתזה הנפלאה של איש־ההגות ואיש־המעש, איש הציונות הצרופה והסוציאליזם הלוחם.

ואין זו אלא זעקת כאבנו הראשונה. עוד ידובר ויסופר ברחבי התנועה על פעילותך במפלגה כבתחומי־מעש ציוניים אחרים, החל מעיר הולדתך ראדום שבפולין, דרך בלגיה ועד לישראל. על מאבקיך בתנועת המרי — הרזיסטאנס ושנות השואה ואחריה, על תרומתך הגדולה להאדרת כוחה של תנועתנו העולמית בשנים הללו, על מעשיך הגדולים בישראל. רבות רבות הן זכויותיך, אבוש.

אזכיר היום רק שתיים מהן: שתי זכויות הראויות לשמש ככתרים לראשך בדרכך האחרונה.

האחת: זכית, אבוש, להיות ראשון, חלוץ בין מנהיגי המפלגות בתפוצות, שהגשימו הלכה למעשה את מצוות העליה עוד בראשית שנות החמישים. קמת, אבוש, ועלית ארצה, יחד עם משפחתך, בזמן שהמפלגה בבלגיה, בראשותך ובהנהגתך, עשתה חיל רב, בעת שהיתה בשיא הצלחותיה ופעילותה. בעקבותיך, בהשפעתך ולקריאתך עלו רבים מבין חברי פועלי־ציון מבלגיה ומצרפת. בכוח העובדה המעודדת שנמצא אחד מראשי המפלגות שהיה „נאה דורש וגם נאה מקיים" השפעת גם על צעירים שהצטרפו לתנועות־נוער חלוציות ועל חברים ממפלגות ציוניות אחרות. זו הגדולה בזכויותיך, אבוש. זו תמצית הציונות הלוחמת, המגשימה.

הזכות השניה שלך גלומה בחלקך הרב בפיתוחה של הוצאת הספרים ע"ש י. ל. פרץ, שהפכה להיות הגדולה בבתי־ההוצאה של ספרות יידיש, הן

בישראל והן בארצות הגולה; הוצאת הספרים שנעשתה לאחד הגשרים הרוחניים החשובים בין ישראל והתפוצות. כאיש שסייפא וספרא ירדו אצלו כרוכים יחדיו הטבעת את חותמך על דמותו ותוכנו של המפעל החשוב הזה.

עשיה ברוכה זו צמחה מהעובדה שאתה, אבוש, היית בן־בית בהיכל הספרות העולמית, במיוחד בצרפתית, ובייתר ייחוד — בספרות יידיש ועברית. גדולים הם מעשיך, אבוש, בשטח פעולה זה, שלו הקדשת כל כך הרבה מזמנך, ממרצך מכוחך — ובמידת נאמנות ומסירות כזאת, שעוררה אהדה כנה והוקרה אצל כל מי שידע וראה אותך בפעילות ברוכה זו. רב, רב חלקך, אבוש, בהצלחה הגדולה שזכתה וזוכה בה הוצאת הספרים ע"ש י. ל. פרץ, וגם בתחום זה שימשת, אבוש יקר, מופת ודוגמא לאחרים.

עוד מעט ותתקבל, אבוש יקר לשכנות נצחית עם חבריך ומוריך זרובבל וניר־רפאלקס ז"ל, אלה שכה הושפעת מהם ואשר אהבו אותך והעריכו בהוקרה את מעשיך הטובים ואת פעילותך ברוח הציונות הסוציאליסטית הבורוכובית.

אנו, חבריך לדעה רוצים לקוות שהתנועה העולמית, חברינו בארץ ובגולה, יעשו למען הנצחת זכרך באופן ההולם את אישיותך, את פעלך הציוני ואת מעשיך הגדולים בשדה התרבות היהודית.

במה ננחם את שפרה, את משה'לה, את ברוריה, את הנכדים, את המשפחה כולה ואת עצמנו? כאשר אדם וידיד, אשר היה אהוב על כולם, כאשר ראש המשפחה שהיה חדור אהבה כה גדולה למשפחתו ולקרובים אליו — הולך ללא עת מעולם החיים — אין תנחומים!

אם יש נחמא פורתא, הרי היא רק בעובדה ובתודעה שאנו נפרדים מאיש, מאבי־משפחה, מחבר, שללא שמץ של הגזמה יש לומר, כי מחונן היה בסגולות ותכונות נעלות, שהיה ברוך כשרונות ורב־פעלים, שמאחוריו חמישים שנות שירות בתנועה — והודות לכל אלה שימש מופת ודוגמה לרבים, רבים.

אבוש! נזכור אותך! אישיותך וכל מה שקשור אתך יהיה צרור לעולמים בצרור חיינו האישיים והתנועתיים.

יעקב מנדלסון

קשה ומכאיב להעלות על הדעת, שאבוש ורבר, האיש הדינאמי ומלא החיים, איננו עוד גם הוא, שאנו נפרדים ממנו עתה לעולמים. אף על פי שידענו בשבועות האחרונים מה אנושה מחלתו, כיצד נאבק הוא בגבורה ובאצילות, כדרך שרק אבוש היה מסוגל להיאבק, קשה להשלים עם המחשבה, ששוב לא נראנו, שוב לא נחוש בו, באופטימיזם ובידידות החמה שלו.

והרי נמנה הוא אך עם דור־הביניים — עם אותו דור, שעלה בגורלו לחוש את הטוב ואת מלוא הרוע של תקופתנו הנוכחית, אותו דור אשר בוגיו ופעיליו קיבלו במסירות ובאהבה את המסורה מידי הראשונים, את יחסם לאדם, את נאמנותם לציונות הסוציאליסטית, ליצירתיות התרבותית היהודית; ירשו את עירנותם ואמונתם בשליחות היהודית...

עם אותם אנשי־אידיאה טהורים, הדורי אמונה נמנה אבוש ורבר. ועם זאת היה תמיד גם בעל תפישה עצמית ובעל ביטוי כל כך הי וצלול, עד שגם אם שרוי היה בין הרבים, היתה דמותו נראית ומורגשת, הן בהופעתו הנמרצת והמרשימה, והן בחיוכו התמידי האומר הבל־הבלים ועם זאת הוא מאיר ומושך את תשומת־לבך להבחין בו. הוא בלט בין האחרים. מבטו הלוהט, התנהגותו, נעימת־קולו הערבה, עמידתו אומרת־הכבוד השפיעו ונשבה ממנו חברות נעלה וטובה.

הוא בא מראדום, העיר היהודית רבת־החיות לשעבר. שם, בסביבה של האקלים היהודי־הפולני ספג אל תוכו את מהות הנוסח העממי העתיק ואת היהודיות רבת־הדורות. שם ספג גם את הניגון החדש, שבני־הנוער אחוזי ההתלהבות והאמונה העלוהו בזימרתם לרעיון ארץ־ישראל העובדת והיוצרת, רעיון פועלי־ציון, רעיון הציונות הסוציאליסטית הבונה. עדיין היה קיים עולם עליז ורב־תוחלת — ואלי עולם זה, לציפיותיו ורוממותו נמשך גם העסקן הצעיר המוצלח אבוש ורבר.

הוא נטש את עיר־הולדתו ושם פעמיו אל הכרך, אל פאריס ולבריסל. בבריסל קבע את מושבו ועד מהרה עלה שם למעלת אחד העסקנים הפעילים ביותר. נעשה מנהיגה של מפלגת פועלי־ציון שם, עסקן־תרבות בעל שיעור־קומה ורב־פעלים. ומעל לכל היה היוזם, המעודד והמלווה של כל מה שנעשה בתחום מערכת בתי־הספר, בתחום המלה היהודית המודפסת. מהיותו מאוהב בספרות ובשירה, ידע היטב את הספרות האירופית בימים שבהם עוד ריחפו יונים צחורות על־פני שמי אירופה, אם כי עד מהרה טופח שם צפע ארסי אשר לימים הטיל את ארסו והרעיל את כל העולם כולו...

אבוש ורבר תפס מקום בולט ומרכזי ביישוב היהודי בבלגיה. אותו יישוב זעיר אך בעל כוח־יצירה מובהק תרם לא מעט לשפע הרוחני היהודי, שצברו

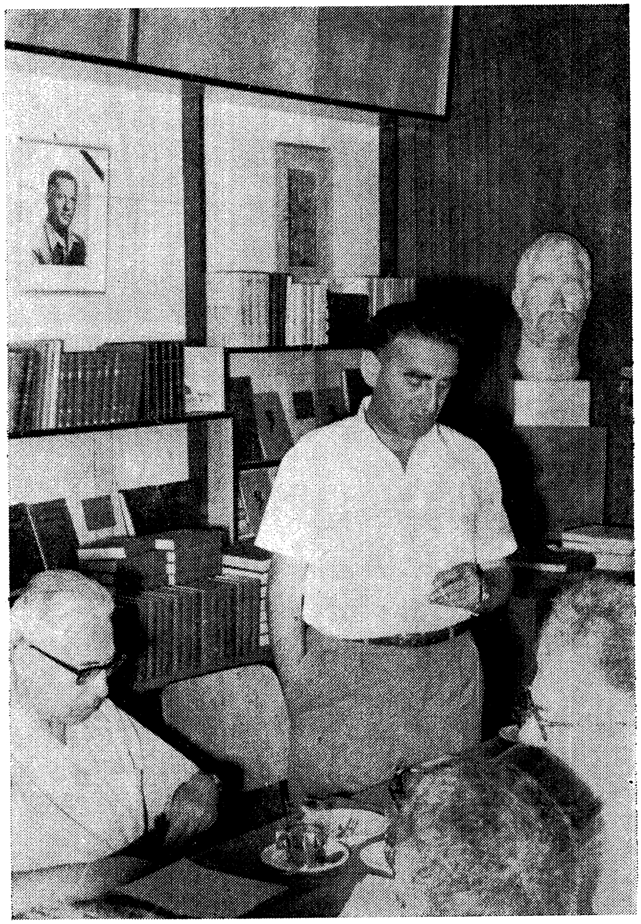

אַבוש (עומד) במסיבת עתונאים בהוצאת י. ל. פרץ לרגל חודש הספר — ת"א, 5.6.1960

ויצרו היישובים היהודיים באירופה. והנה פרצה מלחמת העולם השניה ומחקה במחי־יד את עולמנו היהודי באירופה. גם אבוש ורבר עבר את דרך הפחדים והסכנות באותן שנות־מלחמה קשות ומרות. אך עד מהרה הצטרף אל שורות המרי. הבה נחזור ונזכיר את הידוע לנו מכבר: שיהודים היו הראשונים במחתרת הלוחמת נגד הרוצחים־הנאצים, שיהודים היו הראשונים בתנועת־מאקי הצרפתית. אבוש ורבר התייצב כאחד הראשונים במחנה הלוחמים בבלגיה.

עוד יסופר מה עבר על אבוש ורבר בשנים של דראמת־הכיליון. כל מי שחי אז ושרד בחיים, הריהו בבחינת דמות באותה דראמת־החורבן, וודאי היה כזה אבוש, שבשנות האפילה של מלחמת־העולם השניה עורר הוא תקווה ואמונה, עורר ועודד לשמור על צלם־האדם, לשמור ולקיים את גבורת־הרוח העתיקה, רבת־המסה והמיבחן שלנו.

את אבוש ורבר הכרתי בעת שעלה לפני עשרים שנה להשתקע בישראל, יחד עם שפרה, שתיבדל לחיים ארוכים, המשוררת והמורה — שגם היא נטלה חלק בפעולות־המחתרת בהסתרת ילדים יהודים — ועם בנם יחידם. לעונג ונחת־רוח היתה כל פגישה עם אבוש ורבר, אם כי מיעט כל כך לדבר על השנים המרות ההן. נהפוך הוא, כאילו במתכוון נמנע מלדבר על נושא זה. אף על פי כן מורגש היה מה עמוק העצב המחלחל בו. והרי שוחחנו על הכל, ומעניין היה לשומעו, משום שתמיד היה נוהג להשמיע דיעה עצמית, רעיון חדש, הערכה רבת־עניין. אפילו דעות ואמירות ידועות מכבר מסוגל היה להביע בדרכו המיוחדת ובקולו העמוק והמילודי — — —

היה באישיותו איזה מיזוג יוצא מגדר הרגיל. הוא היה איש העבודה והמעשה, ועם זאת מסוגל היה להיות מושפע מחלומיותה של שירה. סוציאליסט היה מנעוריו ועם זאת נסוך עליו טל החזון והדמיון. מסוגל היה להיאחז שיכרון עמוק בהשפעת שורה של שיר ועם זאת לאחוז בידו את דופק החשבון המציאותי, היום־יומי. כזה מצאתיו בעבודתו, בפעילותו, בהוצאת י. ל. פרץ, שבה מסר במשך שנים מעמלו ומחשבתו. במסירותו האופיינית ובנכונותו, בתכליתיותו ובאמונתו תרם למוסד הזה, להרחבת פעולתו, להעלאת ערכו וחשיבותו.

אבוש ורבר היה איש החזון התוסס והיפה בתוככי תחושת המציאות החמורה שלנו, שבמרוצת חייו למד כל כך יפה להכירה ולחוש אותה. היה היה חבר וידיד טהור וקורן, והנה איננו עוד — — — העדרו מורגש ויורגש בקרבנו.

אברהם ליס

קשה לי להאמין, שאכן נפל בגורלי להספיד את חברי־מנוער, את ידידי הקרוב ביותר זה שנים ארוכות — אבוש ורבר.

כל חברינו, ידידינו ומשפחות ורבר, ראונו מאז ומתמיד כאחים.

ואכן כזאת היתה מסירותנו ההדדית. ידידותנו כנה ונאמנה היתה, כידידות שבין דוד ויהונתן המתוארת בתנ"ך.

ראשית החברות שבינינו בשנות נעורינו המוקדמים ביותר היתה, כאשר עוד היינו נערים בני 14־15. היה זה בנוער של פועלי־ציון שמאל, בעיר־הולדתנו ראדום.

במרוצת השנים נפרדו דרכינו: למשך זמן מה מבחינה רעיונית, למשך שנים רבות יותר מן הבחינה הגיאוגראפית; אך ידידותנו לא נפסקה מעולם.

עתה עומד אני לפני הנסיון הנורא — להיפרד לעולמים מחלק־הארי של עצמי.

אך כלום יכולים אנו לבוא חשבון עם ההשגחה העליונה הקובעת את גורלנו האישי?

כלום יכול מישהו להשיב או לתרץ את העוול הנורא הזה?! שבימים של הישגי המדע הגדולים בדרכי המתת בני־אדם, תקצר ידו של אותו מדע להציל את חייהם של בני־אדם מזרועותיה הטורפניות של המחלה הממארת?

עומדים אנו איפוא ליד קברך, אבוש, בראש מורכן מול פני חוסר־האונים הנורא של בן־האדם.

הלב ממרר בבכי על האבידה הגדולה. כי עם הסתלקותו של אבוש מסתלקת דמות נהדרת, ידיד־נפש, חבר נדיר, שמצויין היה מאין כמוהו ביחסיו עם בני־אדם, עם ידידים ועם בני־משפחה.

מבחינת ההומור הבריא שלו ותבונתו הטבעית העמוקה, לא מצאתי איש שישווה לו. חוכמתו ופקחותו לא עזבוהו אפילו בימי סבלו הגדול ביותר.

עד הייתי למאבקיו הקשים ולנפתוליו. נסיתי לעשות הכל כדי להקל על יסוריו הנוראים.

אויה, אויה — „החוצב המטורף", כפי שתיאר המשורר יעקב פרידמן בשירו „תפילה של חולי סרטן", כילה את מלאכת ההרס הנוראה שלו. וכפי שמסיים המשורר את שירו:

„האמנם ייתכן, שהבורא מוסר את יציר־כפיו לידי־ההפקר של חוצב

מטורף לחרפה ולכליון? הה, אב רחום, בורא־העולם, אַל נא תעזבנו גלמודים״.

איכה אתנחם ואיך ינוחמו בני המשפחה כאן וכן אלה מהם אשר הגיעו מארצות־הברית, מקנאדה, מצרפת, בבקשם לזכות עוד במבטו האחרון, לשמוע איזו מלה מפי ה„פעטעליו״ שלהם — כינוי־החיבה שלו בפי בני־המשפחה.

כבד הוא יגוננו על העוול האכזרי שנגרם לך, אבוש שלנו. וזולגת דמעתנו מעמקי־המעמקים של לבנו. — —

בצלאל

ליום השלושים

באזכרה ב„מכון רינגלבלום"
בתל-אביב

התכנסנו הערב להתייחד עם זכרו של חברנו היקר אבוש ורבר. בלכתו השאיר אחריו אבלים ומיותמים, לא רק את משפחתו הקרובה אלא גם את משפחת פועלי־ציון הרחבה, את משפחת־התרבות היהודית בישראל, והרשו לי לומר: גם בעולם היהודי כולו, שהוא נמנה עם בניה. יעידו על כך ההדים שהגיעו ושעדיין מביעים אלינו בלי הרף מכל קצות תבל, מאת אנשים רבים אשר הבשורה המרה על דבר פטירתו הגיעה לאוזניהם.

איני מתכוון לנאום, ואנסה רק להזכיר דברים אחדים הנוגעים לי אישית, ביחסי עם אבוש היקר. עלי להודות, שאת השם אבוש לא שמעתי מעודי עד שנת 1943 לערך. יחד עם חברנו עוזר שוורץ שרוי הייתי במחנה בשווייץ בשנות המלחמה. והנה יום אחד הגיע לידיו מכתב מאת אבוש, אשר סיפר על פעולתו בתנועת־המרי בבלגיה. קראתי את המכתב וחזרתי וקראתי בו ונתמלאתי רגשי גאווה, עד שדמעות ניקוו בעיני. יחד עם זאת חרדתי מאוד לגורל האדם הזה אשר סיכן את חייו, את חיי אשתו, את חיי ילדו, כדי להחיש עזרה והצלה לאלפי יהודים, שלא נמלטו על נפשם מבלגיה, אלא נשארו יושבים בבריסל ובסביבתה. אך רק לימים נודעו לנו הפרטים המלאים על פעולתו. די יהיה, חברים, עם נזכיר את הדבר, שלעניות דעתי היה זכותו ההיסטורית: הוא היה הראשון, שקרא ליהודי בלגיה שלא יענדו את הטלאי הצהוב ולא יתייצבו לשירות־העבודה מאונס, דבר שפירושו היה — ואיני יודע באיזו מידה הם ידעו כבר אז את האמת — שילוח למזרח, דהיינו השמדה. הוא ניחן באומץ־לב רב וידע לעודד את רוחם של החברים. מכתביו היו מלאי רמזים, שהרי נבצר ממנו לכתוב דברים מפורשים במכתביו שנשלחו, אם איני טועה, באמצעות הדואר או בידי שליח. הוא דיבר על משפחתו. כך נמשכו המכתבים הללו עד שעוזר קשר עמו קשרי־דואר תקינים ולאט לאט גדלה דמותו של אבוש בעיני ובדמיוני לממדי גיבור. ואיני בוש לספר, כי משבאנו בשנת 1946 לבריסל, לוועידת המפלגות שלנו באירופה, לא היה בי האומץ לגשת אל אבוש ורבר ולדבר עמו כשווה עם שווה, אף על פי שכבר היו אז מאחורי שנים לא מעטות של פעילות במפלגה. שהרי בעיני היה אבוש עטור הילה של גבורה בלתי רגילה. כך זוכר אני את הימים ההם. ישבתי איפוא והאזנתי לדברים שחברים היו מספרים על אבוש ועל מעללי־גבורתו. רק כעבור זמן התוודענו איש אל רעהו מקרוב והתיידדנו, אך גם אז וגם בשנים הבאות לא שכחתי את הימים ההם, עת היה אבוש בעיני הגיבור רב־התהילה ורב־המעללים, שלא עמד לי העוז לראותו כראות אדם שאוכל לשוות לו. ואכן כך אנצרנו בזכרוני לעולמים.

ש. שווייצר

אַבוש (יושב ראשון משמאל) בקונגרס הראשון של פועלי־ציון באירופה — בריסל, 21.8.46

לא דברי הספד ולא דברי מליצה נשמיע כאן על אבוש שלנו. יש לשער, כי בעיני שכבות שונות, בעיני חוגים ובני־אדם שונים — היה אבוש מצטייר בדמויות שונות זו מזו. אך אנו היינו יוצאי ארץ אחת, חברי מפלגה אחת, ואומר גם — בני גזע מחתרתי אחד. קשר אותנו המוצא מן ההמון היהודי, ההמון הפרוליטארי בפולין, שביקש תיקון לעצמו. לעתים קרובות — כדרך שקרה לאבוש — נבצר מאתנו להישאר שם, על האדמה ההיא, שהמוני היהודים הרחבים לא היו צפויים שם אלא לאפליה ולסבל קשה. אבל בכל מקום היותו — חדור היה מה שקרוי בפינו: סוציאליזם ציוני. הסוציאליזם הציוני האקטיביסטי, הקורא לבניין, למעש.

שנית, היה אבוש איש המחתרת. אין תימה שהתנועה אשר רכשה לה תהילה כה רבה בפולין — ובראשה ד"ר עמנואל רינגלבלום, שכנא זאגאן ושורה ארוכה של חברים — היו בה חברים שנשאו, מי בנטל של אחריות גדולה יותר ומי באחריות גדולה פחות, אך כל אחד ואחד קשור היה בטבורו אל השכבות הרחבות ואל תנועת־המרי אשר קמה נגד האוייב הנאצי, נגד התליינים. וכך היה גם אבוש בבלגיה חדור אותם אידיאלים עצמם.

הריני אומר: אין תימה. מדוע? מפני שאהבת העם טבועה היתה עמוק בלבותיהם של אלה אשר עברו את כור החינוך הסוציאליסטי־היהודי. על כן אין תימה גם, שכאשר שמעתי איך עמד אבוש בבלגיה, מה הוא פעל שם ועל שום מה פעל כך — בעוד שיכול היה להסתתר, בדומה למאות אחרים, מתוך תקווה שיעלה בידו לעבור בייתר קלות את השנים הקשות — והוא ראה בכל זאת לנחוץ להתייצב בשורות המחתרת הלוחמת נגד האוייב.

ושלישית, המסקנות המתבקשות מכל אלה. לעצמו של דבר מתחילים כאן ההירהורים העמוקים — על משמעותם של חיי־אנוש מעיקרם. האם יש לשוב אל מה שהיה קודם, האם יש רק לדעת להישאר בחיים ולהמשיך אחר כך באותו אורח־חיים כמקודם, או שמא מחייבת המציאות החדשה התנהגות אחרת. הרושם שלי הוא — מעולם לא דיברתי על כך מפורשות, אבל כיוון שהתנסיתי בזה אף אני, כאשר באתי לארץ, עת חשבתי קודם כל על התחברות עם מפלגתי, על נכונותי למסור לה הכל, כל מה שעוד נותר לי מכוחותי, ובאמצעותה לעם היהודי כאן בישראל — ולא רק על־ידי פעילות פוליטית כלפי חוץ, אלא על־ידי המעשה האירגוני, על־ידי פעילות, מעשים — הרי הרושם שלי הוא, כי בדיוק כך חשב גם אבוש ורבר.

אך הוא מחונן היה בסגולות־נפש מיוחדות במינן, הייתי אומר בתכונות של מדינאי, ועקבתי אחריו, בעניין רב, שהרי פעלתי יחד עמו בהנהלת הוצאת י. ל. פרץ במשך עשר שנים, הוא יותר — אך אני עשר שנים. ואכן ראיתי, כי היתה בו לא רק אהבה למלה היהודית, אהבה גדולה לסופרים היהודים, ליוצר

היהודי, אלא באמצעות כל אלה — גם תחושת האחריות לעם היהודי. כלפי חוץ: להשמיע קול קריאה, תביעה ועידוד אל היהודים הסובייטיים, להצית בהם ניצוץ, להפגין שהננו אתם... את כל אלה עשה אבוש ורבר במה שקרוי פעילותו הצנועה בהוצאת־פרץ. על־ידי פעילותו בהוצאת־פרץ הפגין, לעצמו של דבר, מדרגה נעלה ביותר של אצילות־נפש, של התעלות גדולה. אני עצמי, שהייתי נוטל חלק בעבודתו של בית־ההוצאה ע״ש י. ל. פרץ, יכולתי לראותו בכך על כל צעד ושעל. כל אימת שנחוצה היתה עבודה מעשית, אפורה, לא תמיד נעימה, לא תמיד כרוכה בתהילה — אבל תמיד היה שם גם אבוש ורבר. וכאשר דובר על דרכי הפצת הספר היידי, כאשר דובר על הדרכים לקשור את היוצר היהודי עם המציאות החדשה בישראל, כשדובר על הדרכים כיצד להעלות את פעלו של האדם העובד כאן, בלשון שעדיין מובנת לרבים שם, בלשון יידיש — היה אבוש ראשון העושים. כאשר עמדה על הפרק הדאגה לדברים בעלי ערך מועט יותר, בכל מקום שבו נחוץ היה גם להכריע וגם לבצע — גם שם היה אבוש.

אבל לא זו בלבד. ניתנה לו אולי הזכות הגדולה, שיצר סביבו, הייתי אומר, טרקלין ספרותי. ייתכן שזו מלה קשה במקצת, אבל אין לי ספק שאבוש חדור היה אהבה לסופר היהודי, במיטב מובנה של מלה זו. הוא יצר סביבו מרכז במידה שהצליחו רק מעטים מאוד בארץ הזאת, גם אלה שיושבים כאן שנים רבות יותר ממנו, הוא היה להוט לראות בקירבתו את יוצרי המלה היהודית. ודאי, זה היה משום שגם רעייתו היא משוררת בזכות עצמה, אבל לא רק מסיבה זו בלבד.

אבוש היה מלא אהבה לכל גורם של יצירה בעמו, בעמו היהודי. כפי שזכיתי להכירו, היה הוא גם מפוכח וגם סנטימנטאלי עד מאוד. כל אימת שנחוץ היה לבצע איזו משימה, חדלנו לחשוב במושגים של ממון. והרי היה לו קשר הדוק עם ענייני המשק פה בארץ. אלא שכאשר מדובר היה בספרות, בתרבות בכלל — היה הוא ראשון למשימה. תמיד השמיע הוא ראשון את הדיעה: למטרה זו נוכל למצוא את האמצעים. החבר גרשונוביץ׳ פעל יחד עמו זמן רב יותר ממני, וגם הוא מעיד שתמיד היה כך: אבוש ורבר היה הכוח המניע אשר דחף אותנו למעשים שטעונים היו העזה. היה לו העוז לרצות לייפות את החיים היהודיים באמצעות המלה היהודית, באמצעות היצירה וגם על־ידי כך שהוא עצמו לא נהג לדבר בלבד, אלא גם לעשות. מוטיב המעשה היה לגבי דידו מן הגורמים החשובים ביותר בימים שלא היו מאופיינים כל כך במעשים אלא קודם כל בדיבורים ועוד יותר — בנהנתנות. הוא שם את הדגש בעיקר על פעילות ועל ההישג. ייתכן שזו תכונה האופיינית לאלה אשר ראו את הכיבוש ואפשר שגם למדו משהו ממנו. הם למדו, שהמשמעות היחידה והערך היחיד של הווייתנו

החולפת בעולמנו אינם אלא במה שניתן לנו להשאיר אחרינו — בנצחי שבתרבות העם, זה שיישאר לאורך כל הדורות וכל הזמנים.

בהעלותנו היום את זכרו של אבוש, עלי לומר לכם, שאיני רואה אותו כאדם ששוב אינו בחיים. בשבילי הריהו כאילו אח גדול אשר בינתיים איננו אתי. אנחנו, האנשים שחיו את הכיבוש, יודעים שבין החיים והמוות היה תמיד לא יותר מאשר איזה סדק קטן. לא יותר מאשר הרף־עין בלבד. תמיד, עשרים וארבע שעות ביממה, במשך השנים הארוכות של האפילה — תמיד תמיד היינו חיים בקירבה הדוקה עם המוות. כל אלה שעברה עליהם התקופה ההיא — יודעים דבר זה מקרוב ובבהירות גמורה. ואכן על שום כך, לגבי דידי אין הוא נחשב בין המתים, הוא נשאר בעיני דמות חיה של חבר מבוגר ממני, אשר הותיר לנו גם נוסח, שאיני מתכוון לומר כי הוא פאטנט פועלי־ציוני בלבדי, אבל אצל פועלי־ציון הוא היה מקובל מאז ומתמיד — הפאטנט של עבודה צנועה וענוותנית לטובת הקולקטיב.

מן הבחינה הזאת של אדם בעל זכויות שאין ערוך להן, שקשה להפריז בגודלן, זכויות פועלו למען בית־ההוצאה ע"ש י. ל. פרץ — מן הבחינה הזאת יישאר אבוש חי בזכרוננו לעולמים. תמיד נעלה אותו על נס, נדגיש ונטעים את פועלו, תמיד נזכירנו, וודאי יימצאו לנו האמצעים והדרכים להנציח את שמו כערכו — על־ידי קידום התרבות, על־ידי הרחבת הדרכים למציאת התמצית של חיי־תרבות לעם ישראל — במובן הרחב ביותר של מושג זה ובהיקף הרב ביותר. ואכן ברוח זו מעלה אני את זכרו של חברי היקר אבוש ורבר.

ה. וסר

עשרים השנים של היכרותי עם אבוש ורבר זכרונו לברכה אינן מניחות לי בשום אופן לקשור את דמותו עם מה שקרוי להסתלק מן העולם ולא להיות עוד.

ייתכן שקל יותר ליהודים מאמינים, היודעים לשלב את המאורע הזה של פרידה בתוך המעגל הגדול של העולם הזה ולומר: ברוך דיין האמת, בהאמינם בקיומה של השגחה עליונה, הקובעת במדויק את החוק של „אדם יסודו מעפר וסופו לעפר". לגבי דידם המעגל הגורלי הזה יש בו אולי משום הקלה, אפשר שיש בכך משום שיבוץ כל המאורעות, גם הקשים והנוראים ביותר, בתחומי חוק הכורח: כך מוכרח להיות, כך צריך להיות...

אבל לנו לא ניתן הכשרון הזה של אמונה תמימה ושל הסתמכות על יושרם של כוחות עליונים. לנגד פנינו עומד קודם כל האדם, חייו, יסוריו, ולגבי דידנו הפרידה הזאת היא חתך בבשרנו החי. ומה גם בדורנו, הרי כאשר אדם כאבוש ורבר הולך מאתנו — משמע, שבמקומו נוצר מדבר שממה בנשמתם של אלה אשר הכירוהו מקרוב.

אין זה עניין של הסתלקותו של אדם יחיד. סבורני, כי אנו כולנו, שנתכנסנו כאן, נמנים עם אלה החשים את הרעב למשהו טוב בחיים, למשהו יופי בחיים — ולאחר שנתנסינו באכזבות וכשלונות, לאחר אידיאלים נשגבים ופרוגרמות מבטי־חות, יודעים אנו עד כמה שכל זה התבטא בחיי אנוש וביחסים שבין אדם לרעהו — ולכן כשמוצאים בדרכי החיים דמות כמו אבוש ורבר והוא נעשה ידיד ולומדים להכיר את מידותיו: בתחום החיים, ביחסים עם בני־אדם, מידות של מסירות־נפש לאידיאלים חברתיים, אהבה לערכים רוחניים — הרי בהסתלק אדם כזה, אין אנו יכולים לסמוך לא על „ברוך דיין האמת" ולא על המימרה בירושלמי: „בשר־ודם, היום עודנו, מחר איננו" — לא ניתן לנו לסמוך על כל המאמרים הללו ואנו חשים כאב פשוט, משום שיודעים אנו שחיינו נעשים דלים יותר. דמויות כאלו אינן מתרבות, ובתקופתנו אינן מתרבות גם דמויות של ממלאי־מקום, אשר יוכלו לבוא במקום הדמויות שהלכו.

זכורה לי פגישתי הראשונה עם אבוש. לא היה לי כל עבר משותף עם אבוש בארצות רחוקות. הכרתיו סמוך לבואו לישראל. השושבין להיכרותנו היה סוצקבר. ישבנו ליד שולחן ברחוב דיזנגוף — פגישתנו הראשונה עם עולה, שבא לישראל. לא ידעתי בדיוק את עברו של אבוש, לא ידעתי את ייחוסו בתנועה. אך במבט ראשון ראיתי: הנה עולה ללא תביעות, ללא רוגזה בפניו, ללא תרעומת — הנה הוא בא וכבר הוא כאן!

ודאי שזוהי תוצאה של הדברים שלמד בתנועתו: ערכיו הרוחניים של האדם הם הקובעים את גורלו, הם הקובעים איך יכה שורשים בארץ הזאת, כדרך

שידוע לכולנו. ואכן באבוש הרגשתי בזאת, אם כי הוא עצמו אמר לי: נדמה לי, שלעולם לא אלמד עברית. היה זה בעת שהלכנו יחדיו לאורך רחוב שלמה המלך בת"א. אמרתי לו: אבוש, שוב אינך לבדך, הרי אתה כבר מדבר עברית, כבר עתה הנך אזרח כאן, ישראלי אתה זה כבר, שוב אינך עולה חדש, הנך כבר עתה בן הארץ הזאת. ואכן כך ראיתי את אבוש למן הרגע הראשון של פגישתי עמו. ומאז העמיקה ידידותנו והתפשטה והלכה על־פני תחומים רחבים ועמוקים.

אינני יודע אם ניתן לראות את פרצופו של אדם בדיוק ולעומק, כאשר נפגשים עמו אך ורק במסגרת של עבודה ציבורית. לדעתי היה עולמו של אבוש עמוק מזה לאין ערוך. ומה שלמדתי קצת מן היהדות הוא, כי העיקר איננו המצווה, כי אם הכוונה הכרוכה בה. והעיקר איננו הפעולה או העבודה שעושה האדם, כי אם המיטען הרוחני שבו, נכונותו הפנימית, המתח הנפשי. וכל אלה הם המולידים את המעשים. סבורני שכל ישראל אינה אלא תוצאה של כוונות כאלו שנהפכו למעשים. הכוונות הן שקבעו את המעשים.

הוא הדין לגבי אבוש. מי שביקש לראותו אך ורק על הרקע של בית־ההוצאה או של התנועה, לא ישכיל להבינו עד תומו, אם לא ראהו גם במסגרת ביתו, משפחתו, ליד שולחנו, בחוג חבריו.

שם, ליד שולחנו של אבוש, היטבתי להכירו יותר מאשר בכל מקום אחר, יותר מאשר מהופעותיו הציבוריות ויותר מאשר מפגישותיו החברתיות. שם ראינו את פניו (אותם פנים שנשארו לנגד עינינו כאילו הם חיים ומביעים מחאה על מה שקרה...) עם החיוך של הבנה כלפי הזולת, ראיתי בו הומור, כזה שלא היה בנוסח שנשתרש בישראל, שבה נעשה ההומור — שהרי ההומור השלום־עליכמי נגוז כבר מזמן — עניין של הלצות ובדיחות. ראיתי בו הומור של אדם בן־תרבות, של אדם אירופי, אשר בדברו עמך ובהביטו בך, מהרהר אתה בלבך, כי אכן כך מעצב הוא את אמות־המידה שלו ואת יחסיו שבין אדם לחברו, שבין חבר אל חברו.

הוא לא היה אדם שקושר קשרי־חברות בנקל, כדי להיפרד למחרת. מורגש היה בו, שחודר הוא עמוק לנשמת הזולת, מקשיב לה ומחפש את היסוד לדברי הזולת; הוא מחפש את הרצינות שמאחורי הבדיחה. וכיוון שהיה כזה, כיוון שהיה חודר־אנאליטי וביקש ללמוד ולדעת את המתרחש בנשמת הזולת, מסוגל היה לאחר מכן, לאחר שעמד על ערכי הזולת, להמשיך לטוות את חוטי הידידות, עד שנעשתה יסוד מיסודות החיים.

אומר אני: הריני חש לא רק בחסרונו של אבוש, חסר לי עצם יסוד החברות,

דרכו של אדם בטוויית חוטי החברות אתך, עד לעניינים האינטימיים ביותר תרבות, אינטימיות, משפחה — הכל נשתזר אצלו לחוט אחד.

ומי שזוכר, כאן יושבים אנשים היודעים — שולחנו היה שולחן של ספרות, של שירים. הייתי נוהג לומר לאבוש: אני חושד בך, שבמגרתך מסתיר אתה כתבי־יד שלך. בין שחשדתי בו ובין לאו — הרי בלבו ובמוחו היתה חיה הספרות, חיו רעיונות פילוסופיים, חיתה עירנות בלתי רגילה לגבי הזמן, לגבי סתירותיו, בעיותיו — וכל זה נשתזר בנפשו לא כאילו היה כל־יכול, לא בהעמדת־פנים של יודע־כל — כי אם כבאדם חוקר ודורש, בעל לב פתוח ומוח ערני.

חברים, אני אומר זאת אל המשפחה: ממני איננה משה תמונת השולחן, לא משה ממני תמונת הבית. ייתכן שיידיש בתל־אביב זכתה אצל השולחן ההוא לפינה החמה ביותר שהיתה לה בעיר הזאת בכלל. אם אמנם שייך הדבר לעובדות התרבותיות־היסטוריות, הריני מבקש להזכיר, שליד שולחן זה הסב זרובבל ז״ל ואל השולחן הזה היה מסב במשך שנים ארוכות משה ארם, ייבדל לחיים; ליד שולחן זה הסבו אברהם סוצקבר והרץ גרוסברד; נשמעו שם שירים יהודיים, נשמעו שם שיחות על ספרות יהודית, שם שמחו על כל הישג וכל הצלחה — היתה זו הפינה החמה ביותר ליידיש בתל־אביב.

ודאי שתרמה לכך כל משפחת ורבר, שכל חלקיה היו קשורים בלב וגפש לאותו קו, לאותה התעניינות, לאותה ערנות, לאותה מסירות ותמיד באותה אהבה.

אין כל ספק, שאבוש למד הרבה בעניין זה מתנועתו. אם להיות נאמנים לאמת ההיסטורית, הרי תנועת פועלי־ציון עם בורוכוב ואחר־כך עם זרובבל, היתה בה — מלבד הפרוגראמות והמצעים ומלבד הניתוחים הסוציולוגיים — גם הבנה גדולה ללשון יידיש, לספרות יידיש ואהבה לספרות היהודית — והיא כתנועה העבירה את כל אלה לישראל. ואבוש ספג את המורשה הזאת בנפשו.

דעתי היא, שבמידה רבה עוד יותר היתה זו תרומתו הפנימית, כמהגר יהודי ממזרח אירופה למערבה. והרי כל מהגר יהודי מפולין, בהגיעו לארצות־נכר עבר מן הסתם מאבק כזה עם עצמו — להתבולל, ללכת לאיבוד כיהודי, או לנצור בנפשו את הערכים היהודיים. סבורני, שאהבתו של אבוש לספרות היהודית היתה פועל־יוצא של אותה הליכה עקשנית שלו בנכר, כדי לנטור בדרך זו בנפשו את ניצוץ היהודיות, את הניצוץ היהודי.

יודע אני, כי בנפשו של אבוש התגוששו הרבה סתירות וניגודים, הסתירות והניגודים של זמננו. סבורני שכל אותן אכזבות אשר אחרים עברו אותן בקולי־קולות — מפי אבוש שמעתי על כך בקול דממה דקה והוא אפילו נתן לזה ביטוי בנוסחה פוליטית. הוא אמר לי: פעם היינו בדעה שהדמוקראטיה פסולה — היום

חלומנו הוא, כיצד מגיעים לדמוקראטיה. באמירתו זו נשתקף כל מבטו על העולם, על התמורות.

אבל אנשים בעלי אופי כאבוש אינם הולכים בדרך הזולה של אכזבות קלות, אלא מחפשים דרכים להעפלה מחודשת וכאן טמון היה סודו של אבוש בחיפושיו אחר היופי, אחר השירה, בחיפושיו אחר ספרות, אחר רמה, בחיפושיו אחר שדה־פעולה בתחום זה, כדי לרענן את כוחות האמונה שבנפשו. משום שלא היה בבחינת אילן הקורס ונכנע לגורלו.

אבל היה זה הגורל, גורלו האחרון — והריני מזדעזע לשמע צלילם של הדברים ששמעתי מפיו בטלפון של קיבוץ עין־שמר, כששאלתיו: מה שלומך, אבוש? ותשובתו היתה: „מוכן אני לחתום על הסכם לשנה אחת נוספת..."

אמירה זו שלו מתקוממת נגד כל אמירות „ברוך דיין האמת" ונגד כל האמירות האחרות מעין זו. מפני שפירוש הדבר הוא, שחוש־החיים הנאצל שלו מיאן להיכנע.

הנה כך רואה אני את אבוש ואת מאבקו הפנימי ליופי, למידות תרומיות ביחסים בין אדם לחברו. ולא אשכח לעולם את טיוליו בקיבוץ עין־שמר, שבו ראיתיו כאזרח בעל זכויות מלאות, לא היתה חשובה בעיני שום בחינה של פורמאליות, הרגשנו בו חברות, ואכן נמשכו חוטי החברות מביתו אלי אל הקיבוץ.

אומר אני: חש אני רגש של יתמות על שאבד לי לא רק ידיד, כי אם אי שלם של ידידות, בית שלם, אלמנט שלם, יסוד שהוא כל כך נדיר בעולמנו ובישראל.

הבה נזכור אותו!

אריה שמרי

אף־על־פי שמורגל אני לדבר אל קהל, הריני מתקשה היום מאוד לדבר על אבוש. חוששני שאכשל בלשוני וכי לא יעלה בידי לבטא את כל מה שדמותו האצילית ראויה שייאמר עליה. לגבי דידי אבוש הוא חלק מן הרומאנטיקה של שנות העלומים בבלגיה. והרי עוד אז ראיתי בו את ההתגלמות המופלאה של סתירות למראית־עין ושל שלימות למעשה.

הוא היה אחת הדמויות הליריות ביותר שפגשתי בחיי. אך לא היתה זו ליריקה של רגשנות, של מצבי־רוח. היתה זו ליריקה של צלילות, של אופי טהור וזך כבדולח, של המיית־לב עמוקה ומלאת כיסופים. בד בבד עם הליריזם שבו היה אבוש בעל אופי.

כאשר הגיעו אלי הסיפורים על אנרי, ושמעתי אותם מפי חברים צעירים מכל החוגים, על עוז־רוח שלא ישוער ועל תכונות המנהיגות שבו, הבאים לידי גילוי באש ובסכנות, לא הופתעתי.

חלפו שנים, ואני חש אפילו רגשי אשמה על שגם בישראל חלפו שנים ארוכות שבהן אבד המגע בינינו. והיה זה אושרי הגדול, בשלהי דקייטא של חיינו, אולי כבר בדימדומי הסתיו — שנפגשנו שוב ליד השולחן הצנוע של הוצאת י. ל. פרץ. וכאדם שהיה רחוק מן החוג הזה וממנו עצמו, נתגלו לי בבת אחת סגולות־היקר הגדולות של אדם זה. אולי היתה זו הטראגדיה שלו ואולי היתה זו גדולתו, שלא ניתן לו לעצב ולהביא לידי ביטוי את כל מה שהיה גלום בו. אני רואה את אבוש כאחד הבקיאים הגדולים, העמוקים והאינטימיים ביותר בספרות היהודית. באולם כאן, יושבים משוררים וסופרים שאבוש העריץ אותם כל ימיו. אבל היתה לו גישה ביקורתית אנאליטית אליהם. הוא היה בעצם יותר מאשר מבקר. הוא היה הטיפוס האידיאלי והברוך ביותר של קורא. והוא קרא לא רק את הגדולים והמפורסמים. באיזו אהבה נוהג היה לקרוא כתב־יד; באיזו דאגה, דייקנות ויחד עם זאת בלבביות, בקירוב רחוקים, תוך עידודו של סופר מתחיל. באיזו מידה של רצינות היה מתייחס אל תפקידו כחבר ועדת־המערכת של הוצאת־פרץ. אל כל ספר ניגש היה בדחילו ורחימו, כאל עניין שבקדושה. מן הראוי להזכיר שהיה גם אחד הבקיאים המובהקים בספרות הצרפתית. היה לו חוש־שמיעה לקלאסיקה וגם לסופרים המרדנים והבלתי קונבנציונאליים המודרניים ביותר של זמננו.

שמרי, שייבדל לחיים ארוכים, דיבר על כך, שאבוש דיבר עברית עוד בטרם השתמש בשפה הזאת. היתה לו ידיעה מעמיקה בספרות העברית החדשה.

החבר ואסר לא ידע אולי בעצמו באיזו מידה קלע לאמת כאשר דיבר עליו כעל מדינאי. מחונן היה בכשרון מפתיע להשפיע על בני־אדם. הייתי עמו פעם אצל הנשיא שזר זכרונו לברכה. ביקרתי יחד עמו אצל אישים חשובים, שיש

להם השפעה לעידודה של תרבות והפצתה. אפשר היה להתפעל ממידת השפעתו. אולי היה זה טוב־לבו, אולי עדינותו, אולי עמידתו האצילית והדרך־ארץ שעוררה דמותו. באיזו חכמה, ויחד עם זאת — באיזה חוש של תעוזה ופרקטיות היה ניגש לדון בעניינים, אשר ייתכן שהם דברים של מה בכך וצנועים באותו רגע, באותו פרק זמן, אך יש בהם משום ערך היסטורי גדול.

היו לו הרבה חלומות. ולצערי לא הרביתי לשוחח עמו, מאשמתי שלי, כפי ששוחחו עמו חברים אחרים כאן. אבל היו הרבה דברים שגרמו לו מורת־רוח, שהכאיבו לו. שונא היה וולגאריות, ציניות, קאריירזם. והיה לו חוש מחודד מאוד לגבי התנשאות וגדלות מעושה, לגבי העמדת־פנים של מלומדות, לגבי צימאון לשלטון, לגבי גילויים של רישעות כלפי חברים. כל אותן תופעות, אשר למרבה הדאבה מטילות הן את צילן על הנוף הישראלי הבהיר שלנו.

כולנו חשים אנו כלפיו הכרת תודה על מבט עיניו החולמניות היפות, על היוכו העדין, על התענוג והשמחה שהיה מגלה להצלחתו של חבר, על שדחף את האחרים לעבר הבמה והזרקור של תהילה, בעוד הוא עצמו נשאר יושב בצד; על מידת ההבנה שגילה לחולשות של כולנו. הוא העשיר אותנו, וכל דימעה שניגרת על קברו היא דימעת אוהבים. לא נפל בגורלו קץ רגוע. ולא אדע בשל איזה עוון נגזר עליו להתענות ביסורים כה נוראים. הדמעות שאנו מזילים יחד עם בני משפחתו, איני יודע אם יש בהן משום נחמה בשבילם. אך יודע אני שהן נובעות מעמקי לבנו.

הריני מביע את משאלתי, שתוצא לאור מונוגראפיה על חייו ויצירתו. יותר מדי היה איש־הלמד־וי״ו בחייו, הבו, נקים לו לפחות מצבה. שהשבט המופלא, אשר מעודי לא נמניתי עמו אבל תמיד חשתי כלפיו רגשי דרך־ארץ עמוקים, השבט האידיאליסטי הלוחם והעקשני ששמו פועלי־ציון שמאל, ינציחו בגאלריה של בניו אנשי־השם. ואנו נקרא את זה, נזכור ונשתוק — בעצב עמוק ובדרך־ארץ עמוקה.

ברל פרימר

לפני שלושים שנה היו חושיו של יהודי ניצול — יהודי שניצל מן הגיטו, מן המחנה, מן החורבן — רגישים לאין שיעור יותר מאשר עתה. המוות עדיין היה חי בקרבו. הגיטו היה לו עדיין בבחינת אספקלריה. עדיין הוא עצמו בער על רקעה הבוער של אספקלריה זו.

ואז, כשהכרת בן־אדם, יהיה מי שיהיה, מייד צצה השאלה: כיצד היה אדם חדש זה עומד במיבחני הכליון היומיומי?

את אבוש הכרתי בשנת 1946 בקונגרס הציוני בבאזל. ועוד בפגישה הראשונה יכולנו שנינו להביט איש בעיני רעהו. חשתי — ומן־הסתם חש גם אבוש — ששם, במקום שנשמת האדם נהפכה על פיה, משל היתה שרוול קרוע, היתה חברותנו עומדת במיבחן.

זה היה הגשר לידידותנו. על־גבי גשר זה נפגשתי עם אבוש. והדמעות של שנינו זהרו על פנינו.

ועוד חוש־חורבן אחד היבהב בנפשו של הניצול: כל אימת שסר אל איזה בית, שלו או של חברו, היה מביט על סביבו באורח אינסטינקטיבי, כמי שמחפש משהו... מה חיפש? מקום, פינה שבה ניתן לבנות מסתור.

גם בשנים הראשונות כאן בארץ, בהיכנסי אל ביתם של חברים, הייתי מסתכל על סביבי ומחפש, היכן ניתן לבנות מלינה להסתתר בה. יתר על כן: כיצד ניתן לחפור מסתור בנשמתו של אדם: למען המחשבה, למען האמת, ולמען האהבה.

משהגעתי פעם לבריסל, לפי הזמנת האירגונים המקומיים שם, ואבוש עם שיפרה הקבילו את פני והביאוני אל בית־מלון — אמרתי להם: למה לי מלון קר כאשר יש לי בית חם? ופניתי אל בית הוורברים.

הנה כי כן בירכני האלוהים בחבר, אשר במשך שלושים שנות ידידותנו שאין דומה לה ובכל הימים והלילות של אותן שלושים שנה, לא היתה שעה, לא היה רגע, שהידידות הגדולה תתעמעם; בתל־אביב היינו שכנים, רחוב ליד רחוב, והיינו נפגשים תכופות. אבל יותר מאשר איש בבית רעהו — הייתי נפגש עם אבוש במחשבותי. הוא נעשה חלק מישותי. וכזה הוא נשאר.

ידידות — אין זו כאשר שני אנשים הולכים יחדיו ומדברים, או שיש להם אינטרסים משותפים. ידידות משמעה התקשרות של שתי בדידויות. הידידות מתחילה אז, כאשר מי שמניע את מחשבותינו וריגשותינו, מניע אותם ביחד. והבדידות של השניים נעשית אז חמה יותר, חביבה יותר, וניתן לפעול בה משהו. אפשר לנשום את הבדידות ולהופכה לחדווה.

בעת פגישותי עם אבוש הייתי תמיד חווה משהו מעין זה, כשהבדידותי ביותר שבי נהפך להשראה. לחדווה יוצרת.

משכתבתי שיר, סיימתי פואימה — היה אבוש הראשון ששמע אותם. הוא קלט שירה באוזן שלישית. על־פי חיוכיו וכוויצת עיניו היפות, הטובות, יכול הייתי לעקוב ולתפוס כיצד חי הוא כל שורה ושורה. הוא לא ידע, חברי, שעל־פי חוש־השמיעה של אוזנו השלישית בוחן אני את פגימותי; ולא כל שכן שלא יכול לדעת, שעל־פי שינויי חיוכיו, משנה אני אחר כך מלה, ביטוי...

בימות הגשמים אוהב הייתי להיפגש עם אבוש בבתי־קפה קטנים של תל־אביב. והיה כאשר שיר משלי נשא חן בעיניו, או כיוון במיוחד לטעמו, לא אחת הייתי מדמה במקרים כאלה, כי לא משום מקום אחר אלא מחברי גישאת אז קשת בענן.

וכך במשך שלושים שנה, למן פגישתנו הראשונה בבאזל ועד לימים האחרונים בבית־החולים ביילינסון, עת גופו נתכסה ענגה והיה מכורסם כולו על־ידי המחלה, לא חדלה נשמתו להייך בחדוות החיים, בחדוות השירה והחברות. וכזה, אומר חדווה וחברות, אראהו ואוהבו לעד.

אברהם סוצקבר

הדים

החבר אבוש ורבר ז״ל

ב־24 בנובמבר 1975 הלך לעולמו חברנו היקר אבוש ורבר בן ה־67.

הוא לא נמנה עם הראשונים, אך בדורו ובמקומו היה בין הראשונים ולא אחת גם הראשון ממש. לא מפני שנדחק אל השורות הקדמיות — נהפוך הוא, מעולם לא רץ אחר כיבודים — אלא מפני שמעשיו וזכויותיו הם שהעלוהו אל השורות הראשונות.

למן חוג־הנוער הראשון שלו בראדום אשר בראשו עמד ובו לימד פועלים יהודים צעירים את תורת הבורוכוביזם, ועד למקום הנכבד בהנהגת היישוב היהודי בבלגיה ואחר־כך בציבוריות בישראל היתה דרכו ישרה, עקיבה, ללא זיגזגים וללא סטיות: נאמנות לאני מאמין שלו, מסירות למטרה, אמונה עמוקה באמיתות שלמענן נאבק. ומכאן הדרך־ארץ, ההכרה ומקום־הכבוד שרכש לעצמו בלב הכול — קרובים ורחוקים, בלב חברים־לרעיון ובלב יריבים כאחד. הכול העריכוהו, כיבדוהו וחיבבוהו.

רבה היתה השפעתו בקרב הפועלים היהודים הצעירים בעיר־הולדתו. לא קל היה לנהל בשנים ההן תעמולה פועלי־ציונית בקרב הנוער הפועלי היהודי בעיר שבה רבה היתה הפעילות הן של ה„בונד״ והן של הקומוניסטים היהודים. נחוץ היה כוח־שיכנוע רב, הרבה קסם אישי כדי לרכוש את הפועלים היהודים ובייחוד בני־נוער יהודים לרעיונות הבורוכוביזם, שלא כל כך קל היה להסבירם. אבל ורבר חונן בכל הסגולות האלו ועל כן כה רבה היתה הצלחתו. בראדום קם אירגון־נוער יפה ואבוש היה, כמובן מאליו, חבר בוועד המקומי של אירגון זה.

ואולם המצב הכלכלי הקשה בפולין ובעיקר רדיפות המישטרה הבלתי פוסקות אילצו את אבוש ליטול את מקל־הנדודים בידו ובשלהי שנות ה־20 הוא מגיע לבריסל. כאן נפתח לפניו עולם חדש, זר, בלתי מוכר לו ושומה עליו להסתגל לעולם זה. אל דאגות־הפרנסה הרגילות של מהגר יהודי צעיר, אל הפעילות המפלגתית שהוא מזנק לתוכה מיד, מיתוספת עוד דאגה: יש ללמוד את שפת המדינה. ואבוש מתגבר גם על קושי זה. שהרי מלבד שאר סגולותיו היקרות הביא עמו גם את הצימאון ללמוד, להוסיף דעת, תכונה שליוותה אותו כל ימי חייו. ואבוש נעשה בן־בית בעולם־הרוח הצרפתי־בלגי, הוא נעשה בקי בחיי־הציבור הבלגיים, בבעיות המדינה, מתקרב אל תנועת־הפועלים המקומית, לומד את השפה הצרפתית על בוריה ומתוודע מקרוב אל הספרות הצרפתית.

כל אלה נעשו לא על חשבון התעניינותו בבעיות היהודיות. הוא פעיל מאוד במפלגת פועלי־ציון, נמנה עם מוסדותיה המרכזיים. מבלגיה הוא משתתף במאמריו ב„ארבעטער צייטונג״ הווארשאי. אך אין הוא מצמצם עצמו לפעילות פוליטית־

ציבורית בלבד. התעניינותו בענייני־תרבות יהודיים עירנית כל הזמן, הספרות היהודית היא לו לחם־חוק, הוא בקי וממש מאוהב בה.

*

במאי 1940 שוהה אבוש עם משפחתו בסביבות טולוז בצרפת הדרומית, אשר אליה נקלע יחד עם זרם הפליטים היהודים מבלגיה לאחר הפלישה הנאצית. אך אין הוא נשאר שם זמן רב. אך באה האפשרות לשוב לבלגיה, הוא מנצל אותה וחוזר לבריסל, שבה יאמץ לעצמו שם־סתר אנרי ויחד עם חברים נוספים יעמוד במשך ארבע שנים בראש פעולה מחתרתית נגד הכובש הגרמני, תוך שיתוף־פעולה הדוק עם תנועת־המחתרת הבלגית. עיקר הפעולה הוא הצלת יהודים מן הגירוש, הסתרת ילדים יהודים ודאגה להושטת עזרה חומרית ליהודים במקומות־המחבוא שלהם. אבוש מקיים קשרים עם חברים בחוץ־לארץ, יחד עם חברים אחרים הוא מוציא־לאור את „אונזער וואָרט" המחתרתי, המספק ליהודים את הידיעות האמיתיות על המצב, הוא קורא להם שלא לענוד את הטלאי הצהוב, שלא להתייצב מרצונם לעבודה (כלומר לגירוש). בעבודתו המחתרתית הוא צומח לדרגת עסקן ציבורי רב־אחריות־והעזה וכאשר מגיעה שעת השיחרור הוא כבר המנהיג המוכר על־ידי כול של תנועת פועלי־ציון בבלגיה ובתור שכזה הוא מייצג אותה בהתייעצות היוצאת מן הכלל שנערכה בלונדון מיד לאחר תום המלחמה.

המפלגה בהנהגתו של אבוש מתחילה למלא תפקיד חשוב מאוד בחיי היישוב היהודי בבלגיה, המשקם את עצמו קימעה קימעה אחרי האבידות הנוראות מימי המלחמה. ידו של אבוש ויוזמתו ניכרות בתחומים רבים של החיים היהודיים והציוניים וכן באירגון מחדש של מפלגות פועלי־ציון באירופה. בבריסל דווקא מתקיימות הוועידה המערב־אירופית ואחר־כך הכל־אירופית של מפלגות פועלי־ציון ואבוש הוא הרוח החיה בוועידות אלו.

חולפות כמה שנים של פעילות אינטנסיבית במפלגה ובחיי הציבור היהודיים בבלגיה ואבוש מגיע אל צעדו הנועז — עלייתו לישראל. עוד לפני כן שולח הוא לישראל את בנו הצעיר מאוד משה׳ל. בשנת 1954 הוא עולה יחד עם שפרה וכאן מתחילים הם בחיים חדשים. את חבלי־הקליטה שומה עליו לעבור כמו כל עולה חדש. אך עד מהרה הוא משתלב במציאות החדשה, שעמה היה קשור, אגב, קשר הדוק עוד קודם לכן.

כאן מצפה לו הפעילות בתחום שכאילו נוצר למענו במובהק: בית־ההוצאה ע"ש י. ל. פרץ שזה אך נוסד בישראל ובבית־הוצאה זה ניתן לו לאבוש להרוות

את צמאונו הגדול לספרות ולתרבות יהודית, המציינו כל ימיו. ואכן עיקר התעניינותו עובר מעתה לבית־הוצאה זה.

גידולו של בית־ההוצאה בא במידה רבה הודות לו, לאבוש. דעתו נשמעת מתוך הקשבה רבה. שהרי תמיד דעתו מצטיינת בשיקול־דעת, בכובד־ראש כה רב. הוא מעלה רעיונות מקוריים. הוא שופע חזון, תנופה, יוזמה. בתוך בית־ההוצאה ומסביבו יוצר אבוש אווירה ציבורית ותרבותית חמה לספרות היהודית שהיא כה יקרה ללבו. הוא מעודד משוררים צעירים, מקרב סופרים יהודים. ולידו עוזרת שיפרה, שהיא עצמה משוררת יהודית. ביתם נעשה עד מהרה מקום־מיפגש לאנשי־עט־ורוח יהודים מישראל ומחו"ל.

*

הוא היה מלא חיות ובתשוקת־החיים שבו ובחוש־ההומור שחונן בו היה מדבק את זולתו. בחיוכו, ברוחו הטובה ובעדינות־נפשו היה כובש לבבות, רוכש אהדה וידידות. בחיצוניותו — תמיד ללא רבב, לבוש בטוב טעם, נוהג באדיבות, בפנימיותו — תמיד כן, ישר־דרך, צנוע, מעורר בלב כול דרך־ארץ, הערכה, חיבה. אלה שהכירוהו מקרוב ידעו גם את לב־הזהב שלו, מה רבה מידת האנושיות שבו, כמה טוב־לב היה בו.

הוא נסתלק בעודו במלוא כוחותיו הרוחניים, כשהוא מלא מרץ ותשוקת־חיים.

את מותו מבכים לא רק הקרובים והחברים, כי אם גם כל מי שהכירו. הוכיחו זאת מאות המתאבלים אשר בעיניים דומעות ליווהו בדרכו האחרונה.

שלמה שווייצר

(„פאָלקסבלאַט" גל. 11, נובמבר 1975)

אבוש ורבר ז״ל

המוות עקר מקרבנו את אחד החברים הקרובים והאינטימיים ביותר. אמנם ידענו כולנו, ידידים ומכירים, כי קרוב הקץ הבלתי נמנע, ואף על פי כן פעלה הידיעה על מות אבוש ורבר כזעזוע אשר קרע מאתנו את אחד האישים האהובים והנערצים בחיי הציבור היהודי בבלגיה לשעבר, שפעל למן ראשית שנות השלושים, עת הגיע מפולין, ועד לעלייתו לישראל בראשית שנות החמישים.

במשך כעשרים השנים שבהן חי ופעל בבלגיה, מאז היותו צעיר כבן עשרים, התבלט עד מהרה כאישיות מנהיגה בראש ובראשונה בשורות פועלי־ציון שמאל, שהיתה אז מפלגה חזקה, ואחר־כך כנציג במוסדות היהודיים הכלליים השונים.

אי אפשר לעשות עתה, בשעת אבל זו. את הסך־הכל של חייו התוססים בתקופת שהותו בבלגיה. פרק זה בחייו היה בלי ספק הפורה ביותר בתחום פעילותו הציבורית, וגם, דבר שיש להבליטו במיוחד: פעילותו המסורה בתחומי התרבות והספרות היהודית, שהיה מסור לה בלב ונפש והמשיך בה בהצלחה מיוחדת בביתו החדש במדינת ישראל, עד לימים האחרונים של חייו, שנקטעו בעיצומם.

ואולם מרשימה במיוחד היתה פעילותו של אבוש ורבר כאיש־המחתרת בתקופת הכיבוש הנאצי בבלגיה. בימי האימים ההם עמד אבוש ורבר בשורה הקדמית של המאבק עם הנאציזם.

אבוש ורבר היה בין ראשוני המייסדים של „ועד ההגנה היהודי״ או כפי שקרוי היה „סה.דה.ז׳י.״ והיה פעיל בוועד הזה עד לשיחרור.

רעיונו הראשון של אבוש ורבר, המאבק על־ידי הסברה נגד תעמולת השקר והולכת השולל, שהיהודים יתייצבו מרצונם לשם שילוחם לעבודה ושמדובר בעבודה בלבד ותו לא... מצא את ביטויו בהופעת ההוצאה ביידיש של „אונזער וואָרט״ אשר יצא לאור כמעט באורח סדיר עד לבוא השיחרור (וגם אחר כך), בתנאים הקשים של אי־ליגאליות.

קשה לעצור בעד הדמעות המתפרצות ביגון ובצער המעיקים כל כך. אף־על־פי שהיה ידוע, כי הקץ הוא בלתי נמנע וגזור.

לא נותר לנו אלא לנסות ולנחם במלים דלות את האבלים, את בת־לווייתו לחיים, המשוררת רבת־הכישרון שפרה ורבר, את בנו משה׳לה ואת בני משפחתו וכן את כל חבריו הקרובים והמסורים.

התנועה הציונית העובדת בבלגיה ובצרפת

(„אונזער וואָרט״, פאַריס, 3.12.1975)

החיוך שכבה

מאז שאני זוכרו, את החבר אבוש ז"ל, הריני רואה אותו תמיד כשעל פניו מרחף החיוך החכם. בחיוכו זה, מקופלים היו גם לבביות וגם בטחון, ואכן שני אלה נתלוו תמיד למבטו שופע העליצות.

לא רק עניני־מפלגה, שנמשכו כמוהם כשלשלת הזהב של פועלי־ציון על־פני פולין, בלגיה, ואחרי שנות המלחמה — בישראל, ובאו לידי ביטוי בכל פגישה עמו. גם עניינים אלה. אבל דף מיוחד בספר־חייו היה המאבק עם גייסות־הנאצים האפלים, שבו שקוע היה אבוש בכל לבו ונפשו.

לאבוש היו אוזן ולב להקשיב לצער הזולת — מזיגה של שכל חריף ויחס אנושי. היה מושיט יד עוזרת בעת צרה. חמימות זו, נאמנות ועקיבות בחיים הציבוריים כמו בחיים הפרטיים, הם שמשכו עליו אהבה רבה.

מביתו הישן בפולין הביא עמו בנשימה לוהטת, אל מעבר לכל הגבולות שבהם עלה בגורלו לחיות ולפעול, את המאבק למען תקומה והמשך. פרק מיוחד הוא השכלתו העמוקה, ובעיקר — יחסו לספרות, לספר היהודי אשר לו תרם כה רבות. הוא ראה בספר היהודי את ההמשך הנאמן של אותם ימים שבהם התעוררו חיים חדשים ברחוב היהודי, עת נעשה הספר היהודי קרן־אור בחיי היום־יום האפורים שבפולין.

עוד ייכתב, ייחקר ויידלה הרבה מן העבר על מעשיו של אבוש בתקופת החורבן ולאחריה, שאבוש היה שקוע בהם במלוא להטו.

והדף על העליה, על אבוש בישראל. וגם כאן — קרוב, חם, התייחסות משפחתית אל החברים שהוא פוגשם כאן ואל אלה המגיעים מבלגיה, הכול מוצאים אצלו את היחס הידידותי, החברי, את הנחוץ להם.

יהיו דברי אזכרה צנועים אלה כוס של ניחומים למשפחתו היקרה ולכל אלה שאבוש היה להם כה קרוב ולבבי. יהיה זכרו שזור בחיי השלום העולים בישראל.

יוסל חריף

(„ישראל שטימע", 14.1.76)

לזכרונו של אבוש

ב־24 בנובמבר 1975 נעקר מתוכנו החבר והידיד היקר אבוש ורבר ע"ה, בהיותו בשנה ה־67 לחייו.

הוא נאבק קשה עם מר המוות. אנו, הקרובים לו ביותר, ידענו את האמת המרה. הוא, אבוש, לבו אמר לו מה חמור מצבו. במשך חודשים ארוכים מיאן בכל כוחו להשלים עם גזר־הדין הרפואי.

קשה מנשוא היה לראותו, כשהוא מנסה להסתיר מעיני מקורביו את יסורי הגוף הנוראים שהתענה בהם. בכוח־עמידה מעורר כבוד נאבק על חייו.

דמות נהדרת הסתלקה עם פטירתו של אבוש. עוד בשחר נעוריו גילה בהירות־מחשבה במידה נדירה. תלמיד ה„מלונה", כפי שכינינו את מעון הספריה של פועלי־ציון שמאל בראדום, שלנו, לצעירים, היה לא רק ספריה, כי אם אוניברסיטה ממש, שבה בלענו אל קרבנו את ההרצאות על המארקסיזם, כלכלה מדינית, תולדות עם ישראל, ספרות — יהודית ועולמית. בעקבות ההרצאות היו נערכים ויכוחים בפגישות של קבוצות מצומצמות או רחבות יותר.

עוד בהיותו עלם בן 17 גילה אבוש כוח־תפישה נדיר, נעשה עצמו מרצה, בעל עמדות מגובשות, אם בנושאים חברתיים ואם בשאלות תרבות וספרות.

בהגיעו לבלגיה בשנת 1928, כשהוא צעיר בן עשרים, העמיד עצמו מיד לשירות מפלגתו, פועלי־ציון שמאל, שחבריה הכירו בו באבוש אישיות מנהיגה.

מעמדו והשפעתו חרגו הרחק מעבר למסגרת המפלגתית הצרה. לימים, בהיותו נציג המפלגה במוסדות ציבוריים שונים, ייצג אותה פעמים רבות בוועידות חשובות בהיקף אירופי.

בשנת 1940, בימי הכיבוש הנאצי בבלגיה, נתבלט אבוש בשורות הראשונות של חזית המאבק עם הנאציזם. הוא עורך את כתב־העת „אונדזער וואָרט" בתנאי המחתרת הקשים ביותר. הוא היה מן הראשונים שהעלו את הקריאה נגד חוק ענידת הטלאי הצהוב ונגד ההתייצבות ל„פלוגות העבודה", שלא היו אלא מעשה הונאה והולכת־שולל, כדי למשוך את היהודים אל מחנות־הריכוז ולכבשני הגזים.

לאחר שצבר ותק ציבורי כה נכבד, הגיע אבוש עם משפחתו לישראל בשנת 1954. חבריו למפלגה ציפו, שבמרוצת הזמן יתפוס אבוש גם כאן בישראל עמדת מנהיגות בתנועה.

אלא שבישראל, חייב היה עסקן מפלגה ליהפך לפונקציונר מפלגתי, לפקיד, לקבל את מרותן של החלטות המפלגה, שאבוש לא תמיד הסכים להן. עם היותו

אדם ממושמע, מעולם לא היה דוגמטיקן. הוא היה כל כולו נגד השיגרה. בעיני אבוש משמעותה של עבודה ציבורית היתה: התנדבות ואי־תלות — מוסרית, פוליטית וחומרית.

בתארי את אבוש בעת פגישה עם אורחים מרובים מחו״ל שנערכה פעם בביתי, אמרתי:

„אבוש החמיץ את אחת העליות... אילו בא עם העליה השניה או אפילו השלישית, היה זוכה להיות חבר בכנסת או אף שר בממשלה, שכן מחונן הוא בתכונות ובכישורים של מדינאי״.

אבוש ראה בדברי משום מחמאה והגיב בהערה סארקאסטית: „פירוש הדבר היה להיות פונקציונר, לחיות על חשבון הציבור. והרי בזאת לא חפצתי מעודי״.

ואכן בשנים הראשונות לשבתו בישראל התנסה בתלאות לא מעטות, עד שהצליח לכבוש לו בסיס לקיומו החומרי.

את פעילותו הציבורית הקדיש להקמת בית־ההוצאה ע״ש י. ל. פרץ ולפיתוחה. כאן השקיע את כל מרצו. האהבה לספרות היפה ולכל הז׳אנרים של היצירה הספרותית היתה לו בבחינת טבע שני. דעותיו בתחום זה זכו לתשומת לבם של חשובי המשוררים ויוצרי התרבות. לדברי ביקורתו היו מקשיבים כלדעתו של מומחה, כי לעולם נוהג היה להעריך יצירה על־פי ערכה הספרותי־אמנותי. צוות הפעילים בהוצאת י. ל. פרץ היה מתפעל ממידת הרצינות שבה היה קורא יצירה, כדי לקבוע אם ראויה היא לשאת את שם בית ההוצאה ע״ש י. ל. פרץ. המשוררים והמספרים כיבדוהו ואהבוהו על שום מידת האובייקטיביות שבו ועל שום רוחב־לבו ועזרתו לכל יצירה שהיא פרי כשרון.

כחבר וידיד לא היה מי שישווה לו. נחת־רוח היתה גורמת כל שיחה עמו, אם על התפתחויות פוליטיות שוטפות, ואם על אמנות ופילוסופיה. מחונן היה בחוש הסתכלות, בחכמה ובידיעה להסיק מסקנות על יסוד הקבלות היסטוריות.

בכל מקום בואו היה משרה על הנוכחים שמחה, אמונה והכל בדרכו המיוחדת ומלאת ההומור — לא אחת בתוספת שמץ של סרקאזם ונימת לגלגנות כלפי המפקפקים והמקוננים, שהיה מכנה אותם בכינוי „קראָקלערס״ *.

שנינותיו היו לשם־דבר, כמו למשל אמירתו: „הלוואי והיינו עומדים כבר עם כלל ישראל במקום שאנו עומדים עם ר׳ ישראל״. או: „אני עומד במשא־ומתן בעניין החלפת הדור. הדור הצעיר היה אולי מקבל אותי, אלא שהדור הישן מסרב להוציאני״. ועוד עשרות אפוריזמים ומישחקי־מלים כיו״ב.

---

* צירוף שפירושו מקוננים־שופכי־דמעות־תנין — המת׳.

בערב השלושים לפטירתו, שבו הופיעו סופרים, משוררים ועסקני ציבור, העלה ד"ר ברל פרימר את הרעיון בדבר הוצאת מונוגראפיה על אבוש ורבר בצירוף מאמריו ודברי הערכה משלו על ספרות, אמנות ובעיות חברה.

אבלים נותרו חבריו הקרובים, ידידיו, יוצרים ושוחרי ערכי התרבות בישראל ובתפוצות. בעיקר מתאבלים עליו רעייתו, המשוררת שפרה ורבר, בנו משה'לה וכל משפחת ורבר כולה.

כבוד לזכרו הנערץ!

בצלאל קסטנר

(„ראַדאָמער שטימע", מערץ־אַפּריל, 1976)

חברי אבוש ורבר ז״ל

אך בקושי מחזיקה ידי בעט, עת אני ניגש להעלות על הנייר שורות אלו. חברי אבוש ורבר איננו עוד. מי יכול היה להעלות על הדעת, שבחלקי יפול לכתוב עליו את הדברים הללו. קשה להאמין. אבוש הנמרץ, הפעלתן, שהיה התגלמות ממש של החיים — שייעלם לפתע מן האופק.

בשנים האחרונות חיינו הרחק איש מרעהו — הוא בישראל ואני בארגנטינה. כל הימים חייתי בתקווה, שהנה הנה אקפוץ ואגיע לישראל, אפגש עמו, אשמח, נפליג בשיחת רעים, נחליף דברים על נסיון החיים שנרכש, והנה בא המוות ושם קץ לחייו.

ידידותנו נמשכה מאז שנות הנעורים. עוד אז, בשנות העשרים של המאה שלנו, היו חייו מלאי חלומות וכיסופים לגאולת העם היהודי ולאושרו, וקודם־כל להמונים העניים מנוסי־הסבל.

חיים פרטיים ומטרות פרטיות לא היו קיימים בשבילו. בראשו ורובו מסור היה למטרתו לתת יד במציאת פתרון לבעיות הסבוכות והקשות של העם היהודי. הוא שחה על־גבי הגלים של החיים הציבוריים הסוערים בפולין ועד מהרה נתעלה להיות אחד מראשי־הדוברים בקרב הנוער של דורנו.

אחרי ראדום, כשיצאנו לדרך כמהגרים, הפרידו בינינו החיים — הוא השתקע בבריסל (בלגיה), אני בפאריס. אך מעולם לא ניתקנו את הקשר בינינו. יתר על כן, בהיותנו מרוחקים איש מרעהו מרחק גיאוגראפי, חשתי עוד בייתר שאת את קירבתו, את מסירותו ואת דאגתו החברית שגילה לי. שכן היה אבוש אדם, לא רק איש הפעילות הציבורית האינטנסיבית, אלא גם חבר נאמן ומסור, שהתעניין עניין רב בחייהם הפרטיים של האנשים הקרובים לו, במצבם החומרי ולעתים קרובות — עוד יותר מאשר בבעיות־הפרנסה שלו עצמו.

הוא בבלגיה ואני בפאריס, אך ראה ראיתי והרגשתי את צמיחתו והתעלותו. שמחתי בצעידתו קדימה ורוויתי נחת מעלייתו.

עוד בימי נעורינו, בהיותנו עדיין בראדום, היתה לי לגבי אבוש תחושה, שלא יישאר עומד על עומדו. כבר אז חשתי, כי את ה„חדר״ הפרימיטיבי המיושן ישאיר הרחק מאחוריו ובכוחות עצמו יכבוש לו את השכלתו ואת דרכו בחיים. אך מיטען זעיר של השכלה היה לו עת נכנס לחיים הציבוריים היהודיים. השכלה שיטתית, בית־ספר תיכון, בית־ספר גבוה היו זרים לו לחלוטין. הוא אמנם שמע וידע על קיומם, ידע כי לומדים בהם אך ורק בנים למשפחות אמידות. בהיכנסו

בעול העבודה בעודו צעיר מאוד, אנוס היה להיאבק אז לא רק על לחם חוקו היומיומי, כי אם גם על השכלתו האלמנטארית ועל רכישת הידיעות הראשונות בנוגע לסובב אותו. אך היה לו הכשרון לשאוב דעת מן החיים עצמם, מכל התרחשות שאירעה בדרכו. כל אסיפה, כל התכנסות ציבורית, כל מאורע בהיקף לאומי או בינלאומי שימשו לו מקור להעשרת נסיון־חייו ולגיבוש השקפותיו. הוא קרא הרבה, הן מן הספרות היפה, הן מן הספרות המדעית בתחום הסוציולוגיה ומחונן היה באינטואיציה חודרת וביכולת להפיק מכל יצירה שקרא את הבסיסי שבה, את המהותי, החשוב וזה נתן בידו את האפשרות להכיר בייתר שאת והעמקה את המין האנושי, את מעלותיו ומגרעותיו, ולנתח בעינו הבוחנת כל תופעה חברתית חדשה ולעצב סופית את פילוסופיית החיים שלו.

הוא בבלגיה ואני בצרפת, ובכל זאת היינו נפגשים לעתים קרובות. הוא היה בא מפעם לפעם לפאריס בשליחויות ציבוריות או לוועידות חשובות. כל ביקור שלו היה לנו למאורע אינטימי גדול. ימי־החול היו לובשים חג.

בואו אלינו היה משרה על ביתנו מין חדווה אינטימית רוחנית אשר מילאה את הלב אושר ונחת־רוח. ההומור שלו, הערותיו השנונות, שתאמו בדיוק את המצב ואת רגע אמירתן, היו ממלאות את כל פינות הבית. דומה היה כאילו הבית נתמלא אור יקרות, כאילו נתרווחו כתליו, שבחלל־האוויר החלו מרחפים הלומות שנתגשמו ותקוות מתוקות — אך תשיט את היד ותשיגם. למרבה הדאבה לא רבו ימי־החג ההם.

במרוצת השנים הביאו החיים אותו לישראל ואילו אותי טילטלו לארגנטינה. הדבר קרה לפני קרוב לעשרים ושלוש שנים. מגעינו האישיים נפסקו והתחילה חליפת־מכתבים. מלבד העניינים האישיים היינו נדרשים במכתבינו לרוב לענייני ישראל ולבעיותיה. במכתביו היה כואב את כאבן של המשפחות אשר בניהן נפלו בהגנה על המדינה.

עד לעמקי נשמתו חי את גורלה של מדינת ישראל, הוא בא בטענות אלי: עד מתי נוסיף לכתוב מכתבים. בואו לישראל ונהיה ביחד.

ועתה נסתלק, הלך מאתנו לעולמים.

כל אימת שהייתי מעלה במחשבתי טיפוס של מהפכן יהודי, העומד בעוז ובגאון במאבק לא רק למען יושר חברתי אלא גם למען פתרון הבעיה היהודית הלאומית הדוויה — במאבק, שבמישטר העתיד הנכסף, במישטר של שוויון חברתי ואושר כלל־אנושי יישמע גם קולנו היהודי, יושר גם שירנו היהודי, שיצירתנו היהודית הכל־צדדית תתפוס בו את מקומה הראוי — או אז עומד

היה לנגד עיני אבוש על בהירות ראייתו את המטרה ועל רצונו הנחוש להשיגה.

דברי המועטים על קברו הרענן של חברי היקר אינם מקיפים אלא חלק זעיר מחייו. שהרי סוף היינו שנים רבות מרוחקים מרחק גיאוגראפי איש מרעהו ולא היה בידי לעקוב מקרוב אחר פעילותו היומיומית.

אבוש, אבוש, אבוש — אין עוד אבוש!

נטע וקסמן

(„ראַדאָמער שטימע״, מײַ 1976)

אבוש ורבר, מראשי בית־ההוצאה ע"ש י. ל. פרץ, נפטר בישראל

מתל־אביב הגיע הבשורה המרה, שאחרי מחלה ממושכת נפטר שם ראש „הוצאת י. ל. פרץ", אבוש ורבר.

הנפטר היה מן הדמויות הנדירות בציבוריות היהודית בימינו. לפני עלייתו למדינת ישראל, בימי המלחמה, היה מנהיג תנועת־המרי היהודית בבלגיה. במסירותו הגדולה הציל אלפי ילדים מידי הרוצחים הנאצים. בראשית שנות החמישים הוא עולה למדינת ישראל ומתמסר שם בלהט רב להקמת בית־ההוצאה על־שם י. ל. פרץ ולפיתוחו עד שבמרוצת הזמן נהפך לבית־ההוצאה הגדול ביותר בעולם לספרות יידיש.

כל ימיו נמנה אבוש עם תנועת פועלי־ציון (מוצאו מפועלי־ציון שמאל) והיה ידידם המסור של יוצרי הספרות ביידיש. בשנים האחרונות התמסר במיוחד לסופרים היהודים שעלו מברית־המועצות.

ביתה של משפחת ורבר היה בית ועד לחכמים פשוטו כמשמעו. כמעט כל הסופרים, המשוררים והאמנים היהודים היו מבאי הבית הזה.

מותו, בגיל 67, עורר צער רב הן בישראל והן בחוגי התרבות היהודיים שבתפוצות.

הניח אחריו את אשתו, המשוררת היהודית שפרה ורבר, את בנו וכלתו ושתי נכדותיו.

„פאָרווערטס", ניו־יורק

*

אבוש ורבר, מן הדמויות הססגוניות ביותר בחיי התרבות והציבור בישראל, הלך לעולמו ב־24 בנובמבר 1975 בתל־אביב.

נולד בראדום בשנת 1908. משנת 1929 עד 1954 חי בבריסל. היה פעיל בתנועת פועלי־ציון שמאל. בימי מלחמת־העולם השניה — פעל במחתרת. הוציא לאור עתון יהודי מחתרתי.

ב־1954 עלה לישראל יחד עם בנו משה, שניצל, ועם אשתו, המשוררת שפרה ורבר. היה ממייסדי הוצאת הספרים ע"ש י. ל. פרץ בתל־אביב. מזמן לזמן פירסם מאמרים. היה מאוהב בספרות היהודית והסופרים היהודים העריכוהו ואהבוהו.

(„די גאָלדענע קייט", גליון 88, 1975)

מכתב למערכת על אבוש ורבר

מרשימה ב„פאָרווערטס" ומן העתון „ישראל שטימע" שהגיע אלי נודע לי על מותו בלא עת של בן־עירי וחבר־נעורי, אבוש ורבר.

הכרתיו בעיר־הולדתו ראדום, כחבר צעיר ב„יוגנט" של פועלי־ציון שמאל.

נפגשנו בשנת 1970 בתל־אביב והיתה לי קורת־רוח רבה על שאבוש ורבר נעשה אישיות חשובה בתנועת־התרבות בישראל, ובייחוד בהוצאת י. ל. פרץ.

עתה שוב אין הוא בין החיים. תהיה איגרתי זו דימעה חרישית על קברו הרענן, ותנחומים לרעייתו המשוררת שפרה ורבר, לבנו, לכלתו ולשני ילדיהם.

נתן דוד קורמי

פילאדלפיה, 14.12.75

(„ישראל שטימע", 31.12.75)

ח׳ ארם היקר,

בשומעי את קולך בטלפון, הבנתי מיד כי בשורה מרה בפיך, שאבוש איננו עוד. אילו יכולתי, הייתי שואל את בורא העולם — בעקבות ר׳ לוי יצחק מברדיטשב — מדוע? מדוע נעקר מאתנו אבוש בטרם מועד? הרי רק טוב עשה הוא בעולמו, מדוע נטפלת אליו דווקא? וריבון העולמים היה שותק, שהרי מה תשובה יכולה להיות בפיו? ושמא טעות טעה?

קשה להבין ולתפוס, שאבוש נסתלק מאתנו בהיותו במלוא יכולתו ובימים שאנו כל כך זקוקים לו. עולות בזכרוני פגישותי עמו, עת ביקש לשכנעני בנוגע לנחיצות לקיים את הוצאת־פרץ ובעיקר — בנוגע לצורך להקים את הבית שלנו — כל כך הירבה להדגיש את המלה שלנו — ברחוב ברנר 14. ועוד אמר לי: זכור, מוטלת עליך אחריות גדולה ושומה עליך לעשות הכל, על־מנת שתוכנית ברנר 14 תוגשם ועליך לבוא לכאן ולהתייצב בראש המשימה. והנה הוחל סוף סוף בהגשמת תוכניתנו הגדולה, אך אבוש לא זכה עוד לראות בהתחלת העבודה. ועל כן נוסף לנו עוד שם, ששומה עלינו להנציחו בבית החדש שאנו מקימים, אשר אחד מיוזמיו היה אבוש.

קשה, קשה מאוד להשלים עם העובדה ששוב לא נראה את אבוש. אישיותו עוררה תמיד דרך־ארץ. שכן צדק זרובבל ז״ל אשר כתב עליו, כי ניחן בשלוש מעלות: חכמה, טאקט ואומץ־לב — שלוש תכונות, שלאו כל אדם זוכה בהן. מעולם לא גילה רוגז ביחסיו עם חברים, תמיד ביקש לשכנע את מי שלא הסכים עמו, תמיד היה רודף שלום והודות לכך ידע לשמור על שלימותו של השבט שלנו.

דברים אלה כותב אני לא כדברי־הספד, שהרי כאמור, עדיין אין בכוחי להשלים עם המחשבה, שאבוש היקר איננו עוד. פניו הנאים והאציליים עומדים לנגד עיני ומדמה אני, כי הנני משוחח עמו. בביקורי האחרון בישראל, עת נפרדתי ממנו בשיחה טלפונית, משאלתיו למצב בריאותו אמר לי את הדברים הבאים: „הלוואי שתשמח בהחלמתי, כשם שאני שמחתי בהחלמתך״. אכן, לעולם לא אשכח איך הוא קידם את פני אחרי שיצאתי מבית־החולים. שמחתו לא ידעה גבול. למרבה הצער, לא ניתן לי לשמוח בהחלמתו ולדאבון לבי זולגות עיני דמעות רבות על קברו הרענן.

ארם היקר, אתה נמנה עם החברים הקשישים ביותר שבינינו וחש אני מה קשה עליך האבידה הכבדה, כשם שקשה היא לכולנו. אך הבה נתנחם בכך, שלפחות ניתנת לנו האפשרות להוציא לפועל את צוואתו ונוכל גם להנציח את שמו בבית פועלי־ציון.

ברכותי הלבביות לך, שתזכה לאריכות ימים.

מרדכי לרמן

פאריס, 27.11.75

לאבוש ורבר ז"ל — דבר מקרב לב

דמותך המאירה — עיניך המחייכות תמיד, צחוקך הלבבי ומלא החן — עדיין היא ניצבת לנגד עיני, עוד מאז פגישתנו הראשונה, עת זכיתי להכירך. היה זה בראשית יוני 1945, בבריסל. ביתך ברי ציזאר דה פאפ מיספר 5 היה לא רק מקום מגוריך, שלך ושל משפחתך, כי אם בית ממש, שבו היו נפגשים ממיטב היישוב היהודי בבלגיה, ובייחוד בבריסל. לשוני דלה משתוכל למצוא את הביטוי הנכון כדי לתאר את החמימות, את היחס, את הכנסת־האורחים הנלבבת. ביתך תמיד היה פתוח לכול.

בימים ההם — בסך־הכל שבועות מעטים לאחר תום מלחמת העולם השניה — דאגת ועסקת בדבר גדול וקדוש אחד ויחיד: להקביל את פניהם של כל השרידים והמסתתרים, של כל החוזרים מחוץ לגבולותיה של בלגיה, ולהושיט להם עזרה; לגלות את מקום הימצאם של הילדים היהודים שהוסתרו וניצלו. דומה, כי בביתך היה הכל מוקדש לעניין זה. בשליחות קדושה זו ראית את משימת חייך.

חיילים מן הבריגאדה היהודית הארצישראלית — וקודם כל חברינו בתוכה — מצאו אצלך ושמעו מפיך את הדי שנות־האימה של השלטון הגרמני־הנאצי בבלגיה. גירוש אלפים, מיבצעי־הצלה, פעולות־מחתרת גם במסגרת הבריגאדה היהודית האנטי־נאצית המקומית התשיעית, עתונים וכרוזים בלתי ליגאליים, שעודדו וחיזקו את רוחם של המסתתרים בימי־הכיבוש. בקיצור — אפופיאה הירואית, שבה השלכת את נפשך מנגד והשתתפת בה בכל מה שמסוגל להקריב אחד ממיטב הבנים של עמנו.

כמעט שנתיים השתתפתי והלכתי עמך בעבודת ההצלה והעזרה הקונסטרוק־טיבית שלאחר המלחמה. קשריך הם שאיפשרו להביא לבלגיה בדרכים ליגאליות ילדים מן המחנות בגרמניה, באוסטריה ואפילו בצ'כוסלובאקיה הרחוקה, מאות על מאות שרידים וניצולים — להשיג למען כולם זכות־ישיבה, ומעל לכל — מקומות־מיקלט חמים, מסודרים היטב, תזונה, דאגה ואווירה. וכל זה, כדי לסלול את הדרך לעלייתם לארץ־ישראל. דבר של מה־בכך: עליה... את הדבר הזה היה הכרח לעשות לעיני המישטרה והז'אנדארמריה המקומית, מתחת לאפו של השירות החשאי האנגלי, על־פני אלפי קילומטרים עד לחופיה הדרומיים של צרפת. דומה, כי בבלגיה לא היתה רשות ולא היה מוסד, שלא ידעו את **אנרי** — זה היה שמו המושאל של אבוש בשנות עבודתו המחתרתית העניפה. שלא להזכיר את קשריו עם המוסדות היהודיים המקומיים, כמו הקונגרס היהודי העולמי,

„א.אי.וה.ז׳ה.״, נציגות ה„ג׳וינט״. ומי יראה מחובתו לציין כראוי ולרשום בספר ההיסטוריה היהודית את שמו הקדוש של אבוש, את מסירות נפשו, את הישגיו שלא יתוארו? חיילים יהודים ושליחי־ההגנה, שבימים ההם פעלו באורח בלתי ליגאלי — ובכללם כותב השורות האלו — הם הטובים שבעדים, הם שיזכרוך תמיד.

וכיצד אפשר שלא להזכיר את מלאכת האירגון הבלתי ליגאלי והמסוכן כל כך של משלוח נשק מנמל־אנטוורפן למען ההגנה בישראל? לילות שלמים היו עוסקים באריזה מתאימה של הכלים ולאור היום היו מובילים אותם בדרכים עקלקלות אל הנמל.

ומה על שיקומו של היישוב המקומי בבלגיה, חידושה של ההסתדרות הציונית, והעיקר — הקמתה מחדש של תנועת פועלי־ציון, של אירגון־הנוער שלה וקבוצת־הספורט „שטערן״, ההפגנות הרבות בהשתתפות המונים, פעולת ההכנה לקראת הקונגרס הציוני הראשון לאחר המלחמה בחודש דצמבר 1946 בבאזל! והרי עם כל אלה ציינוך ענוותך וצניעותך בחיים ובפעולה הציבוריים. מעולם לא חשבת על עצמך, לא תבעת לעצמך מקום בראש. החשוב והמכריע לגביך היה עצם העניין, הרעיון, הצורך הציבורי הכללי. רק אנשים בודדים נוכל למצוא אשר אופיים יהיה כאופייך, ידידי הטוב, הקרוב והבלתי נשכח. עשירים, עשירים ללא שיעור ועתירי הישגים היו חייך.

ועם כל זאת היית בעל ואב מסור, ידיד נאמן לכל הקרובים לך ואפילו לרחוקים — מלא אהבה, חיבה, ורגש אנושי. איך לא נציין את רגישותו של אבוש, את תבונתו והתמצאותו, כמעט בכל התחומים? העסקן המפלגתי בעל העין החדה וההבנה בכל בעיות הזמן; ועם זאת מלא עניין ויחס לספרות, ובייחוד ליצירה הספרותית היהודית, בשירה ובפרוזה. מה יפה ובאיזה טעם וחן היית קורא שיר יהודי וממש „מצטעטצע״ בו. נזכר אני באותם ערבים בביתך, כאשר כל הנוכחים היו מקשיבים בעניין רב כל כך לקריאתך בשירה.

למרבה הדאבה לא תפסת את המקום הראוי לך במציאותנו הישראלית, שלא לעתים קרובות מוכנה לקבל ולקלוט בחיקה אנשים משיעור־קומתך. אך על אף הקשיים הכרוכים במציאותנו המקומית, שלעתים קרובות היא מחמירה יתר על המידה, שיתפת עצמך בכל הנעשה בארצנו — בתנועת ארץ־ישראל העובדת, בעיותיה ומאבקיה.

מיוזמתך ומרצך הקדשת גם להנצחת פעולתה של תנועת פועלי־ציון שלנו, לטיפוח המלה הכתובה היהודית באמצעות הוצאת י. ל. פרץ, אשר לא מעט הודות לך זכתה להישגים כה רבים וגדולים.

קשה, קשה מאוד להשלים עם העובדה שאתה, אבוש היקר, שוב אינך שרוי בקרב אלה אשר כל כך אהבוך והוקירוך...

אשר לך, שפרה יקרה, רעייתו בחיים, למשה׳לה, לאשתו וילדיו, לא די יהיה בהבעת דברי השתתפות עמוקה בצערכם. גדול הכאב וקשה האבידה. היו חזקים. בעלך, חברכם ואביך היה אחד ממיטב הבנים של העם היהודי, שדרכו בחיים העניקה לכולנו כבוד, ולו — זכרון נצח. מעשיו ישמשו דוגמה ומופת לנכדיו ולדורות הבאים.

דוד טבצ׳ניק

פתח־תקווה, 6.1.76

אַבוש (עומד ראשון משמאל) עם חיילי הבריגאדה הארצישראלית,
לידו עומדים זהבה בונים, מדריכת „הנוער הבורוכובי" בבריסל, ודוד טבצ׳ניק —
שליח מטעם ה„הגנה" בישראל בענייני „עליה ב׳" — בריסל, 1946

שירים - הקדשות

אַבוש (רביעי משמאל) עם סופרים ישראלים, חברים מישראל ומבלגיה — ת"א, יולי 1960

אברהם סוצקבר

שיר תהלה

לאבוש ורבר

הִמְנוֹן וְשִׁיר שֶׁבַח
לָכֶם, יְחִידִים חֲרִישִׁים, כָּל אֶחָד בֶּן־לְוָיָה מָשׁוּחַ.
מִדְּבָרֵי מְאֻכְלָס בְּקוֹלוֹתֵיכֶם דֶּרֶךְ קֶבַע,
בִּזְרוֹעוֹתֵיכֶם סֻלָּמִי קָלוּעַ.

וּכְשֶׁעוֹלֶה אָנֹכִי וּמְטַפֵּס אֶל־עָל עֲדַיִן,
מוֹרָם בִּשְׁרִירֵיכֶם, וּכְשֶׁנּוֹפֵל־צוֹנֵחַ,
הֲרֵי טוֹב לִי לָדַעַת, כִּי אִישׁוֹן־הָעַיִן
שֶׁלָּכֶם אֶת מַאֲבַק־הַתַּאֲוָה־וְהַמַּלְאָךְ שֶׁלִּי דּוֹמֵעַ.

1969 תרגם ק. א. ברתיני

מתוך „שירים מיומן"

לזכרו של אבוש ורבר

אַךְ זֶה נִמְלַטְתָּ מִן הַתֵּבֵל הַזֹּאת וּמֵהַיְמָמוֹת
שֶׁלָּהּ וְהִתְרַוַּחְתָּ בֵּין אַרְבַּעַת הַקִּירוֹת
הַחֲדָשִׁים, שָׁם שֶׁמֶשׁ נְמַקָּה בָּאֲפֵלָה, נִבְקַע גַּרְעִינָהּ,
וּכְבָר כְּמִיהָ חֲדָשָׁה בְּךָ זוֹרַחַת.

„לְחַיִּים" אֲנִי מוֹזֵג מִן הַמַּשְׁקֶה שֶׁלְּךָ שֶׁכֹּה אָהַבְתִּי,
יֵין טוֹקַאי, כּוֹסִית לְךָ וְכוֹסִית לִי, לִשְׁתּוֹת בְּצַוְתָּא,
כְּדֵי שֶׁמִּמֶּרְחַקִּים דִּמְעָה תִּגַּע בְּדִמְעָה,
כָּל דִּמְעָה מִסּוּגָרָהּ בּוֹרַחַת.

לְחוּד, אֲבָל דְּמוּתִי כְּרוּכָה בְּזוֹ שֶׁלְּךָ אוֹתְךָ בְּיֶתֶר שְׂאֵת חוֹבֶקֶת,
וּבִשְׁבִילְךָ, בְּכֶפֶל־דְּמוּת זוֹ, כּוֹס אַחַת אֵינָהּ מַסְפֶּקֶת.
גֶּשֶׁם יִהְיֶה עָלֶיךָ לְגֹמֶא כְּדֵי שֶׁסְּבִיב עֵצְךָ,
וּבְצִלְּךָ אוּכַל, יָחֵף, לַעֲבֹר עַל פָּנֶיךָ.

אַךְ זֶה נִמְלַטְתָּ מִן הַתֵּבֵל הַזֹּאת וּמֵהַיְמָמוֹת
שֶׁלָּהּ וְהִתְרַוַּחְתָּ בֵּין אַרְבַּעַת הַקִּירוֹת
הַחֲדָשִׁים — אֲנִי טֶרֶם דָּרַכְתִּי עַל הַחוֹל הַזַּךְ שֶׁל פְּרוֹזְדוֹרְךָ
לִקְרֹא אֶת שְׁתִיקָתִי זוֹ בְּאָזְנֶיךָ.

תרגם משה יונגמן

אריה שמרי

ח ב ר

לנוֶה הבֵיתִי שֶׁל הוֶרבּרים

הַרְחֵק־הַרְחֵק מִן הָרְחוֹב הַסּוֹעֵר,
לְיַד הַדְּגָלִים בְּאֵפֶר הַבַּד —
קוֹרֵא אֲנִי: אָ דָ ם, קוֹרֵא אֲנִי: חָ בֵ ר,
וְיָד מִשְׁתַּלֶּבֶת בְּיָד.

בְּאוֹרְךָ וּפִתְּךָ אַתָּה עִמִּי מִתְחַלֵּק,
בְּשִׁקְטְךָ וּבְדִבְרֵי הַבְּרָכָה:
פַּרְפַּר מִסָּבִיב לַפְּתִילָה מְדַלֵּג
בְּחֶדְוָה נִסְתֶּרֶת דַּקָּה.

הוּא רוֹחֵף וּמְחַפֵּשׂ בְּרִחוּף נֶעֱלָם,
וּמִשְׁיוֹ וּזְהָבוֹ בָּאֲוִיר.
וּמִי הוּא? אוֹרֵחַ מִכָּל קַצְוֵי עוֹלָם —
אֵיזֶה בֹּשֶׂם! אֵיזֶה זִיו! אֵיזֶה צֶבַע עָשִׁיר!

אֶל שֻׁלְחָנְךָ הוּא בָּא, לְכָאן,
כִּי דִמְעָתְךָ מַזְהִיבָה בְּהִלָּהּ.
הָבָה נְבָרֵךְ אִתּוֹ בִּמְזֻמָּן
בְּבֵיתְךָ זֶה הַקָּט — הָעוֹלָם.

תרגם ק. א. ברתיני

מתוך הספר „אַ שטערן אין פעלד", 1957

לייזר אייכנרנד

בצמא האחרון

(סוניטה לידיד נפטר, אבוש ורבר ז״ל)

הַנֶּשֶׁם עִם שָׁעוֹת יִצֹּן, יִדַּם,
הַרְחֵק כָּבִים בְּקָרִים־בְּאֵלֶם־אַיִן,
בְּאַחֲרוֹן צָמָא תֹּמֶק הָעַיִן
עֵת בַּגְּסִיסָה זוֹ דִּמְעָתְךָ תִּתַּם,

עוֹד רֶגַע קָט מַדְלִיק שִׁמְשָׁהּ בַּדָּם
אֶת פִּרְכּוּסָהּ, כָּבֵד־לוֹהֵט עֲדַיִן,
וּמַה שֶּׁמֶּבָּטְךָ יִקְלֹט בֵּינְתַיִם
קָרוֹב, רָחוֹק, צָעִיר וְשָׁב הֵם שָׁם.

נִסְגָּר קָשֶׁה מַעְגַּל הֻלַּדְתְּךָ,
נִתְפָּס הוּא לְרֵאשִׁית דּוֹמָם, לְשִׁכְּחַ,
לָשׁוּב אֶל הַקַּיָּם בַּכֹּל לְבַד —

וַאֲשֶׁר מָצָאתָ וְאָבַד מִמֶּךָּ
בְּדֶרֶךְ יְמָמוֹת עֶרְיָה, אֵין־נוֹחַ,
אֶל צַעַר־הַבְּרִיאָה נִכְנָס מִיָּד.

תרגם אליהו מייטוס

אולי עוד אבוא

אֲנִי עוֹד אָבוֹא אֵלֶיךָ,
כְּשֶׁיֵּלֵךְ וְיִדְעַךְ
כּוֹכָבִי
כְּשֶׁיֵּלֵךְ וְיִתְגַּלְגֵּל־הוּא
בֶּעָפָר וָאֵפֶר.

הַאִם אַתָּה וַאֲנִי
שָׁמָּה —
עַל הָאִי הַקָּטָן —
בֶּחָלָל שֶׁל הַלֹּא לִהְיוֹת
הַמְּרֻקָּן —
הַאִם אַתָּה וַאֲנִי
שָׁמָּה —
בְּדִיוּק כְּמוֹ פַּעַם —
בַּהֲמֻלָּה וּבְאִי־סֵדֶר
נָשׁוּב וְנִשְׁתֹּק
בְּחִיּוּךְ מְבֻיָּשׁ קִמְעָה ?

הַאִם אָז
יִהְיֶה לִי מֻתָּר
לְנַשֵּׁק לְצִיץ־הַוֶּרֶד
שֶׁפַּעַם —
לֹא הֵעַזְתָּ לָתֵת לִי אוֹתוֹ, לְמַזְכֶּרֶת ?

עברית: יעקב בסר

פרטים ביוגרפיים

אַבוש בחדר־עבודתו — ת״א, דצמבר 1968

דרך חייו של אבוש ורבר

אבוש ורבר נולד ב־17 בספטמבר 1908 בראדום, כילד השביעי שנותר בחיים להוריו, אנשי־עם יראי־שמים. הוא לומד ב„חדר" ומקבל חינוך דתי קפדני, אך לבו נמשך להשכלה כללית. אביו אינו מרשה לו ללכת לבית־הספר החילוני, למען לא ייעשה „גוי" — ובהיותו בן אחת־עשרה בורח אבוש מן ה„חדר" ולומד את מלאכת התפרות. בשנת 1920 פותחת „חברת שיעורי־ערב" בראדום בית־ספר ערב. אבוש בן השתים־עשרה לומד בקורסים של בית־ספר זה ומוצא עצמו בפעם הראשונה בחייו בסביבה שהשפיעה עליו השפעה גדולה.

אותם ימים הוא נעשה חבר בארגון־הנוער של פועלי־ציון. הודות לעבודה החינוכית הענפה המתנהלת שם, נפתחים לפניו עולמות חדשים וגוברת בו הכמיהה להוסיף דעת. הוא מציב לעצמו את המטרה לקרוא את כל הספרים המצויים בספריה, לפי סדר מיספריהם בקאטאלוגים... באותו זמן הוא חוסך פרוטות משכרו ונוטל שיעורים פרטיים.

הודות לפעילותו בארגון הנוער, הוא נבחר לוועד־הנוער.

בעת המאסרים שנעשו בראדום בשנים 1924—1925 הושלכו החברים העומדים בראש הארגון לכלא, או שנאלצו להימלט. אבוש נוטל על עצמו את היוזמה להקים מחדש את ארגון־הנוער ונעשה למנהיגו. כן נוטל הוא חלק פעיל בעבודת־התרבות של המפלגה ובשנת 1927 הוא נוסע לווארשה כציר לקונגרס־התרבות היהודי הראשון, שכונס מטעם „חברת שיעורי־ערב".

בפברואר 1929 הוא יוצא לבלגיה (בריסל), ושם הוא בא מיד בקשרים עם סניף פועלי־ציון. באחת האסיפות הוא נבחר לוועד המפלגה, מקבל לידיו את המחלקה לתרבות ומפתח בה פעילות רחבה.

באוקטובר אותה שנה הוא חוזר לפולין ומעמיד עצמו לרשות ארגונו בראדום. הוא נוסע כציר לקונגרס־הפועלים למען ארץ־ישראל המתקיים בווארשה, ובו הוא נבחר לוועדת־הארגון של הקונגרס.

ביוני 1930 הוא שב לבלגיה ומחדש את פעילותו במפלגת־פועלי־ציון. כמה פעמים בשבוע (במשך שנתיים) הוא מבקר בשיעורי־הערב למדעי המיסחר. אחר כך הוא מבקר במשך זמן מסוים (פעם בשבוע) בשיעורי־הערב של אוניברסיטת הפועלים בבריסל. את שאר הערבים הוא מקדיש לעבודה המפלגתית. מלבד היותו חבר פעיל בוועד המפלגה, הוא מקים בשנת 1932 את ארגון־הנוער ליד סניף המפלגה ומתייצב בראשו. הוא נעשה לא רק מחנכם הפוליטי של בני־הנוער, אלא גם חברם וידידם האישי של כל אחד מהם לחוד. מלבד מה שהוא נותן להם שיעורים בנושאים שונים, הוא מעורר אצלם את אהבה והעניין בקריאת

ספרים ומעודד את יוזמתם להשתלם בלימודים. יחד עם זאת הוא עורך עתון לנוער, כותב מאמרים ב„אַרבעטער צייטונג״ הווארשאי, נעשה גם משתתף קבוע ב„אַרבעטער וואָרט״, המופיע בשנת 1932 כשבועון המפלגה לאירופה המערבית והמרכזית. הוא כותב גם שתי חוברות בנושאים מפלגתיים.

ב־1937 הוא שקוע במידה כה רבה בעבודת המפלגה, שהוא אנוס לנטוש את אירגון־הנוער, לאחר שהספיק להכשיר קאדר צעיר, המסוגל כבר לנהל את הפעולה בכוחות עצמו.

במפלגה עצמה מסתעפת פעילותו לתחומים רבים. הודות לגישתו העניינית וההגיונית לבעיות מבעיות שונות, הוא יוזם הקמתם של כמה וכמה מוסדות מפלגתיים, כמו „פאָלקס־קלוב״ (מועדון עממי), „שול און דערציונג״ (בית־ספר וחינוך, שלימים הוא נעשה מזכירו הכללי) ועוד. כמתנגד לכיתתיות צרה, הוא מכוון את המפלגה לדרכים של פעילות רחבה ומכשיר קאדרים של חברים, המוציאים לפועל את העבודה במוסדות שונים של היישוב.

בשנת 1938 אבוש הוא נציג המפלגה במועצת האירגונים היהודיים, חבר ועדת־התרבות של המועצה ומרצה להיסטוריה של תנועת־הפועלים היהודית באוניברסיטה העממית; הוא משתתף בשבועון, היוצא־לאור מטעם המועצה בשם „אונדזער ישוב״ (היישוב שלנו).

*

הפלישה הנאצית לבלגיה במאי 1940 מפסיקה את פעולתו המפלגתית לחודשים מספר (ממאי עד אוקטובר), לאחר שיחד עם מיספר יהודים רב הוא ממלט עצמו מבלגיה לדרום צרפת. אף על פי שקיבל שם אשרה לנסוע לאמריקה, הוא מחליט לשוב לבלגיה ולהמשיך בפעילותו הציבורית. כאחד החברים הראשונים שחזר לבלגיה, דאגתו הראשונה היא להקים קרן לשם הוצאת היהודים הבלגיים מן המחנות בדרום צרפת, שבהם נכלאו בינתיים.

ביוזמתו מקימים חברי פועלי־ציון את המוסד „עזרה הדדית״, שלימים הוא עומד בקשרים עם אלפי יהודים מסתתרים ומסייע להם בעזרה כספית, בלבוש ובתעודות.

באותם ימים נעשה אבוש גם אחד הבונים הפעילים ביותר של הקהילה היהודית המתנדבת, ששימשה אז כנציגות היישוב היהודי. קהילה זו מפתחת פעולה בתחום העזרה הסוציאלית והתרבות (בתי־ספר משלימים, ספריה וכו׳).

בתקופת הכיבוש מייסד אבוש ועורך את העתון היהודי היחיד בבלגיה „אונזער וואָרט״, המופיע ללא הפסקה מדי חודש בחודשו כביטאון מפלגת „פועלי־ציון״.

הגיונו וחושו הפוליטי הבריא לוחשים לו תמיד, כיצד להתנגד בזמן הנכון לכל הצעדים העוינים נגד היהודים שנוקט הכובש הגרמני, אשר בתחילה היה מסווה את כוונותיו האמיתיות.

כך למשל יצא נגד פתיחת בתי־ספר יומיים עצמיים, שהוצרכו להיות בחסות ה„א.ז׳׳.בה.״ („A.J.B.״), כלומר היודנראט בבלגיה; הוא היה נגד ענידת הטלאי הצהוב, נגד מסירת מקלטי־הראדיו, והחשוב מכל — נגד יציאה לצרפת „לעבודה״, כפי שטענו הגרמנים.

באמצעות המלה הכתובה ומגעיו האישיים משפיע הוא על יהודים אשר קיבלו פתקים להתייצב לעבודת־כפיה בצרפת, לבל יילכו שולל אחר קריאה זו ובל ייענו לה.

בכלל מתייחס הוא בשלילה (ומכוון גם את המפלגה ואת היישוב ברוח זו) לכל דבר שמקורו (בכל צורה שהיא) בכובש ובמתווכו ברחוב היהודי — היודנראט — וקורא לחבל בקריאותיהם ובצוויהם.

הוא גם מארגן מסע נגד „עושי החזיות״, שתפרו מדים צבאיים למען הצבא הגרמני. הוא עושה זאת באומר ובמעשה, בתעמולה ובהגשת סעד לנצרכים, למען יהיה להם קיום ועל־ידי כך משתדל הוא למונעם מן העבודה הזאת.

ביוזמתו מוקמת מיליציה יהודית, שבמפקדתה מצויים חברי־פ״צ ושתפקידה הוא הגנה עצמית מפני ההתנפלויות המחוצפות של הרקסיסטים (מפלגה בלגית פרו־גרמנית) בשכונות היהודיות. מיליציה זו עומדת בקשרים עם הקבוצה הפאטריוטית הבלגית באותן שכונות ואף מבצעת יחד עמה פעולות־חבלה שונות.

בשנת 1942 יוזם אבוש את הקמת ועד־ההגנה היהודי („סה.דה.ז׳י.״ — „C.D.J.״) ליד חזית העצמאות הבלגית („אפ.אי.״ — „F.I.״), ועיקר תפקידו של הוועד הזה הוא — הגנת היישוב היהודי מפני הגירוש. בוועד זה אבוש הוא אחד החברים הפעילים ביותר ולידו נמסרו המחלקות: 1. לזיוף תעודות למען יהודים, 2. לעתונות ותעמולה בכל רחבי בלגיה.

ביוזמתו מוציא הוועד הזה את הביטאון הצרפתי „לה פלאמבו״ (הלפיד). אבוש הוא אחד מעורכי הביטאון ומפרסם בו גם שורת מאמרים משלו; הוא כותב גם בשביל כתב־העת הבלתי־ליגאלי בלשון הפלמית בהוצאת ועד־ההגנה היהודי „דה וראיה גדאכטה״ (המחשבה החופשית), שמופיע באנטוורפן.

בשמו של הוועד הזה הוא מפרסם כרוזים שונים אל האוכלוסיה הבלגית. בד בבד עם זה הוא מפרסם מאמרים בעתונות המחתרת של חזית־העצמאות הבלגית.

בין השאר עוסק הוא בהשגת תלושי־מזון מאת פקידי הרשויות המקומיות הידועים בעמדתם הפאטריוטית ותלושים אלה נמסרים ליהודים חסרי תעודות

(כגון אלה שקפצו מרכבות־הגירוש, נרדפים מטעמים פוליטיים וכיו"ב).

במחצית השניה של שנת 1943 מוקמת ביוזמתו הבריגאדה היהודית התשיעית, המסונפת לתנועה הלאומית הבלגית („אמ.אנ.בה." — "M.N.B."). זוהי היחידה הלוחמת היחידה במדינה, הפועלת כבריגאדה יהודית נפרדת. משתתפים בה מיספר רב מאוד של לוחמים יהודים, שבין שאר תפקידיהם שומה עליהם גם ליטול חלק בהתמודדות האחרונה עם הכובש לשיחרור בלגיה.

בראשית 1944 מתחיל נוער פועלי־ציון, שנפגע קשות על־ידי הגירושים, להתארגן מחדש בהשפעתו של אבוש ונוטל חלקו בפעולה הבלתי ליגאלית של המפלגה. בעבודתו המחתרתית אבוש הוא בלתי נלאה ומגלה בה תעוזה שלא תאומן. גם מראהו החיצוני היהודי המובהק אינו מרתיעו מהדבקת כרוזים וסיס־מאות במו ידיו על־גבי קירותיה של בריסל ובכרוזים אלה קורא הוא לסולידאריות יהודית־בלגית במלחמה נגד הכובש ונגד הבוגדים המקומיים.

פעמיים נאסר בידי הגסטאפו וכל פעם הוא נושא עמו תעודות העלולות להסגירו. למרבה המזל מצליח הוא להתחמק, ולא זו בלבד שאינו מפסיק את פעילותו, אלא עוד מגבירה בייתר להט. חברים היו אומרים עליו, שבאותן שנות־האפילה של הכיבוש היה הוא עמוד־האש של היישוב היהודי.

בחושו הפוליטי הבריא (שהודות לו זכה לשם־התואר „דיפלומאט"), בגישתו העניינית והבהירה, מצא את הדרך הנכונה והברורה, שנעשתה אז נחלתו של חלק גדול של היישוב היהודי.

*

אחר שיחרורה של בלגיה (ב־3 בספטמבר 1944) מתפתחת בהנהגתו של אבוש פעילות עצומה של מפלגת פועלי־ציון שקמה לתחיה, של אירגון־הנוער שלה, מועדון־הספורט „שטערן", וכן של שאר מוסדותיה (כמו „עזרה הדדית", „אירגון הנשים", „בית־ספר וחינוך", „סקציית־התרבות" וכו'), פעילות שיש בה משום תרומה רבת־ערך לבנייתו מחדש של היישוב לאחר שנות־המלחמה האיומות והאבידות הנוראות. אבוש הוא יושב ראש ועד־המפלגה בבריסל וגם יו"ר הוועד המרכזי.

עתון פועלי־ציון „אונזער וואָרט" — שעלה מן המחתרת — ממשיך בהופעתו כשבועון ליגאלי, ואבוש נמנה עם משתתפיו החשובים ביותר.

בהשפעתו נהפך מעון המפלגה בפלאס רופ 17 ואחר־כך ברי בארו 43 למרכז העזרה הכלכלית הקונסטרוקטיבית, ולמקור העזרה הרוחנית והמוסרית ליהודים החוזרים ממחנות־המוות וגם לשרידי היישוב ההרוס בבלגיה.

אבוש, וכן חברים אחרים, שהוא מעורר ומדרבנם בדוגמתו האישית (בדיוק כמו בימי המחתרת) לפעילות רבת־אחריות, נוטלים חלק חשוב בעבודתם של

המוסדות הציוניים שהוקמו מחדש (לעתים קרובות גם זה ביוזמתו): הפדראציה הציונית, המשרד הארצישראלי, עליית הנוער, קרן קיימת, קרן היסוד וכו׳.

פרק מיוחד הוא חלקו באירגון משלוחי־נשק בלתי ליגאליים למען ה„הגנה״, וכן בפעולה למען העליה הבלתי ליגאלית, שבה עולים לארץ מאות חברים ובייחוד בני נוער וילדים (רובם חניכי מוסדות המפלגה).

פגישותיו עם אישים קומוניסטים (לא יהודים), כמו מנהיג המפלגה הקומו־ניסטית בבלגיה, לאלימאן ועוד — תרמו לא מעט לגילויי ההבנה והיחס החיובי מצדם לעמדתה הפוליטית של מפלגת־פ״צ ופעולותיה.

מלבד פעילותו הציונית מייצג אבוש (יחד עם חברים אחרים שהפעיל) במוסדות הכלכליים־ציבוריים והתרבותיים של היישוב, כמו „ועד ההגנה היהודי״ ואח״כ ב״א.אי.וה.ז׳ה.״ — ״A.I.V.G.„ (עזרה יהודית לקורבנות־המלחמה) ועוד. אבוש נתמנה גם ליושב־ראש של האירגונים היהודיים בבלגיה (הסקציה הבלגית של הקונגרס היהודי העולמי).

הודות לפעילות הענפה הזאת של אבוש וחבריו מתרחבת מפלגת־פועלי־ציון, ומקבוצה מצומצמת לפני המלחמה היא נהפכת לכוח חשוב ביותר ביישוב ותופסת מקום נכבד בתנועה העולמית. ביתו נהפך למקום־מיפגש ולבית ממש לחיילים מן הבריגאדה היהודית בצבא הבריטי, וכן לשליחים מישראל, לנציגי מוסדות שונים, סופרים ועסקני תרבות מבלגיה ומחו״ל.

באוגוסט 1945 אבוש הינו נציג מפלגת־פ״צ בוועידה הציונית הכל־עולמית בלונדון, שבה הוא מוסר דין־וחשבון על עבודת־המחתרת היהודית רבת־הגבורה בבלגיה ומרצה על תפקידי היישוב לשם שיקומו וכן בקשר עם העליה לארץ־ישראל.

הוא משתתף גם כציר בוועידת הקונגרס היהודי העולמי, המתכנס בלונדון באותם ימים עצמם.

בראשית דצמבר 1945 מארגן אבוש את הוועידה המערב־אירופית הראשונה של מפלגות פועלי־ציון, שאליה באו במיוחד צירים ממחנות־הפליטים בגרמניה. הוועידה בוחרת בלשכה מערב־אירופית, שאבוש הוא אחד מראשיה. בין פעולותיה החשובות של הלשכה הזאת יש לציין את הבאתם של כמה עשרות צעירים מברגן־בלזן, סידורם בנקודת־הכשרה בקירבת בריסל, ואחר־כך — העברתם לישראל בעליה הבלתי־ליגאלית.

אבוש מילא תפקיד חשוב ביותר באירגון הוועידה האירופית של מפלגות־פ״״צ ב־21 באוגוסט 1946 בבריסל, שבה השתתפו גם חברים מארץ־ישראל.
בשלהי 1946 משתתף אבוש כציר מבלגיה בקונגרס הציוני בבאזל.

מקום מרכזי תופס אבוש בביצוע האיחוד בבלגיה — תחילה של פועלי־ציון

עם אחדות העבודה ואחר־כך, של שתיהן עם השומר הצעיר — והקמת מפלגת העבודה המאוחדת־מפ״ם. אבוש נתמנה אז על־ידי הברית העולמית של המפלגה המאוחדת לאחד משלושת הנציגים בלשכה המערב־אירופית שהוקמה אז.

בראשית 1949 הוא בא לישראל כדי לעמוד על אפשרויות הקליטה של חברי המפלגה ואוהדיה, שמוכנים היו — כמוהו עם משפחתו — לעלות לישראל.

פריסת־השלום שהוא מביא עמו אז מישראל מלהיבה את כולם ומדרבנת אותם לעליה. אבל לו עצמו אין הברית העולמית של מפ״ם מרשה לעזוב את בלגיה, שכן נוכחותו בבלגיה חשובה יותר למפלגה וליישוב. הוא שולח איפוא בינתיים לישראל את בנו היחיד משה׳לה, בן השתים־עשרה.

אחר השתדלויותיו החוזרות ונשנות הורשה סוף סוף לעלות בשנת 1954. ואכן ב־23 בספטמבר אותה שנה הוא עולה ומשתקע בארץ יחד עם אשתו שפרה.

*

אחר תקופה קצרה של חבלי־קליטה, מקדיש הוא את עיקר פעילותו בישראל להוצאת י. ל. פרץ, שזה אך הוקמה, ונעשה לאחד מראשיה ופעיליה המרכזיים.

מאז ומתמיד גילה אהבה ועניין רב לספרות ובייחוד לספרות ולתרבות היהודית, ובמסגרת פעילותו הציבורית לא פסח מעולם — לפי האפשרויות והנסיבות — גם על תחום זה. אבל לידי ביטוי מלא ביותר באה פעילותו זו כאן בישראל. גם פה, כמו קודם בבלגיה, נעשה ביתו למקום־מיפגש למספר רב של סופרים ומשוררים יהודים, שעמהם הוא קושר קשרי ידידות קרובים, וכן לעסקני תרבות, לחברים וידידים מן הארץ ומחו״ל. מכתביו אל סופרים על יצירותיהם צוינו על־ידי רובם כמסות נדירות.

יחד עם זאת אינה נחלשת התעניינותו בחיים הציבוריים־הפוליטיים בארץ ובעולם. הוא משתתף בפעולת מכון־רינגלבלום, בעיקר בכל הנוגע לפירסום קורותיה של תנועת פועלי־ציון, ונוטל חלק פעיל גם בכל המאמצים הנעשים להקמת הבית לשם הנצחת זכרם של ראשוני פועלי־ציון.

הוא חי את כל המאורעות והבעיות של ישראל. אוהב את הארץ בכל רמ״ח אבריו. לא אחת היה מדגיש, שהדבר המעניין ביותר ליהודים, ואפילו ללא־יהודים, הוא לחיות בארץ הנבנית והולכת, להיות שותפים לצמיחתה ולהתפתחותה.

דעותיו ומחשבותיו על בעיות הארץ והעולם באו על ביטויין במאמריו ב,,פאָלקסבלאַט״.

אבוש ורבר נפטר ב־24 בנובמבר 1975. השאיר אשה — שפרה, בן — משה׳לה, כלה — ברוריה ושתי נכדות — סמדר וארדת.

ש. וו.

אַבוש (שלישי משמאל) ועל־ידו בנו משה — חיפה 1962

אַבוש, שפרה ונכדותיהם, סמדר וארדת — כפר מונש, 1973